

ƏDƏBİYYAT

DƏRSLİK

5

Azərbaycan Respublikasının Dövlət Himni

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hər bə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkən!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

AFƏT SÜLEYMANOVA, TƏRANƏ BAĞIROVA,
İLHAMƏ MURADOVA

Ümumtəhsil
məktəblərinin

5

ƏDƏBİYYAT
fənni üzrə

-ci sinfi üçün
DƏRSLİK

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
tahsil_az@yahoo.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığa görə əvvəlcədən təşəkkür edirik!

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

“Ədəbiyyat” fənni vasitəsilə nəyi öyrənəcəksiniz? 8

OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Hikmət Ziya. Sevimli məktəb.....	10
Oxunun təşkili yolları	11
Ələmdar Quluzadə. Alim və quldur (İxtisarla).....	13

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

Mikayıl Rzaquluzadə. Xan çinarın bir yarpağı (Bədii əsərlərdə təsvirin müəyyən edilməsi)	18
--	----

Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi

Bəxtiyar Vahabzadə. Müəllim (Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi).....	20
Əsər üzərində iş.....	22
Mixail Prişvin. Tala (Əsər üzərində iş)	24
Tofiq Bayram. Ən gözəl (Əsər üzərində iş).....	28
Süleyman Rüstəm. Azərbaycana gəlsin (Əsər üzərində iş).....	30
“Üçrəngli bayraq” mövzusunda essenin yazılması	32

Bədii əsərlərdə fikrin obrazlı ifadəsi

Səməd Vurğun. Azərbaycan (Bədii təsvir vasitələri – məcazlar).....	37
Süleyman Rəhimov. Güzgü göl əfsanəsi (Bənzətmə və epitetin müəyyən edilməsi)	41
Əliağa Kürçaylı. Bakı (Duyğuların təsviri)	46
İbrətəmirzə Hekayələr (Təsviri mətnə dəqiqləşdirici faktlar).....	48

Prezident məni tanıyırdı. Boris Polevoy. Mən gölməçələrdən atıla bilirəm (Əsər üzərində iş)	51
Zəlimxan Yaqub. Qara xəbərin acısı (Müstəqil iş)	54
Essədə təsvir vasitələri: “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)”	57
Esse üzərində iş	59

Bədii əsərlərin hissələri

Aleksandr Puşkin. Qış səhəri (Bədii əsərin hissələri)	61
Sabir Əhmədli. Şəhidlər xiyabanı. İşıq söndürmə (Əsər üzərində iş)	64
Essenin hissələrinin yaradılması	69
Esse üzərində iş: yazılmış essenin yoxlanması	69

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLETMƏ

Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrin əsas xüsusiyyətləri

Lev Tolstoy. İlyas (Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə ideyanın müəyyən edilməsi)	74
Mustafa Çəmənli. İgid Mübariz (Əsərdə proqnozlaşdırma)	78
Əsərdə obrazın başlıca xüsusiyyətləri.....	81
İbrahimbəy Musabəyov. Rzanın qutusu (Əsərdəki obrazların xüsusiyyətlərinin müqayisəsi)	83
Teymur Elçin. Qarğanın məktəbi, Əzizə Əhmədova. Ana laylası (Ayrı-ayrı əsərlərdəki əsas obrazların oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi).....	87
Nəqletmə xarakterli essədə obrazın yaradılması.....	98

Nəqlətmə xarakterli əsərlərin quruluşu

Əzizə Cəfərzadə. İki ana

(Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrdə hadisələr və onların ardıcılığı) 99

Zahid Xəlil. Akvarium balığı

(Əsər üzərində iş) 101

Nəqlətmə xarakterli essədə hadisələrin ardıcılığı.....106

Çillələr (Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrdə hadisələri müəyyən etməklə onu hissələrə ayırma).....107

Qaranquş əfsanəsi (Əsər üzərində iş) 112

Nəqlətmə xarakterli esse (Essenin hissələri) 114

Şir və tülkü (Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrin elementləri) 115

Rəşid bəy Əfəndiyev. Uşaq və qarışqa.

Ayı və qarışqa (*Nağıl*) (Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələr arasında oxşar cəhətlərin müəyyən edilməsi).....120

Əsər üzərində iş.....125

Nəqlətmə xarakterli essenin elementləri 125

Fuad Tanrıli. Mən azərbaycanlıyam

(Əsərin nəql edilməsi) 126

Əsərin ümumiləşdirilməsi və nəticənin çıxarılması 130

Nəqlətmə xarakterli essenin yazılması 131

İnşa yazının təşkili 132

Yazının planlaşdırılması və qeydlərin götürülməsi.....135

İlkin nümunənin hazırlanması 136

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması 137

Zəlimxan Yaqub. Bir dahi doğulub gəldi dünyaya

(Ümumiləşdirici dərs).....139

LAYİHƏ: *Məmməd Namaz.* Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır!.....143

Tofiq Bayram. Alqış deyim 145

SİNİFDƏNXARİC OXU

Gülhüseyn Hüseynoğlu. Müəllimin arzusu	148
İslam Səfərli. Müəllim	151
Məmməd Araz. Göy göl	153
Tofiq Mütəllibov. Yaxşılığa yamanlıq	154
Mirmehdi Seyidzadə. Payız mənzərəsi	157
Natiq Rəhimov. Həzrəti İsmayıl	158
Mirəli Vəkiloğlu. Həmrəylik bayramın mübarək olsun!	160
Məmməd Araz. Bizi Vətən çağırır!	161
Azərbaycan cavanları. El çələngi	162
Oqtay Rza. Xocalı	163
Gülhüseyn Hüseynoğlu. Bərk ayaqda (İxtisarla)	164
Qabil. Qoy danışsın təbiət	170
Aşıq Şəmsir. Novruz bayramı	171
Əliağa Kürçaylı. Bizim planet.....	172
Rəsul Rza. Şuşa (İxtisarla).....	175
Abdulla Şaiq. Kiçik qəhrəman.....	176
Əli Vəliyev. Qənirsiz gözəl.....	179
Marağalı Əvhədi. Elm haqqında	181
Eyvaz Zeynalov. Oğru	182
Hikmət Ziya. Dəvənin balasıyla söhbəti	186
Hüseyn Arif. Azərbaycan	188
Mədinə Gülgün. Abşeron bağlarında.....	190
Hüseyn Arif. Qız qalası	191
İzahlı lüğət	192
İnternet ünvanları	199
Dərsliyə daxil edilmiş əsərlərin müəllifləri haqqında qısa məlumat.....	201

“ƏDƏBİYYAT” FƏNNİ VASİTƏSİLƏ NƏYİ ÖYRƏNƏCƏKSİNİZ?

Əziz məktəblilər, yəqin ki, bu kitabı ilk dəfə görəndə düşünmüşsünüz: “Görəsən, bu fənn vasitəsilə biz nəyi öyrənəcəyik? Görəsən, burada nədən bəhs edilir? Bu dərslik bizə hansı bilik və bacarıqlara yiyələnməkdə kömək edəcək?”

Yeni tanış olduğunuz bu fənnin adı “Ədəbiyyat”dır. Əvvəlcə, gəlin aydınlaşdıraq, görək “ədəbiyyat” nə deməkdir. “Ədəbiyyat” ədəb sözündən yaranıb. Mənası tərbiyə, əxlaq, mərifət deməkdir.

Ədəbiyyatın tarixi çox qədimdir. Onun yaşı elə insan cəmiyyətinin yaşı qədərdir. Ədəbiyyat iki yolla yaranıb inkişaf edir: şifahi və yazılı. Şifahi ədəbiyyat şifahi şəkildə, yazılı ədəbiyyat isə yazılı şəkildə yaranıb yayılır. Şifahi ədəbiyyat yazılı ədəbiyyata nisbətən daha qədimdir. Şifahi ədəbiyyatın konkret müəllifi olmur, o, ümumxalq yaradıcılığının məhsuludur. Yazılı ədəbiyyat isə müəllifli ədəbiyyatdır. Şifahi ədəbiyyata “folklor” da deyirlər. Bu, ingilis sözü olub, xalq müdrikliyi deməkdir.

Folklorla nəğmələr, mahnılar, bayatılar, ağılar, laylalar, oxşamalar, yarıltmaclar, nağıllar, əfsanələr, lətifələr, dastanlar, xalq oyun-tamaşaları və s. aiddir. Yazılı ədəbiyyata isə hekayə, povest, roman, şeir, dram əsərləri və s. aid edilir. Bəs bu sadaladıqlarımız bir-birindən nə ilə fərqlənir?

Siz artıq dörd il ərzində çoxlu bədii mətnlər oxumuşsunuz. Elə mətnlərlə tanış olmuşsunuz ki, orada şəhərlərimizin, kəndlərimizin, dağlarımızın, düzlərimizin gözəllikləri təsvir edilib. Bəzi mətnlərdə keçmişdə, yaxud müasir dövrümüzdə baş verən hadisələr nəql edilib. Elə mətnlərdə oxumuşsunuz ki, orada kiminsə yaxşı, ya da pis hərəkətindən bəhs edilib və həmin hərəkətlər oxucunun mühakiməsinə verilib. Bəzən də hansısa tarixi hadisələrin, ya da elmi axtarışların nəticələri haqqında qısa məlumatlarla tanış olmuşsunuz. Əvvəllər bütün bunlar sizin üçün yalnız mətn idi. İndi isə öyrənəcəksiniz ki, bədii nümunələri təşkil edən mətnlər xüsusiyyətlərinə görə müxtəlifdir. Bu baxımdan siz həm bu dərs ili boyu, həm də qarşıdan gələn illərdə təsviri, nəqli xarakterli bədii nümunələrlə tanış olacaq, mühakimə və tədqiqat xarakterli mətnlərlə bağlı mühakimələr yürüdəcək, tədqiqatlar aparacaqsınız.

Bu yolda sizə uğurlar arzulayırıq.

OXU HAQQINDA NƏ BİLİRİK?

Məktəbli dostlar! Əvvəlki illər test yoxlamalarında tez-tez iştirak etməklə, yəqin, müəyyən təcrübə toplamışsınız. Həmin yoxlamaların bir çoxunda müəllimləriniz sizin oxu və yazı bacarıqlarına hansı səviyyədə yiyələndiyinizi müəyyən etmişlər. Bəs siz özünüz öz bacarıqlarınızı dəyərləndirə bilərsinizmi? Məsələn, mətni necə oxuyursunuz? Tərtib etdiyiniz mətnləri necə yazırsınız?

Bu bölmədə verilən təlimatlar sizə öz oxu və yazı bacarıqlarınızı dəyərləndirməkdə kömək edəcəkdir.

HİK MƏT ZİYA. “SEVİMLİ MƏKTƏB”

Günəşin şəfəqində
Yuyunanda çöl-çəmən,
Xoş ətrini yayanda
Hər yana gül-yasəmən,
Atlas don geyinəndə
Zirvəsi qarlı dağlar,
Şırşaşla axanda
Sərin sulu bulaqlar,
Axşam, ya səbh çağında
Xəfif külək əsəndə,
Bağları yarpaqların
Pıçılısı gəzəndə,
Köpüklənib coşanda
Göy suları Xəzərin...
Dincəldik biz fərəhlə
Qoynunda ağ günlərin.
Dənizdə qağayıtək
Qanad açıb üzüdük biz,
Bu diyarı səyyahtək
Oymaq-oymaq gəzdik biz.
Keçdik sıx meşələrdən

Gen düzləri dolaşdıq,
Neçə gur çay addayıb,
Neçə dərədən aşdıq.
Kəmənd atıb dırmandıq
Sıldırım qayalara,
Arxamızda çantamız
Üz qoyduqsa biz hara –
Göy yamaclar, örüşlər,
Bu yerin dağı-düzü...
Əlvan mənzərəsiylə
Oxşadı qəlbimizi.
Ana məktəb, indi də
Gəlirik, aç qoynunu.
Bağrına bas yenə sən
Öz qızını, oğlunu!
Fərəh dolu günlərdən
Yeni qüvvət alaraq
Dönürük biz yanına
Almaçlıq, üzuağ.
Arzumuzu bilirsən;
Ucalt, sevimli məktəb,
Bir pillə də bizi sən!

Oxunun təşkili yolları

Heç olubmu ki, bir mətni dəfələrlə oxuyasınız, amma mənasını başa düşməyəsiniz? Yaxud hər hansı bir mövzuda inşa yazmaq üçün nə qədər düşünsəniz də, lazım olan fikirlər ağılınıza gəlməsin? Əgər siz oxu və yazının təşkili yollarını bilsəniz, belə çətinliklərlə qarşılaşmazsınız.

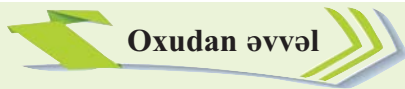
İlk növbədə, mətnin xüsusiyyətlərinə fikir vermək lazımdır. Mətn var ki, orada hər hansı hadisə nəql edilir, mətn var ki, orada əşya və ya hadisə təsvir edilir. Elə mətnlər də var ki, orada aparılan araşdırmaların nəticələri əks etdirilir. Oxucu əvvəlcə mətnin xüsusiyyətini müəyyənləşdirməli, sonra oxuya və ya yazıya başlamalıdır.

Oxunması nəzərdə tutulan bütün mətnləri düşünərək oxusanız, orada yazılan hər şeyi başa düşərsiniz. Fikirləşirsiniz ki, bunu necə etmək olar? Çox asan. Mətni yaxşı başa düşmək üçün oxuya hazırlaşmalısınız. Sınanmış üsullardan istifadə etməlisiniz ki, oxuduğunuzu başa düşə bilərsiniz. Oxuyandan sonra isə aldığınız məlumatın üzərində işləməlisiniz. Gəlin bütün bunları necə etməyin yolları ilə daha yaxından tanış olaq.

Tapşırıq 1. Ələmdar Quluzadənin “Alim və quldur” hekayəsini oxumazdan əvvəl aşağıda göstərilən ardıcılıqla oxuya hazırlıq işi aparın. “Oxu zamanı” başlıqlı təlimatla da tanış oldandan sonra mətnin oxusuna başlayın. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşünün.

Oxuya hazırlıq

Düşünən oxucunun əlində sadə karandaş olmalıdır. Yeri gəldikcə qeydlər aparmaq üçün bu, çox lazımdır. İstənilən dəftərxana mağazasında yapışqanlı, kiçikölçülü rəngli kağızlar satılır. Hər hansı qeyd aparmaq üçün həmin rəngli qeyd vərəqlərini kitabda istədiyiniz yerə yapışdırıb, üzərində karandaşla öz qeydlərinizi yaza bilərsiniz. Sonra onları kitabdan asanlıqla qoparmaq olur.

Oxudan əvvəl

1. Fikrinizi cəmləşdirin.
2. Mətnin başlığını oxuyun.

3. **Fikirləşin:** “Bu barədə indiyə qədər nə oxumuşam, nə eşitmişəm, hansı tamaşaya baxmışam?”. Yəni “Mən bu barədə nə bilirəm?”

4. “Nə üçün bu mətni oxuyuram? Bildiklərimdən əlavə daha nələri öyrənmək maraqlı olardı?” sualları ətrafında düşünərək oxunun məqsədini müəyyən edin.

5. Başlıq və yarımbaşlıqlara, şəkillərə, həmçinin digər diqqət cəlb edən məqamlara nəzər salın.

6. Əldə etdiyiniz bu ilkin məlumatlara əsasən çalışın ki, mətndə nədən bəhs olunması barədə əvvəlcədən fərziyyələr irəli sürəsiniz. Həmin fərziyyələri qeyd edin.

Oxu zamanı

1. Mətni ifadəli oxumağa çalışın*.
2. Mətnin necə qurulduğuna fikir verin.

Ola bilər ki, mətnə əvvəlcə hadisələrin başvermə səbəbləri, sonra isə həmin hadisələrin nə ilə nəticələndiyi göstərilsin. Bəzi mətnlərdə isə əksinə olur. Yəni əvvəlcə nəticədən danışılıb sonra bu nəticəyə gətirən səbəblərdən bəhs edilir.

4. İmkan olduqca oradakı hadisələri özünüzün və ya yaxınlarınızın həyatında baş vermiş hadisələrlə əlaqələndirin.

5. Nəyisə anlamadığınızı hiss etsəniz, dayanın. Yenidən oxuyun.

* Nəqli cümlələrin oxunuşunda səs əvvəlcə yüksəlir (↗), sonra qısa bir pauza edilir (||), sonda səs alçalır (↘). Sual və əmr cümlələrində isə əksinə, cümlənin axırına yaxın səs ucalır.

Nümunə: Çox-çox illər bundan qabaq || bir alim vardı.

– Nəyiniz varsa, || hamısını verin bura!

Alim gülümsədi:

– Kimsiniz, || nəçisiniz?

ALİM VƏ QULDUR (İxtisarla)

Bu cür başlıq verilən mətndə, sizcə, nədən bəhs oluna bilər?

Çox-çox illər bundan qabaq bir alim vardı. Onu öz ölkəsində də, qonşu məmləkətlərdə də hamı yaxşı tanıyırdı. O, dağların altından lağım atdırıb yol düzəltdirir, ulduzlara baxmaqla ilin necə keçəcəyini söyləyirdi. Yanına dərddli gələn dərmanatsız qayıtmırdı. Ona “alim aləmdir” deyirdilər.

Bir gün alim özünə bab olan elm adamlarından bir neçəsini götürüb səhralara yollandı. Dedi ki, camaat sudan çox korluq çəkir, gərək səhraları da gülüstana çevirək. Dəvə karvanı qumlu çöllərdə bir gün bir gecə yol getdi. Qu deyəndə qulaq tutulan səhrada səhər tezdən bir təpənin yanında dayandılar.

Alim dedi:

– Buralarda su olmalıdır. Ulduzlar bu yeri nişan verir. Qan-tərin içində olan yoldaşları bir-birlərinin üzünə baxıb çiyinlərini çəkдилər.

Biri dedi:

– Ey böyük alim, yerin altında suyun olduğu məlumdur. Biz neçə arşın dərinliyə getməliyik ki, suya çataq?

Alim uzaqlardakı başıqarlı dağları göstərdi:

– O dağların suyu bu səhranın altındadır. Yerin altı ilə çay axır. Çay gedib dəryaya tökülür. Su burda çox üzdədir. Yeddi arşın qazsaq, çay səhranın üstünə çıxar.

Alim baxdı ki, yoldaşlarında o kəramət yoxdur ki, bu istidə səhranın yeddi arşınlığına ensinlər.

Alim yoldaşlarına niyə bu sözü dedi?

– Kaş sizin kimi alimlərin əvəzinə, beş-üç qo-lugüclü cavan gətirəydim, – dedi.

Söz alimin ağızından çıxar-çıxmaz bir də gördülər ki, başı qarlı dağlar tərəfdən bir dəstə atlı onlara tərəf çapır. Toz dumana qarışıb. Atlılar onların yanına çatan kimi qırmanclarını oynatmağa, kəməndlərini işə salmağa başladılar. Qorxudan alimlərin rəngi saralmışdı.

Çəpgöz quldurbaşı əmr elədi:

– Nəyiniz varsa, hamısını verin bura!

Alim gülümsədi:

– Kimsiniz, nəçisiniz?

Quldurbaşı qəzəbləndi:

– Görmürsən, kimik? Qulduruq!

Alim üzünü dostlarına tutdu:

– Allah bizimkini yetirib. Mən beş-üç nəfər arzulayırdım, yeddi igid birdən gəldi.

Quldurlar da donub yerlərində qalmışdılar. Bu kişinin heç tükü də tər-pənmirdi. Nə quldurdan qorxurdu, nə də talandan.

Alim dəvələrin qarnının altındakı qıfillı zəncirləri göstərdi:

– Ey quldurbaşı, bu qıfilların açarları qabaqdakı dəvənin yükünün üstündədir. Açarı götürüb yükü yerə tökün, xoşunuza gələni götürün.

Quldurbaşı quldurlardan birinə əmr elədi ki, dəvənin belindən açarları düşürsün. Açarları götürüb dəvələrin yükünü açdılar. Əllərinə fərli bir şey keçmədi. Yükün çoxu kitab-dəftər idi. Quldurbaşı özündən çıxdı:

– Qızıllar hardadır?

Alim qalın bir kitabı açıb vərəqləməyə başladı:

– İndi qızılların da yerini deyərəm. Hamısı bu kitabda yazılıb.

Alim gördü ki, quldurlardan birinin əli çənəsində qalıb, o birinin rəngi getdikcə qaralır. Kitabı oxumağa başladı:

– Qumlu səhradan baxanda qarlı dağlar günbatan tərəfdə görünür. Yayda günəş qürub edəndə şəfəqləri səhradakı təpənin üstünə düşür. Həmin təpənin yeddi addımlığında yerə yeddi daş basdırılıb. Daşların altında yeddi küp qızıl var.

Sizcə, alim nəyə görə belə dedi?

Alim gəlib həmin yerdə dayandı:

– Bu daşları ancaq yeddi igid çıxara bilər. Gərək onlardan dişi, başı ağrıyan olmaya.

Alim dişinin ağrısından ikiqat olan qulduru yüklərin yanına gətirdi. Əyri bir dəmir çıxarıb quldurun çənəsini araladı. Ağrıyan dişini dartıb quldurun ovcuna qoydu. Başının ağrısından rəngi kömürə dönmə quldura bir cövhər içirdi. Kitabı oxumaqda davam etdi:

– Üzündə köç itin cırmaq yerləri olan quldurbaşı axsayırsa, gözləri çaşdırsa, qolunun biri əyridirsə, ona alim dava-dərman etməlidir.

Quldurbaşı cıncırını çıxara bilmirdi. Alim quldurbaşının qarşısında dayandı:

Quldurbaşının yumşalmasının səbəbi nə idi?

– Sənin kəm-kəsirini müalicə etmək çox vaxt aparacaq.

Quldurbaşının qəzəbindən, vahiməli baxışlarından, ötkəm səsindən əsər-ələmət qalmamışdı:

– Ey böyük alim, biz indən belə quldur deyilik, quluq. Alimin qarşısında, elmin yolunda qul kimi işləməyə hazırıq.

– Onda külünləri, belləri götürün, – alim dedi.

Yeddi quldur qollarını çirmayıb alimin tapşırıqlarını, göstərişlərini yerinə yetirməyə başladı. Təpənin yanında dərin bir xəndək qazdılar. Üst-üstə qalanmış yeddi sal daşı çapıb çıxartdılar. Birdən göz yaşı kimi su qaynamağa başladı.

– Dediyim qızıl budur, – alim üzünü quldurlara tutdu.

Quldurlar da, alimlər də susdular. Yeddi yerdən qaynayan sərin suyun yanında süfrə açdılar.

Hamı alimin elminə həsəd apardı. Deyə-gülə yeyib-içməyə başladılar. Quldurlar o gündən yol kəsməyi, karvan soymağı, qarət etməyi tərgitdilər.

Ələmdar Quluzadə

Tapşırıq 2. “Alim və quldur” hekayəsini oxudunuz. Oxu başa çatandan sonra aşağıda qeyd edilmiş “Oxudan sonra” təlimatını ardıcılıqla yerinə yetirin.

Oxudan sonra

1. Başa düşdüklerinizi dəqiqləşdirmək üçün mətnə bir daha nəzər salın.
2. **Düşünün:** Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?
3. O buna nail olubmu? Nəyə görə belə düşünürsünüz?
4. Əsərdəki əsas fikri ifadə etmək üçün aşağıdakı tapşırıqlardan birini yerinə yetirin:
  - ◆ inşa yazın;
  - ◆ şəkil çəkin;
  - ◆ plastilinlə fiqur yapın;
  - ◆ aplikasiya hazırlayın.

Ev tapşırığı:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Abdulla Şaiqin “Kiçik qəhrəman” əsərini “Oxudan əvvəl”, “Oxu zamanı”, “Oxudan sonra” təlimatına uyğun ifadəli oxuyun. İstəsəniz, əsas fikirlə bağlı kiçik şeir, yaxud hekayə də yazı bilərsiniz.

Hekayə yazılı ədəbiyyat nümunəsidir.

Hekayədə insan həyatının konkret bir səhnəsi və ya müəyyən bir hadisə yığcam şəkildə təsvir edilir. Burada qəhrəmanların sayı az olur. Azərbaycan ədəbiyyatında C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, N.Nərimanov, S.S.Axundov, Y.V.Çəmənzməinli və b. hekayə janrında gözəl əsərlər yaratmışlar.

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ TƏSVİR

Bədii əsərlərdə yazıçı müşahidə etdiyi və xəyalında canlandırdığı əşya və hadisələri təsvir edir. Oxucu haqqında danışılan əşya, hadisə və ya mənzərəyə istər-istəməz yazıçının gözü ilə baxır, təsvir edilənlər oxucunun daxili aləminə güclü təsir etməklə uzun müddət onun yaddaşında qalır.

Tapşırıq 1.

1. “Xan çınarın bir yarpağı” əsəri ilə tanış olmazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparın.
2. **Düşünün:** Hekayədə təsvirə yer verilibmi? Fikirlərinizi əsaslandırın.
3. Bu hekayədə müəllif oxucusuna, sizcə, nə demək istəmişdir?

MİKAYIL RZAQULUZADƏ. “XAN ÇINARIN BİR YARPAĞI” (Bədii əsərlərdə təsvirin müyyən edilməsi)

Xan çınarın başı göyün bir qatındadır, kökləri ana torpağın qoynunda.
Gün doğanda ilk işıltıları alnından öpər xan çınarın.
Al şəfəqdə işım-ışım işıldar xan çınarın yarpaqları.
Quşlar yuva qurar, bala böyüdər xan çınarın qucağında.
Dan yelləri əsəndə, ilk cingiltilərə qarışar, səhər nəğməsi kimi səslənər xan çınarın yarpaqları.

Gün qızanda, qayadan fısqıran buz bulaq suları kimi şırıldar, ürəkləri sərinlədər yarpaqların xışıltısı.

Xan çınarın yarpaqlarına zərli naxışlar çəkər batan günəşin son işıqları.
Anaların laylasına qoşular, körpələrə şirin yuxu gətirər yarpaqların nəğməsi.

Nənələrin nağıllarına qarışar, nəvələrə zər qanadlı pərilərdən, büllur saraylardan, divbasan igidlərdən danışar yarpaqların xışıltısı.

Zəhmətdən, hünərdən, döyüşdən, zəfərdən dastanlar söylər xan çınarın hər yarpağı nəsillərdən-nəsillərə.

Neçə-neçə qarlı-boranlı qışlar görmüş, amma şux durmuş, öyilməmiş xan çınarın vüqarlı başı...

Öyilməz də!..

Payızlarda yarpaqları saralıb tökülmüş, qışlarda azğın boranlara sinə gərmiş şax budaqları; yazlarda yenə yarpaqlanmış-budaqlanmış, daha da ucalmış dik başı xan çınarın...

Payızdır yenə...

Yarpaqlar tökülür – qanadı qırıq quşlar kimi, havada axsaya-axsaya, bürəyə-bürəyə.

İliklərə işləyir dəli küləyin buz nəfəsi.

Göydə boz buludlar qalaq-qalaqdır, yerdə – solğun yarpaqlar...

Öz hökmü var hər fəslin!

Neyləsin xan çınar?

Çıl-çılpaqdır, çıl-çılpaq...

Ancaq ağağlarda, alt budaqlarda bozarmış, saralmış bir neçə yarpaq var...

Bir qız durmuş xan çınarın altında – beş-altı yaşlarında bir qızcığaz.

Xan çınarı daim şax budaqlı, budaqlarını daim şux yarpaqlı, yarpaqlarını daim yamyaşıl, işim-işim işıldayan görmüş qızcığaz öz yaşından bəri.

Bəs indi, bu nədir belə?

Yaranışın bu qəribə əyləncələrindən, doğum-ölüm oyunlarından qızcığazın nə xəbəri!..

Yerə səpilmiş yaralı yarpaqları incitməmək üçün ehmalca addımlayır qızcığaz – bir neçə yarpağı qalmış budağa sarı.

Saralıb bozarmış bir yarpağa baxır, qayğılı-qayğılı.

Tozdan belə saralıb-bozarmış bilir onu.

Uzadır xırdaca tombul əllərini.

Tozunu silmək istəyir, nəvazişlə. Qorub əlində qalır yarpaq.

Əlləri əsir, ürəyi uçunur qızcığazın, dolur gözləri.

Ağlamaq istəyir qızcığaz, hönkürə-hönkürə, hıçqıra-hıçqıra...

Bağrına basır yarpağı.

Qızcığazın körpə ürəyinin hərarətindən, ana südü kimi saf-təmiz məhəbbətindən sanki canlanır, dilə gəlir solğun yarpaq:

– Gözlərin dolmasın, bala can, dərd olmasın bu sənə!..

Mən bu qocaman xan çınarın bir yarpağıyam, bala can, yalnız bircə yarpağı.

Biz yarpaqlar gəldi-gedərik, bala can, xan çınar sağ olsun, var olsun!

Mən də bu solğun yarpaqlar kimi, ana torpağın qoynunda günəşin hərarətinə, yağışın rütubətinə qarışacağam, yenə xan çınara qovuşacağam...

Yenə bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!..

Səhər-səhər gün işığında xan çınarın işim-işim işıldayan yamyaşıl yarpaqları içində məni də görəcəksən, bala can, görəcəksən!..

Dan yelləri əsəndə, xan çınarın xışıldayan səsində, göylərə ucalan torağayın səhər nəğməsində, ana torpağın ətirli nəfəsində mənim də səsimi eşidəcəksən, nəfəsimi duyacaqsan, bala can, eşidəcəksən, duyacaqsan!

Bahar gələcək, güllü-çiçəkli bahar!

Xan çınar var olsun, bala can, yerli-yataqlı, şax budaqlı xan çınar!..

Mikayıl Rzaquluzadə

Tapşırıq 2. Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetirin.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Müşahidə etdiyiniz zaman zövq aldığınızı əşyanı, bitkini, heyvanı və s. təsvir edin.

Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi

Təsviri mətnin ideyası necə yaranır?

Təsviri mətnlərdə ideya əşya və ya hadisənin xüsusiyyətlərini və onlarla bağlı müəllifin təəssüratlarını əhatə edir. Belə yazılarda ideya fikirlərlə ifadə edilir və oxucuya hissə-hissə çatdırılır.

Nə öyrənəcəksiniz?

- Nəzərdə tutulmuş ideya və onu dəstəkləyən digər fikirləri müəyyən edəcəksiniz;
- Təsvir edilən əşya və hadisələri müəyyən edəcək və qruplaşdıracaqsınız.

Tapşırıq 1. “Müəllim” şeirini oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetirin. Məntiqi vurğunu* gözləməklə şeiri ifadəli oxuyun. Oxuyarkən çərçivələrdə verilmiş suallar üzərində düşünün. Fikrinizi toplayın, başlığı oxuyun. “Müəllim” sözünü eşidən zaman fikrinizə gələn ilk beş sözü yazın.

Düşünün: Müəllimin sizin həyatınızda rolu nədən ibarət olub? İndiyə qədər müəllim haqqında hansı əsərləri oxumuş, filmlərə tamaşa etmişsiniz? Bu informasiyaları hansı mənbələrdən almışsınız? Bu şeirdə müəllimin təsvirində hansı məsələlərə yer verilib? Sizcə, bu şeirdə nədən bəhs edilə bilər?

BƏXTİYAR VAHABZADƏ. “MÜƏLLİM”
(Bədii əsərlərdə ideyanın müəyyən edilməsi)

MÜƏLLİM

Müəllim! Gözəldən gözəldir bu söz –
Körpə könüllərdə məşəl yandıran!
Hələ yazılmamış, hələ qırıqsız
Hamar beyinləri **cilalandıran**.

Sözün mənasını lüğətdən istifadə etməklə aydınlaşdırın.

* Məntiqi vurğu cümlədə sözlərdən birinin digərlərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunması ilə yaranır. Məntiqi vurğulu söz, adətən, xəbərin yanında yerləşir.

Müəllim! Tez durub, gec yatanımsan,
Bu gün, sabahımı yaradanımsan!

Düşünün:
Sizcə, şair burada
nə demək istəyir?

Mən bir toxum idim, sabahım sirdi,
Mənə şəkil verən, rəng verənimsən.
Məni bu dünyaya anam gətirdi,
Sənsə bitirənim, yetirənimsən.

Müəllif burada
hansı fikri çatdır-
maq istəmişdi?

Müəllim! Düşüncə güllərimizi
Əqlilə suvaran bir bağban oldu.
Endirdi yerlərə atamız bizi,
Müəllim – göylərə qaldıran oldu.

Bu ad sizə
tanışdırmı?

Xəyala qol-qanad, gözə nur verdi.
Müəllim! Biz sənə borcluyuq ancaq.
Əmir Teymura da şərəf gətirdi
Ayağın altında əbədi yatmaq!

Şagirdin sayıdır dövlətin, varın,
Bilməz bu qazancı, bilməz hər naşı.

Sinifdən sinfə adlayanların
Yaşında yaşayır müəllim yaşı.

Elmə güvəndinsə, bil ki, cənnətin
Qapısı üzünə açılacaqdır.
Məktəbi hər şeydən üstün millətin
Hər yerdə, hər işdə zəfəri – haqdır.

Səsinizin
həcmi və tonu-
na, oxunun
sürətinə diqqət
edin.

Burada hansı
misralar ideyanı
qüvvətləndirir?

Gəl, ey heykəltəraş! Bu mərmər, bu gil.
Düşün müəllimi, sonra alışı, yan.
Onun heykəlini mərmərdən deyil,
Yarat özü kimi nurdan, işıqdan.

Bəxtiyar Vahabzadə

Tapşırıq 2. Şeiri oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetirin.

Ev tapşırığı:

Şeirdən ən çox bəyəndiyiniz bir parçanı əzbər öyrənə bilərsiniz. Bu sizin nitqinizin inkişafı və bədii zövqünüzün formalaşması baxımından çox əhəmiyyətlidir.

Əsər üzərində iş

Əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, müəlliflər ideyanı fikirlər şəklində təqdim edirlər və oxucu onları bir araya gətirməklə müəllifin çatdırmaq istədiyi ideyanı özü müəyyən edir.

Bəs ideyanı tapmağın asan yolları varmı? Əgər varsa, bunu necə etmək olar?

Tapşırıq 3. Aşağıda təqdim edilən təlimata əməl etməklə “Müəllim” şeirində nəzərdə tutulan ideyanı müəyyən edin.

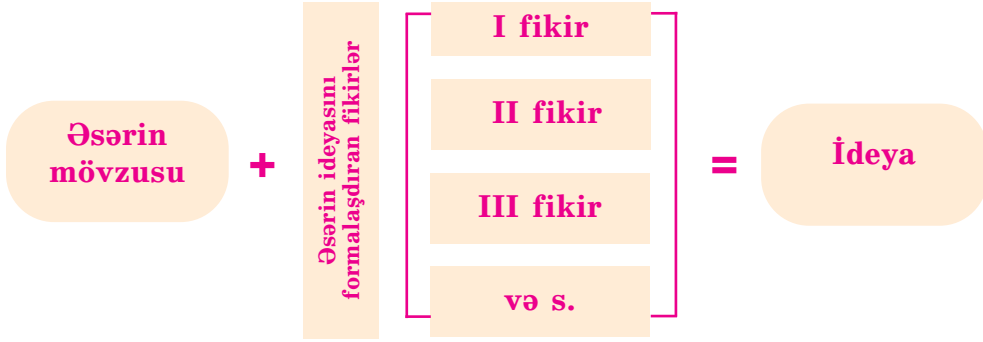
Nümunədə nəzərdə tutulmuş ideyanı müəyyən etmək üçün aşağıdakı addımlar atılmalıdır:

I. “Müəllim” şeirini bir daha diqqətlə oxuyun. Özünüə sual verin. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Nədən bəhs olunduğunu müəyyən etməklə mətnin mövzusunı müəyyən etmiş olarsınız.

II. Şeiri hissələrə bölüb hər hissəyə başlıq verin. Mətnin hər hansı parçasında verilmiş başlıq söz, yaxud söz birləşməsi ilə ifadə edilir. Bu başlıqlar ideyanı yaradan fikirlərdir.

III. Bəndlər (abzaslar) üzrə fikirlərə – başlıqlara baxın. Onlar ideyanı müəyyən etməkdə sizə kömək edəcəklər. Bunu riyazi ifadə kimi belə təsəvvür edə bilərsiniz:

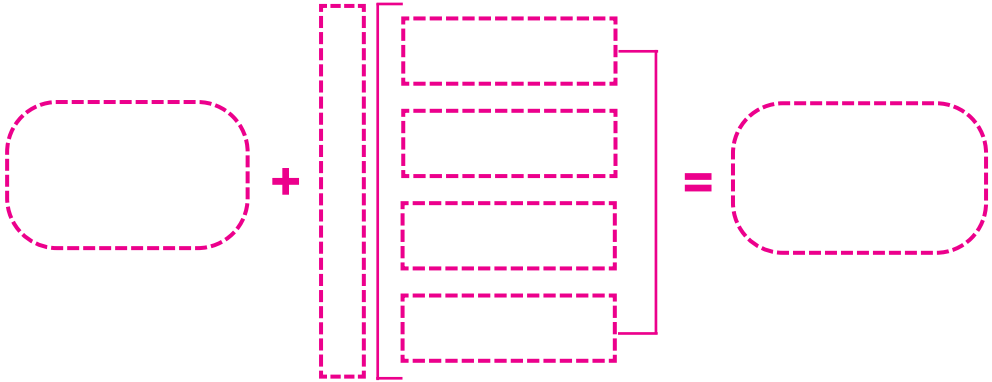
Şeir söz sənəti nümunəsidir. Şeir fikrin vəznli, obrazlı, qafiyəli ifadəsidir. Şeiri nəsr əsərlərindən fərqləndirən onun axıcılığı, ahəngi və musiqiyə uyğunluğudur. Eyni zamanda şeirdə sözlər arasında müəyyən ölçünün, fasilənin nəzərə alınması və misraların sonundakı sözlərin bir-biri ilə uyğunlaşması vacibdir. “Müəllim” şeiri heca vəznində yazılıb. Bilirsiniz, heca vəznini nə deməkdir? Əgər bu ifadəni birinci dəfə eşidirsinizsə, əvvəlcə “heca” və “vəzn” sözləri üzərində düşünün. “Heca” sözünü çox eşitmişiniz. Yəqin, bilirsiniz ki, heca sözlərin asanlıqla bölünə bilən hissəsinə deyilir. Amma “vəzn” sözü sizə aydın olmaya bilər. “Vəzn” ərəb sözü olub “ölçü” deməkdir. Heca vəznində yazılmış şeirlərdə hecaların sayı şeirin ölçüsünü müəyyən edir. Həmin şeirlərin birinci misrasında neçə heca varsa, qalan misralarda da o qədər sayda heca olmalıdır. Bir misrada 5, 7, 8, 11, 12, 16 və s. heca ola bilər.

MIXAİL PRİŞVİN. “TALA” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Mixail Prişvinin “Tala” əsərini oxumazdan əvvəl “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh.12) yerinə yetirin.

Tapşırıq 2. Mixail Prişvinin “Tala” hekayəsini ifadəli oxumağa çalışın. İdeyanı müəyyən etmək üçün aşağıda verilən sxemdən istifadə edin. Əvvəlcə sxemi dəftərinizə çəkin. Əsərin mövzusunı (əsərdə nədən bəhs edilir) müəyyənləşdirin və birinci çərçivəyə yazın. Hər abzasda ifadə edilən fikri müəyyən edib sıra ilə düzölmüş xanalara yazın*.

- ◆ İlk xoşunuza gələn fikir ideya olmaya bilər. O yalnız mətnin bir hissəsi üçün düzgün ola bilər.
- ◆ Bəzən mətndə abzas hər hansı bir sualla başlanır. Sualın cavabı müəllifin həmin hissədə çatdırmaq istədiyi fikir ola bilər.
- ◆ İdeya mətnin birinci və sonuncu cümlələrində, yaxud abzasında ifadə oluna bilər.

* Çərçivələrin sayını müəyyən edilmiş fikirlərin sayı qədər artırmaq olar.

TALA

Burada yarpaq nəyə bənzədilir?

Tozağacı özünün son qızılı yarpaqlarını yuxulu qarışqaların yuvalarına, küknarların başına səpələyirdi. Meşə cığırı ilə gedirdim, payız meşəsi gözlərimə dəniz kimi, tala isə bu dənizdə bir ada tək görünürdü.

Bu adada bir-birinə sığınmış bir neçə küknar ağacı vardı, dincəlmək üçün ağacların altında oturdum. Demə, bütün həyat bu küknarların başında imiş.

Qozaların bol yerində dələ, **aladimdik** və adı, özü mənə məlum olmayan başqa canlılar ağılıq edərmiş. Burada qara qərzəklərin yerə düşdüyünü görürsən. Bu, dələnin, aladimdiyın işidir. Onlar qozaların içindəki dadlı tumu çıxarıb yeyirlər.

Sizcə, “aladimdik” necə canlıdır?

Sizcə, əsərin qalan hissəsində müəllif nələri təsvir edəcək?

Altında oturduğum bu uca küknar ağacı da elə bil tumdan boy atıb ucalmışdı.

Bu tumları külək haçansa gətirib tozağacının dibinə, onun üstü açıq köklərinin arasına salmışdı.

Küknar böyüməyə başlayıb, tozağacı da onu istidən, şaxtadan qoruyubdu.

İndi bu küknar böyüyüb, tozağacı ilə yanaşı durub, köklərini onun köklərinə dolamışdır.

Meşənin ortasındakı talada küknar ağaclarının altında kırımışcə oturub, yerə tökülən xəzan yarpaqlarının pıçılığını dinləyirdim.

Bu pıçılıtlar ağacların altında yatan dovşanları oyadır. Dovşanlar hövlnak meşədən çıxıb harasa gedirlər.

Bu sətirlərdə hansı faktlar təsvir edilmişdir?

Bu abzasda hansı söz və ya söz birləşməsi əsərin əsas fikri ilə bağlıdır?

Yarpaqların pıçılısından səksənən bir dovşan sıx küknarların altından çıxdı, böyük talanı görüb dayandı.

Dovşan **şöngüdü**, ətrafına boylandı: hər yanda xışıltı, hara qaçsın?

Talanın ortasından düz keçə bilmədi, kənarından bir tozağacının altından o biri tozağacının altına qaça-qaça getdi.

Kim meşədə bir şeydən qorxursa, yaxşısı budur yarpaqlar töküləndə, yarpaqlar pıçıladaşanda meşəyə getməsin.

Pıçılıtları eşidən dovşana elə gəlir ki, kim isə onu izləyir.

“Şöngüdü”
nə
deməkdir?

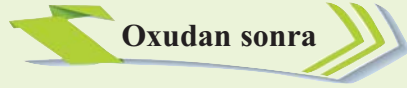
Nə üçün müəllif
bu tövsiyəni
verir?

Qorxaq dovşan, əlbəttə, cəsəretlə, ətrafına baxmadan talanın ortasından düz keçib gedə bilirdi. Lakin onda necə eləsin ki, belə bir bədbəxtliyə düşər olmasın: xəzan yarpaqları pıçıl-daşır, tülkü də yarpaqların pıçılısı altında yavaşca dovşanın dalınca sürünür. Cəsəretli dovşan yarpaqların pıçılısından qorxmur, ətrafa boylanmır və birdən kürən sinəli tülkünün əlinə keçir.

Burada hansı məqamlar ideyanı qüvvətləndirir?

Mixail Prişvin
(*Tərcümə edən E.Rəhimov*)

Tapşırıq 3. “Tala” hekayəsini oxudunuz. Oxu başa çatandan sonra aşağıda qeyd edilmiş “Oxudan sonra” təlimatını ardıcılıqla yerinə yetirin.

Oxudan sonra

1. Başa düşdüklerinizi dəqiqləşdirmək üçün mətnə bir daha nəzər salın.
2. **Düşünün:** Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?
3. Əgər bunu etmək sizin üçün çətindir, növbəti tapşırıqda ideyanın müəyyən edilməsinin yollarını öyrənin.

TOFIQ BAYRAM. “ƏN GÖZƏL” (Əsər üzərində iş)

Əvvəlki dərslərdə mətnin ideyasını müəyyən etmək üzrə ilkin bilik və bacarıqlara yiyələnmişiniz. Aşağıda təqdim edilən şeiri oxuyun. İdeyanı müəyyən edin. (Oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutmayın.)

Tapşırıq 1. “Oxudan əvvəl” təlimatını (səh. 12) yerinə yetirəndən sonra şeiri oxuyun.

ƏN GÖZƏL

“Azərbaycan günüdür” ifadəsi ilə şair hansı günü nəzərdə tutur?

Ey könül, ümmanlar coşsun səsində,
Şeirin qanad açan günüdür bu gün.
Bütün ölkələrə yer kürəsində
De ki, Azərbaycan günüdür bu gün!

Dostları şad görüm, yadları dalğın,
Arzumun gül açan günüdür bu gün.
Şöhrətli vətənin, qeyrətli xalqın
Tarixə nur saçan günüdür bu gün.

Sizcə, bu sözlərlə şair nə demək istəyir?

Payızdan xoş ətri gəldi baharın,
Elimin sevinci aşıb-daşıbdır.
Sifəti nurlanıb ağsaqqalların,
Ağbirçək analar cavanlaşdıdır.

Dünyanı mat qoyub bu arzu, həvəs,
Xalqımın öyünən günüdür bu gün.
Bütün ürəklərin həmrəy, həmnəfəs
Sevinclə döyünən günüdür bu gün.

Neçə-neçə bayraqların biçilməsi nə üçün lazımdır?

Ən gözəl kəlmələr axtarın, seçin,
Dostlar, alqışlardan Azərbaycana.
Hələ neçə-neçə bayraqlar biçin
Qızıl qumaşlardan Azərbaycana!

Əsərin ideyasını
qüvvətləndirən
fikri müəyyən edin.

Bayramın mübarək, ey ana Vətən!
Hünərlər, zəfərlər izləyir səni,
Şöhrətin ən uca zirvəsindəsən,
Hələ çox zirvələr gözləyir səni!

Tofiq Bayram

Tapşırıq 2.

1. Şeiri oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh. 16) yerinə yetirin.
2. İlk iki bənddən sonra irəli sürdüyünüz fərziyyənin doğru olub-olmadığını müəyyən edin.
3. Şeirin ideyasını müəyyən edin.

Layihə. “Ən gözəl” şeirini bir daha diqqətlə oxuyun. Əsərdə hansı faktlar xalqın bir məqsəd uğrunda birləşməsini göstərir? Yaxşı lider öz ölkəsi üçün nələr edə bilər? Təqdimat hazırlayın.

SÜLEYMAN RÜSTƏM. “AZƏRBAYCANA GƏLSİN” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Şair Süleyman Rüstəmin “Azərbaycana gəlsin” şeirini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri aparın. Qeydlər götürün. Şeiri oxuyun. Əsərin ideyasını tapın. Nəticələrinizi əvvəlcə kiçik qrupda, sonra isə bütün siniflə müzakirə edin.

AZƏRBAYCANA GƏLSİN

Vətənimin seyrinə çağırıram elləri,
Sərvət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.
Bəzənib başdan-başa şəhərləri, kəndləri,
Cənnət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Qanımızda dövr edən sədaqətdir, sədaqət,
Günəşdən də parlaqdır gözümüzdə həqiqət.
Dostuna, qardaşına təmənnəsiz məhəbbət,
Hörmət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Gözəlliklər vətənə gözəllərindən gəlir,
Dostluğun, qardaşlığın təməllərindən gəlir,

Könüllərin müqəddəs əməllərindən gəlir,
Qüdrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Payızında, qışında, baharında, yazında,
Dinər dostluq nəğməsi könüllərin sazında.
Sabaha addımlayan mərd oğlunda, qızında,
Qeyrət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Sonsuz gözəlliyindən çətindir, məncə, doymaq,
Məhəbbəti, şöhrəti dolanır oymaq-oymaq.
Bayrağının altında alnıaçıq-üzüağ,
Millət görmək istəyən Azərbaycana gəlsin.

Süleyman Rüstəm

“Üçrəngli bayraq” mövzusunda essenin yazılması

*Təsviri esse
necə
yazılır?*

Bundan əvvəl siz inşa, esse yazmısınız. Yadıınıza salın, bunu necə etmişiniz?

Gəlin razılaşaq ki, çox nadir hallarda birdəfəyə mükəmməl bir inşa və ya esse yazmaq mümkündür. Hətta məşhur yazıçılar belə nə isə yazmazdan əvvəl mövzu ilə bağlı araşdırmalar aparırlar. Yazıya başlamazdan əvvəl mətn üçün plan qururlar. Sonra həmin plan üzrə mətni yazırlar. Bütün bunların necə baş verdiyini öyrənmək üçün isə aşağıdakı məsələləri bilmək lazımdır.

Esse nədir?

Esse fransız sözü olub, mənası *təc-rübə, sınaq, oçerk* deməkdir. Essenin ilk nümunəsini fransız yazıçısı və filosofu M.Monten yazmışdır. *Esse ədəbiyyatda bir janr olub, müəllifin hər hansı mövzu ilə bağlı düşüncələrini və hisslərini şərh edən kiçik bədii nümunədir.* Essenin dili həm danışiq dilinə yaxın, həm də obrazlı olur. Esse müxtəlif xarakterli olur: nəqli, təsviredici, tədqiqat, mühakimə.

Esse yazmaq sizə nə üçün lazımdır?

Esse fikirlərinizi obrazlı ifadə etmək üçün yazdığınız ilk yazıdır. Esse yazarkən müstəqil şəkildə yaradıcılıqla məşğul olursunuz. Bu zaman siz daha məhsuldar düşünməyi öyrənəcəksiniz.

Təsviredici esse necə yazılır? Təsviredici esse yazarkən ətrafdakı əşya və hadisələri çox diqqətlə müşahidə etmək lazımdır. Çünki gördüklərinizi və eşitdiklərinizi bədii şəkildə təsvir etməlisiniz. Esse yazan zaman təsvir etdiyiniz bir əşya və hadisənin xüsusiyyətlərini digər əşya və hadisənin xüsusiyyətləri ilə qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək yazının dəyərini artıran hal hesab olunur.

Tapşırıq 1. Azərbaycan Respublikasının bayrağının təsvirinə dair “Üçrəngli bayraq” mövzusunda esse yazmaq üçün hazırlıq işləri aparın.

1. Əvvəlcə essenin mövzusu haqqında fikirləşin: təsvir edərkən hansı məsələlərə əhəmiyyət verəcəksiniz?

2. Bu suallar üzərində düşünün: “Bu yazının oxucusu kim olacaq?” və “Siz oxucunuza nə demək istəyirsiniz?” (*ideya*)

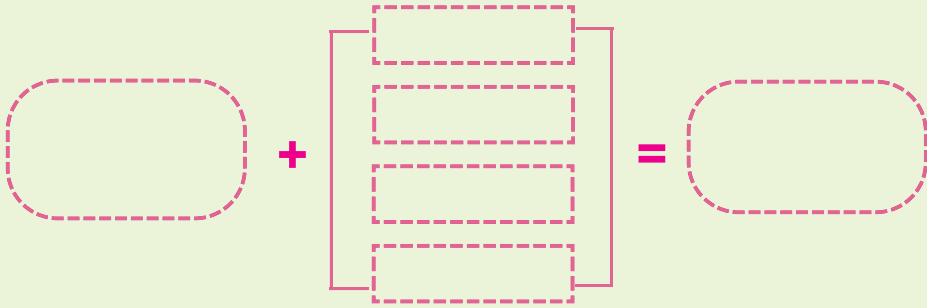
3. Mövzu haqqında bildiklərinizi qeyd edin.

4. Məlumat toplamaq üçün təsvir etmək istədiyiniz əşyanı və ya hadisəni müşahidə edin.

5. Topladığınız məlumatlardan istifadə etməklə və onları qruplaşdırmaqla ideyanı yaradan fikirləri müəyyən edin.

6. Verilmiş sxemi dəftərinizə çəkin.

7. Müəyyənləşdirdiyiniz fikirləri verilən sxem üzrə ardıcılıqla düzün.

8. İdeyanı yarada bilən fikirlərə diqqət edin. Əvvəlcə baş verən hadisənin səbəbini göstərin, sonra ondan irəli gələn nəticəni təqdim edin.

9. İdeyanı yaradan fikirlər üzərində bir daha düşünün: bu fikirlər ideyanın çatdırılmasına xidmət edirmi?

10. Yazının planını tərtib edin.

Tapşırıq 2. Təsvir edəcəyiniz əşya və hadisələri *müşahidə edin*, məlumatları *yadda saxlayın* və *araşdırma* aparın.

- **Müşahidə necə aparılır?** Təsvir etmək istədiyiniz əşyanı, hadisəni və ya məkanı qısa vaxtda diqqətlə nəzərdən keçirin və qeydlər edin. Müşahidə etdiyiniz zaman keçirdiyiniz hisslər barədə də qeydlər aparın.

- **Məlumat necə yadda saxlanılır?** Gördüyünüz mənzərənin təsvirini olduğu kimi yaddaşıınıza həkk etmək üçün əvvəlcə diqqətinizi cəmləyin. Əgər siz hər hansı məkanda müşahidə aparırsınızsa, eşitdiyiniz səslər, duyduğunuz qoxu və dadla da bağlı qeydlər etməlisiniz. Müşahidə apararkən başqa oxşar səslər, qoxu və dad yadınıza düşürsə, bunları da dəftərçənizə yazın.
- **Araşdırma nə üçün aparılır?** Araşdırma yazacağınız mövzu ilə əlaqədar lazım olan məlumatları toplamaq üçün aparılır. Həmin məlumatları yazmaq istədiyiniz mövzuya dair materialları oxumaqla və ya bu barədə bilgiləri olan insanlarla söhbət etməklə toplaya bilərsiniz. Topladığınız məlumatın köməyi ilə siz heç vaxt görmədiyiniz əşya və hadisəni, yaxud heç vaxt olmadığınız bir məkani də təsvir edə bilərsiniz.

Tapşırıq 3. Tərtib etdiyiniz plan üzrə “Üçrəngli bayraq” mövzusunda esse yazın. *Yazı zamanı* əməl olunmalı qaydaları nəzərdən qaçırmayın.

Yazı zamanı

1. Oxucunu cəlb etmək üçün yazını ona tanış olan bir məlumatla başlayın.
2. Əvvəlki mərhələdə ardıcılıqla düzdüyünüz fikirləri bir-bir təqdim edin.
3. Həmin fikirləri dəftərçənizdə apardığınız qeydlərdən istifadə etməklə əsaslandırın.
4. Sonda fikirləri bir yerə toplayın və mətni yekunlaşdırın.

Tapşırıq 4. Müəllimin təqdim etdiyi mövzuda esseni, demək olar ki, başa çatdırdınız. “Demək olar ki” ifadəsini təsadüfən işlətmədik. Essenin başa çatması üçün qarşıda hələ görməli olduğunuz bir sıra işlər var. “Yazıdan sonra” təlimatını oxuyun və onları yerinə yetirməklə yazını başa çatdırın.

Yazıdan sonra

1. Yazdığınız mətni oxuyun və fikirləşin: “Nəzərdə tutduğum fikri nə qədər aydın çatdırıram bildim?”
2. Yoldaşlarınızdan xahiş edin ki, yazınızı oxusunlar, irad və təkliflərini bildirsinlər.
3. İrad tutulan məsələlər barədə düşünün. İradlar ağılınıza batırsa, yazınızın üzərində bir daha işləyin.
4. Yazını təkrar yoxlayın.
5. Sonda fikirləşin: “Bu yazını yazdığım müddətdə yeni nə öyrəndim?” Yeni öyrəndikləriniz barədə də qeydlər etməklə yazını müəllimə təqdim edin.

Öyrəndiklərimiz haqda düşünərkən

Oxu və yazı prosesi

Yəqin, öyrəndiniz ki, həm oxu, həm də yazı prosesi oxşar ardıcılıqla, oxşar yollarla həyata keçirilir. Oxu prosesində mətnlərdə ifadə olunan əsas fikri aşkar etməyə çalışmışsınız. Yazı prosesində isə əsas fikirlərinizi oxucuya çatdırmağa cəhd göstərmişsiniz. Aşağıda təqdim edilən cədvəl bu oxşar və fərqli cəhətləri daha yaxşı müəyyən etməkdə, həm yazı, həm də oxu prosesi bitdikdən sonra öyrəndiklərinizi uğurla tətbiq etməkdə sizə kömək edəcək.

Oxu və yazı sütunlarında göstərilənləri qarşılaşdıraraq oxuyun və düşünün: “Mən yazanda və oxuyanda bunları edirəmmi?”

Bu cədvəlin surətini çıxarın və yazı masanızın yanında divardan asın.

Oxu		Yazı
<p>1. Oxunun məqsədini müəyyən edin. <i>(Bu mətni nə üçün oxuyuram?)</i></p> <p>2. Verilmiş mövzu haqqında indiyə qədər öyrəndikləriniz, eşitdikləriniz, gördükləriniz barədə fikirləşin. <i>(Mən bu haqda nə bilirəm?)</i></p> <p>3. Mətnlə bağlı fərziyyələr irəli sürün. <i>(Burada söhbət nədən gedə bilər?)</i></p>	İşdən əvvəl	<p>1. Yazının məqsədini və kimlərə ünvanladığını müəyyən edin. <i>(Nə üçün yazıram və kimin üçün yazıram?)</i></p> <p>2. Mövzu ilə bağlı bildiklərinizi yazın və əlavə məlumatlar əldə etmək üçün planlaşdırma aparın.</p> <p>3. Ardıcılığı müəyyən etmək üçün planlaşdırma aparın. <i>(Plan bir məsələdən digərinə keçməkdə sizə yardımçı olacaq.)</i></p>
<p>4. Əsərin əsas ideyasını müəyyən edin.</p> <p>5. Müəllif ideyanı necə formalaşdırıb, oxucunu inandıra bilibmi?</p> <p>6. Məntdəki fikirlər ardıcılıqla düzülübümü?</p>	İş zamanı	<p>4. İdeyanı aydın ifadə edin.</p> <p>5. Fikirlərinizi nümunə və konkret faktlarla əsaslandırın.</p> <p>6. Yazıdan əvvəl apardığınız qeydlər əsasında mətnin ardıcılığını müəyyən edin. <i>(Belə etsəniz, fikirlərinizin oxucuya asan çatdırılmasına nail olarsınız.)</i></p>
<p>7. Mətni oxuyun və qiymətləndirin. <i>(Fikirlər dəqiq ifadə edilmişdirmi? Ümumiyyətlə, fikirlərin ifadəsi sizi qane edirmi?)</i></p> <p>8. Oxuduqlarınızı ətrafınızda baş verən hadisələrlə, digər oxuduğunuz mətnlərlə əlaqələndirin.</p> <p>9. Oxuduğunuz mətn üzərində bir daha düşünün.</p>	İşdən sonra	<p>7. Yazdığınız mətni yoxlayın və qiymətləndirin. Yaxınlarınızın yazı ilə bağlı fikirlərini nəzərə almaqla yazının keyfiyyətini yüksəltməyə çalışın.</p> <p>8. Yazını divar qəzetində çap etməklə, yaxud internetdə yerləşdirməklə oxucularına çatdırın.</p> <p>9. Yazdığınız mətn üzərində bir daha düşünün.</p>

Bədii əsərlərdə fikrin obrazlı ifadəsi

Təsvir vasitələrindən necə istifadə edilir?

Əsərlərdə təsvirin oxucuya daha təsirli çatdırılması üçün müəlliflər bədii təsvir vasitələrindən istifadə edirlər. Bu dərslərdə siz bədii təsvir vasitələri haqqında məlumat alacaq, onlardan istifadə etməyi öyrənəcəksiniz.

SƏMƏD VURĞUN. “AZƏRBAYCAN” (Bədii təsvir vasitələri – məcazlar)

Tapşırıq 1. Oxuya hazırlıq işləri aparın. Şeiri oxuyun. Şeirdə bədii təsviri müəyyən etməyə çalışın. Bunun üçün şeirin sonunda verilmiş məlumatdan istifadə edə bilərsiniz. Qarşılaşdırılan, bənzədilən məqamları seçib cədvəldə yazın. Müəyyən etdiyiniz nümunələrin sayından asılı olaraq sətirlərin sayını artırın.

“Azərbaycan” şeirində müqayisə edilən və bənzədilən məqamlar

Bənd	Təsvir edilən məqamlara aid nümunə

AZƏRBAYCAN

Dostlar! Gəlin sizə bir-bir danışım,
Min bağın, bağçanın barı məndədir.
Sinəm oylağıdır gözəlliklərin,
Hər sevən ürəyin yarı məndədir.

Nə çoxdur qoynumda almalı bağlar!
Qüdrətim göylərin dilini bağlar.
Meşəli dərələr, sal buzlu dağlar,
Dağların süd kimi qarı məndədir.

Burada
bənzətmə
neçənci
misradadır?

İnsan bir uşaqdır, vətən bir ana,
Ömür bir çıraqdır, könül pərvanə.
Yolunuz düşdümü bizim Şirvana?
Gül açan heyvası, narı məndədir.

İgidlər yurdu dur bu dağ, bu aran.
Bu dağlar başında qalmamış boran.
Hər təzə çiçəkdən bir şirə soran,
Pətəyə bal düzən arı məndədir.

Ağdaşın pambığı çiçək-çiçəkdir,
Şəkinin bəzəyi şaldır, ipəkdir.
Qarabağ gözəli dünyada təkdir,
İsti yanaqların narı məndədir.

Ölsün bu yerlərdən ilham almayan,
Qəlbini saz kimi tutub çalmayan.
Yarışda gənclikdən geri qalmayan
Min qoca məndədir, qarı məndədir.

Burada
bənzətmə
neçənci
misradadır?

Şirindir insanın öz azadlığı,
Könül azadlığı, göz azadlığı,
Qələm azadlığı, söz azadlığı,
Dünyanın ən böyük varı məndədir.

Gəldi ömrün gözəl bahar çağları,
Açılmışdır könüllərin bağları.
Qarış-qarış dolan bizim dağları,
Diş göynədən bulaqları məndədir.

Sarı limon çay üstündə dad olur,
Gözüm görür, könlüm evi şad olur.
Hansı namərd dost evinə yad olur?
Məhəbbətin vəfadarı məndədir.

Ötüb getdi günlərimi saymağım,
Dildən-dilə dastan oldu oymağım,
Təmiz südüm, şəkər kimi qaymağım,
Dövlətimin ixtiyarı məndədir.

Bu bənddə
benzətmə
hansı
misradadır?

Axşamüstü Bakıya bax doyunca,
Ulduzlarım yanır sahil boyunca.
Dağ üstündə o qərənfil, o yonca –
Vətənimin laləzarı məndədir.

Mən xoşbəxtəm azadlığım gələli,
Tarix yazır ellərimin öz əli,
Bayrağımdır uca Şərqin gözəli,
Azadlığın düz qərarı məndədir.

Səməd Vurğun

Məcaz nədir? Bəzən əşya və hadisələrin əsas xüsusiyyətini oxucuya daha dəqiq və təsirli çatdırmaq üçün onlar nəyəsə oxşadılır və ya müqayisə olunur. Bədii ədəbiyyatda belə bənzətmələr, müqayisələr mətni bədii cəhətdən daha da gözəlləşdirir və daha obrazlı edir.

Yerdən ayağını **quş kimi** üzüb,
Yay kimi dartınıb, **ox kimi** süzüb,
Yenə öz sürünü nizama düzüb
Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?

*Burada qaçdığı zaman ceyranın hal və vəziyyəti nəyə bənzədilir?
Hansı varlıqların xüsusiyyətləri sizin xəyalınızda qarşılaşdırıldı?*

Bununla belə bilməlisiniz ki, hər cür qarşılaşdırma “bədii” qarşılaşdırma adlandırılıla bilməz. “Quş uçuş, amma ceyran qaçır” kimi bir qarşılaşdırma buna nümunədir.

Bu cür bənzətmə və müqayisələr ayrı-ayrı varlıqların xüsusiyyətlərinin xəyalən qarşılaşdırılması ilə yaranır, ədəbiyyatda bunlara **bədii təsvir vasitələri** deyilir.

Bədii təsvir vasitələrinə (məcazlara) təşbeh (bənzətmə), epitet, metafora və s. daxildir. Lakin hələlik yalnız təşbehin (bənzətmə) və epitetin nə olduğunu öyrənəcəksiniz.

SÜLEYMAN RƏHİMOV. “GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ”
(Bənzətmə və epitetin müəyyən edilməsi)

Tapşırıq 1. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi aparın. S.Rəhimovun “Güzgü göl əfsanəsi”ndə müqayisə edilən, bənzədilən məqamları və epitetləri seçib cədvəldə yazın. Epitetin nə olduğunu bilmək üçün mətnə məcazi mənada işlənmiş *necə?*, *nə cür?* suallarına cavab verən sözləri tapın. Mətn üzərində iş başa çatdıqdan sonra verilmiş məlumatla tanış olun.

“Güzgü göl əfsanəsi” əsərində bədii təsvir (məcazlar)		
Abzas	Bənzətmə (təşbeh)	Epitet

“GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ”
(İxtisarla)

Qədim zamanlarda Kəpəz dağının aşağı sinəsində, Göygölün yuxarı yaxasında, yamyaşıl meşənin içində, ağ qayaların əhatəsində bir Güzgü göl qaynayırdı.

Sizcə, əsərin qalan hissəsində müəllif nələri təsvir edəcək?

Maral sübh tezdən durunca yatdığı yeri qabaq ayaqları ilə eşib-eşib gül kimi təmizləyir, üstünə toz qonmağa qoymurdu. Bu yerlərin ağ-ağ yağışlarında Maral yuyunur, yuyunduqca da gözəlləşirdi. Payızdan başlayıb yağan qar isə ağacların qol-budaqlarından Maralın üstünə səpələnir, onun saç-saçığını darayırdı. Maral özünü Güzgü gölə yetirir, bu gölün pul-pul olub dairələnən gümüş suyundan içə-içə öz surətinə tamaşa edir, bundan hədsiz dərəcədə zövq alırdı.

Az əvvəl Güzgü göldən aşağı düşən Maral Göygölün yaxası yuxarı qalxdı, Maral gölə sarı yol aldı. Tumurcuqlardan yeni-yeni çıxan yaz meşəsinin yaşıllığı anbaan artdı, əkslərini Göygölə saldı. Sanki bu yaşıl-yaşıl ağaclar Göygöldə üzürdü. Kəpəz dağının aşağı ətəyində zümrüd meşələrin əhatəsində qıvrıla-açıla dalğalanan Göygöl Marala yaraşlıq verirdi. Maral

Sizə tanış olmayan söz varsa, lüğətdən mənasını öyrənin.

Göygölə baxsa da, öz gözəlliyini Güzgü göldə görünən sayaq görə bilmədi. Maral buradan bir növ göyərmiş və göyümtül görünürdü.

Maral Göygöl sahili boyu ensiz cığırla nazlana-nazlana addımlayırdı. Yuxarıda Kəpəzin gərdəninə qar kimi ağ duman zolaqları dolanır, ağ-ağ buludlar da Göygölün şırımlanan səmasında hərəkət edir, Kəpəzin zirvələrində bahar günəşinin qızıl telləri Göygöl diyarına nur səpələyir, əlvan çiçəklər də ana torpaqdan baş qaldırırdı.

Ağ papaqlı göbələklər də tala-tala ağarırdı. Kəpəzin döşündə əriyən qar buz suya dönür, üzəşəği şır-şır axırdı. Bütün şırlanlar şırıldaya-şırıldaya Göygölə tökülürdü.

Maral Göygöl barəsində çox şeyi xatırlayırdı... Xatırlayırdı ki, bir zaman onun anası öz qızı bu Marala Göygölün əmələ gəlməyindən danışmışdı. O nəql etmişdi ki, bu dağlar necə dəhşətli zəlzələyə məruz qalmışdır!.. Aləmi sarsıdan, dağları qapaq kimi atıb-tutan zəlzələ nəticəsində bu Göygöl əmələ gəlmişdir. Ağ suyun yuxarılarından, Maral göldən atlana-atlana, ağara-ağara gəldiyini də, bu Göygölə töküldüyünü də demişdi... Demişdi ki, Göygölün ayaq tərəfindən dəmir qayaların altında bir çay axıb gedir. Ancaq nə edəsən ki, Maral Güzgü göl məftunu idi,

çünki Güzgü göl Maralı istədiyi kimi göstərirdi, Güzgü göl Maralın gözəlliyinə heç bir göy kölgə salmırdı.

Axşamlar ağnavaz göydən gümüş səpələnir, xəşillikdə gümüş-gümüş şəh tuturdu. Baxdıqca bu xəşillik Göygölün ayrılmaz bir hissəsi kimi gömgöy görünürdü. Göy ipəyə bürünən Göygöl ləpələnir, Ayın gümüş nuru içində bəzən gümüşü rəng alırdı...

Süleyman Rəhimov

Sətirlərdə müşahidə etdiyiniz təsvirlər hansı duyğu orqanlarının "məhsulu" sayıla bilər?

Epitet

Epitet hesab edilən söz *necə?*, *nə cür?*, *hansı?* suallarından birinə cavab verir və Azərbaycan dilində həm də “bədiî təyin” adlandırılır.

“Gözəl mənzərələri var Azərbaycanımızın! Təbiət bizdən heç nəyi əsirgəməyib. Başlıqlı dağlar, zümrüd meşələr, gözəl vadilər, füsunkar Xəzər və çoxlu göllər, çaylar və bulaqlar onu necə də gözəlləşdirir”. *Zümrüd* sözü bu ifadədə nə məqsədlə işlənib?

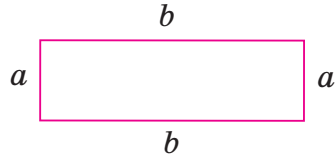
Yazda və yayda meşələr yamyaşıl olur. *Zümrüd* qiymətli daşdır, rəngi də gözoşşayan parlaq yaşıldır. Demək, *zümrüd* sözünü işlətməkdə məqsəd meşənin yamyaşıl rənginin gözoşşadığını bildirməkdir. Bəs bu ifadə necə yarandı? Bu suala aydınlıq gətirmək üçün sizə iki nümunə təqdim edirik. Birinci nümunə riyaziyyat fənnini sevənlər üçün maraqlı olacaq. İkinci nümunə isə Azərbaycan dili fənnini sevənlərin yardımçısı olacaq.

Birinci nümunə:

Siz dördüncü sinifdə “düzbucaqlının perimetri” anlayışı ilə tanış olmusunuz. 5-ci sinifdə isə düzbucaqlının perimetrini hesablamayı öyrənəcəksiniz. *a* və *b*-ni düzbucaqlının tərəfləri kimi qəbul etsək, o zaman perimetrin düsturunu aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

$$2a + 2b = 2(a+b)$$

Gəlin bu düsturu epitetin yaranmasına tətbiq edək:

yaşıl zümrüd + yaşıl dağ = yaşıl (zümrüd + dağ)

Gördüyünüz kimi, “yaşıl zümrüd” ifadəsi “yaşıl dağ” ifadəsilə rəng baxımından qarşılaşdırılıb. Bu halda “yaşıl” sözü mötərizənin kənarında qalıb, bədiî mətndə isə onun mənası sözlərin altında gizlənilib. Yəni “zümrüd dağ” ifadəsi dağın yaşıllığını bildirir. Odur ki, yaşıl ağaclarla örtülmüş dağı təsvir etmək üçün onu “zümrüd dağlar” kimi ifadə edə bilərsiniz. Burada “zümrüd” epitetdir. Dağın əlamətini, necəliyini göstərir.

İkinci nümunə:

<i>Necə? sualına cavab verən söz</i>	
Həqiqi mənada	Məcəzi mənada
Daş (necə – həqiqi) hasar	Daş (necə – məcəzi) qəlb (Epitet)

Onu da bilməlisiniz ki, epitet yunan sözü olub, *əlavə* deməkdir.

Tapşırıq 2. “Oxudan sonra” fəaliyyətini yerinə yetirin. Əsərin janr xüsusiyyətləri üzərində düşünün:

1. Bu əsər hansı janra aiddir? 2. Nə üçün belə düşünürsünüz?

Ev tapşırığı:

Nəbi Xəzrinin “Qızıl payız” şeirinin oxusu zamanı bənzətmə və epitetləri seçib göstərin. Qarşılaşdığınız yeni sözlərin mənasını müəyyənləşdirin. İzahlı lüğət tərtib edin.

QIZIL PAYIZ

Gəlir səhər, gedir duman,
Göylər qalır buludlara.
Sanki günəş öz nurundan
Don biçibdir palıdlara.

Cığırılardan mahnı, gülüş
Əskilməyir nə zamandır.
Meşə qızıl, göylər gümüş,
Sanki çay da büllurdandır.

Yelmi əsir səhər-səhər,
Ya çöllərin gül ətridir?
Dağdan axan şələlələr
Qucağında zər gətirir.

Düzlər axar-baxarlıdır,
Ağ cığırılar çıxır yola.
Gör təbiət nə varlıdır,
Qızıl səpir sağa-sola.

Uçur quşlar qatar-qatar,
Hərə gedir öz yerinə.
Maşın keçir, zər yarpaqlar
Göyə qalxır toz yerinə.

Axşamın sakit çağında
Alov tutub çölü, düzü.
Palıdların qucağında
Gecələyir günəş özü.

Bax ulduzlar nur çiləyir,
Bu yer hara, qüssə hara!
Qızıl payız nəğmə deyir
Qızıl qəlblə insanlara!

“Qızıl payız” əsərində təsvir vasitələri

Bənd	Bənzətmə	Epitet

Yadda saxlayın:

Ümumiyyətlə, həyatda hər şey qədərində istifadə ediləndə faydalı olur. Təsəvvür edin ki, ananız sizin üçün hazırladığı qayğanağa duz və istiotu lazım olduğundan çox əlavə edib. O yeməyi əziyyətlə yeyə bilərsiniz, ancaq o sizə nuş olmaz. Ədvaların çoxluğu orqanizmə zərər verir. Bədii təsvir vasitələri də belədir. Mətnə bədii təsvir vasitəsindən yersiz istifadə mətnin keyfiyyətini aşağı salar. Odur ki, yazdığınız mətnin “duz”unu, “istiot”unu qədərində qatın.

Mətnə haqqında danışılanı oxucuya daha yaxşı çatdırmaqda hissələrin (görmə, eşitmə, qoxu, toxunma, dad) təsviri böyük əhəmiyyət daşıyır. Hissələrin təsviri mətni daha dərinə qavramaqla bərabər, oxucuda güclü təəssürat yaradır. Məsələn:

* * *

“Nov” sözünün mənasını izahlı lüğətdən tapın.

Daş **nov** təzəcə dil açan körpə kimi şirin-şirin qığıldayırdı, bulağın dumduzu suyu torpağın göz yaş kimi sızırırdı, xırdaca daşların arasından yumru-yumru pıqqıldayıb çıxırdı.

Birdən-birə dizlərim əsməcə tutdu, bulağın gözünə diklənən döşdə boz canavar quyruğu üstə çöməlib mənə baxırdı, qırmızı dilini sallayıb ləhləyirdi. Onun balta dişlərinin arasından isti-isti buğ çıxırdı. Əyilib quyruğunun yanını didişdirdi və yenə qəzəblə gözlərini gözümə dikdi. Ağacların qızıl yarpaqları da elə bil xoflandı, yarpaqlar canavar qulağı kimi şəkəldi.

İmamverdi İsmayilov
(“Göyərçin köçü”ndən)

ƏLİAĞA KÜRÇAYLI. “BAKI” (Duyğuların təsviri)

Lap körpə yaşlarından siz ətraf aləmi görmək, eşitmək, dadmaq, qoxulamaq, toxunmaq yolu ilə dərk etmişiniz. Bu duyğu üzvləri dünyanı dərk etməyin əsas vasitələridir. Təsəvvür edin ki, bir meşəyə gəzməyə getmişiniz. Qayıdandan sonra dostlarınızla bu barədə danışmaq istəyirsiniz. Meşədəki ağacların yaşıllığı, quşların səsi, meyvələrin şirinliyi, torpağın yumşaqlığı, çiçəklərin ətri haqqında dediklərinizin hamısı duyğu üzvlərinizin vasitəsilə sizin yaddaşıma köçən məlumatlardır. Ağacın yaşıllığını görməklə, quşların səsinə eşitməklə, meyvələrin şirinliyini dadmaqla, torpağın yumşaqlığını toxunmaqla, çiçəklərin ətrini qoxulamaqla dərk etmişiniz. Bu barədə danışdığınız zaman dostlarınızın da hissiyyatına təsir edib onlarda meşə haqqında təsəvvür yarada bilərsiniz. Yazıçılar da belə edirlər. Hər hansı bir əşya və hadisə haqqında oxucuda tam təsəvvür yaratmaq üçün bu **duyğuların nəzərə alınmasına** xüsusi əhəmiyyət verirlər. İki cümləni müqayisə edin:

1. Həyətimizdə qızılğüllər açıb.

2. Həyətimizdə açmış çəhrayı qızılğüllərin ətri adamı bihuş edir (görmə və qoxu).

Gördüyünüz kimi, ikinci cümlə həyətinizdəki qızılğül haqqında daha ətraflı təsəvvür yaradır, oxucuya kömək edir ki, təsvir olunanı yalnız dərk etməsin, həm də duysun.

Tapşırıq 1. Təqdim edilən mətni oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparın. Mətni oxu qaydalarına müvafiq oxuyun. Duyğuların təsvir edildiyi məqamları müəyyən edin. Aşağıdakı cədvəldə onların hansı duyğu üzvü ilə bağlı olduğunu göstərin.

Bənd	Nümunə	Təsvir edilən duyğu (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma)

BAKI

Uzaq elli əziz dostum soruşdu:

– Sizin Bakı söylə, necə şəhərdir?

Dedim: – Qardaş, mənim doğma şəhərim

Yazılmamış, oxunmamış əsərdir.

Çiçək desən – könül açan çiçəyi,
Külək desən – ev uçuran küləyi,
Qasırğada ağ dalğalı ləçəyi,
Sakit gündə gözü mavi Xəzərdir.

Sizcə, şeirdə
“könül açan” və
“ev uçuran” sözləri
hansı mənada
verilib?

Nəğməsidir zavodların fit səsi,
Suya düşüb buruqların kölgəsi.
Ətirlidir bağlarının meyvəsi,
Ağ şənisi elə bil ki şəkərdir.

Bu misralardan
hansıda təşbeh
işlənmişdir?

Dost görəndə tükənməyir hörməti,
Düşmən görsə, dərya olur nifrəti.
Bir qədər də dəlisovdur adəti,
Əziz dostum, Bakı belə şəhərdir.

Bu misralardan
hansıda epitet
işlənmişdir?

Əliağa Kürçaylı

Yaradıcı tətbiqetmə:

Şeirə bir daha nəzər salın. Sinifdən xaric oxu materiallarından Məmməd Arazın “Göygöl” şeirini oxuyun, duyğuların (görmə, eşitmə, dad, qoxu, toxunma) təsvir edildiyi məqamları müəyyənləşdirin. Tapşırıq 1-də verilmiş cədvəli yerinə yetirin.

İBRƏTAMİZ HEKAYƏLƏR (Təsviri mətndə dəqiqləşdirici faktlar)

Hər hansı əşya, hadisə, yaxud məkanı təsvir edərkən daha dəqiq təsəvvür yaratmaq üçün faktlardan istifadə etmisinizmi? Baxdığınız bir film haqqında yoldaşınıza danışan zaman filmin adını, aktyorların adlarını deyin. Bütün bunlar faktlara aiddir. Bədii nümunələrdə də *adlar, tarixlər, saylar və digər məlumatlar* belə faktlara aiddir. “*Soyuq fevral gecəsi idi*” cümləsində “fevral” hadisənin nə zaman baş verdiyini təsvir edir.

Məktəbinizi təsvir edərkən onun tutumu haqqında daha dəqiq təsəvvür yaratmaq istəyirsinizsə, “Məktəbimizdə xeyli şagird təhsil alır” yox, “Məktəbimizdə *1200 şagird* təhsil alır” yazmaqla faktı dəqiq təsvir edirsiniz.

Başqa bir nümunə: Evinizin yanındakı parkın nə qədər gözəl və insanların istirahəti üçün rahat bir yer olduğunu təsvir etmək istəyirsinizsə, müxtəlif faktlar daxil etməklə fikrinizi asanlıqla oxucuya çatdır bilərsiniz: “*Ulu öndər Heydər Əliyevin* adını daşıyan bu yaraşlıq parkda hər gün *yüzlərlə* insan səmərəli və xoş istirahət edir”. Faktlardan çox istifadə edilən bədii mətnlərə *bədii-sənədli* mətnlər deyilir. Faktlar təsvir edilən mənzərə haqqında təsəvvürü dəqiqləşdirir. Bu cür mətnlərdə, adətən, real tarixi şəxsiyyətlərdən bəhs edilir. Müəllif həyatda olan, dünyasını dəyişən bir şəxsiyyət seçərək onun həyatını təsvir edir. Bu zaman qəhrəmanın adı və həyatında baş verən hadisələr dəyişdirilmədən bədii dillə təqdim edilir. Gələcək dərslərimizdə siz bədii-sənədli mətnlərin maraqlı nümunələri ilə tanış olacaqsınız.

Tapşırıq 1. İbrətəməz hekayələri oxuyun. Faktların dəqiq təsvir edildiyi məqamları seçin. Onların növlərini müəyyən edin. Aşağıda təqdim edilən cədvəli dəftərinizə çəkin və aşkar etdiyiniz faktları cədvəldə yazın.

Abzas	Nümunə	Təsvir edilən fakt (ad, tarix, say və s.)

HEÇ KƏSİ QINAMAYIN

Payızın ilk günləri idi. Qatarın vaqonuna uca boylu, saçları qar kimi ağap-paq bir kişi və 25–26 yaşlarında bir oğlan daxil olub yerlərini tutdular. Oğlan pəncərə tərəfdə əyləşmişdi. Qatar tərپənən kimi o, hava axınını hiss etmək üçün əlini pəncərədən bayıra çıxardı və birdən heyrətlə qışqırdı:

– Ata, görürsənmi, bütün ağaclar geriyə gedir!

Yaşlı kişi həm sevinc, həm də kədərdən bulud kimi dolmuş gözlərini oğlunun üzünə dikərək gülümsədi.

Cavan oğlanın yanında evli cütlük əyləşmişdi. Onlara oğlanın özünü uşaq kimi aparması təəccüblü gəlmişdi.

Oğlan qəfildən yenə də heyranlıqla qışqırdı:

– Ata, gölə bax, onun adı nədir?

– Ceyranbatandır, oğlum.

– Ata, göldəki quşlara bax! ... Buludlar bizimlə birgə hərəkət edir!

Cütlük oğlanın qəribə hərəkətlərini gözaltı müşahidə edirdi, atası isə oğlunun davranışında heç bir qəribəlik görmürdü.

Yağış yağmağa başladı, büllur damcılar oğlanın əllərinə düşürdü. O, damcıları sayırdı. – Bir, iki, üç ... O yenə də sevinclə gözlərini yumub qışqırdı:

– Ata, yağış yağır! Görürsənmi, ata?

Bayaqdan oğlanın hərəkətlərini izləyən cütlük kişidən soruşdu:

– Siz niyə oğlunuzu hansısa bir klinikaya aparmırsınız?

Kişi cavab verdi:

– Biz elə Mərkəzi klinikadan gəlirik. Bu gün mənim oğlumun gözləri ömründə ilk dəfə görməyə başlayıb.

Başqa insanların işləri və hərəkətləri haqqında tam məlumatımız olmadan onları qınamaq olmaz. Hər şeyi yalnız ALLAH bilir. Ona görə də “Qınamayın ki, qınananlardan olmayasınız!”

İNSANSEVƏRLİK

Bu hadisə bir neçə il əvvəl Amerikanın Vaşinqton ştatındakı Sietl şəhərində keçirilən idman yarışında baş vermişdir. Doqquz əlil idmançı qaçış zolağında hazır vəziyyətdə durmuşdu. Nəhayət, “START” atəşi açıldı. İdmançılar məsafənin üçdə birini qət etdilər. Qəflətən idmançılardan biri yerə yıxıldı, ağrıdan ilan kimi qıvrılmağa başladı. Digər səkkiz idmançı onun yerə yıxıldığını görüb qaçışı dayandırdılar. Onlardan biri,

daun sindromundan əziyyət çəkən idmançı qız ona yaxınlaşıb başını doğru ana kimi qucaqlayaraq soruşdu:

– İndi yaxşısan? Özünü necə hiss edirsən?

Başqa idmançılar da yaxınlaşdılar, hamılıqla çiyin-çiyinə verərək birlikdə “FİNİŞ” xəttinə doğru irəlilədilər. Bu səhnənin canlı şahidi olan minlərlə tamaşaçı ayağa qalxaraq göz yaşları içində əlil idmançıları bir xeyli alqışladılar. Yarış sona çatdı. Onlar şahidi olduqları bu hadisəni başqalarına da danışdılar. Bilirsənmi nə üçün? Çünki hər birimizin daxilində digər hissləri üstələyən başqa bir hiss də var. Bu, İNSANSEVƏRLİK hissidir!

HƏYAT DƏRSİ

Gənc iş adamı yeni avtomobili ilə bir küçədən keçirdi. Birdən maşının önünə nəyinsə dəydiyini hiss etdi. O, maşını saxladı. Bu balaca bir daş idi. Daşın atıldığı tərəfə baxdı. Qarşısında 12–13 yaşlarında çəlimsiz bir qız dayanmışdı.

Gənc özünü saxlaya bilməyib qışqırmağa başladı:

– Sən kimsən? Bu zəhrimar daşı niyə atdın? Bilirsən, bu daş mənə neçəyə başa gələcək?

Uşaq yalvararaq cavab verdi:

– Bağışlayın, başqa çıxış yolum yox idi. Əgər daşı atmasaydım, heç kim mənə maşın saxlamayacaqdı.

Uşaq bir tərəfdən danışır, bir tərəfdən də gözlərindən sel kimi yaş axıdırdı. Əli ilə yolun kənarındakı əlil arabasından yıxılmış 15–16 yaşlarında olan oğlanı göstərdi və dedi:

– Böyük qardaşım arabasından yığıldı. İndi onu qaldıra bilmirəm. Xahiş edirəm, mənə kömək edin.

Bu sözlərdən sonra gənc sanki ayıldı. Yolun kənarında yerə yıxılmış oğlanı qaldıraraq yenidən arabasına oturmağa kömək etdi. Dəsmalı ilə üst-başını təmizlədi. Uşaq təlatümü yenicə sakitləşmiş dənizə bənzər gözləri ilə minnətdarlıqla gəncə baxıb:

– Allah razı olsun, – dedi.

Uşaqlar arabanı sürərək evlərinə tərəf getdilər. Onlar gözdən itənə qədər gənc dayanıb mənalı baxışları ilə arxalarınca baxdı.

Maşının önü əzilmişdi. Bu həyat dərsi olan əziyi heç vaxt təmir etdirmədi. Çünki bu hadisə gəncə həyatda daha həssas olmağı, bəzən ayaq saxlamağı, ətrafa nəzər salmağı və köməyə ehtiyacı olanlara əl uzatmağı öyrətmişdi...

“PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI”.

BORİS POLEVOY. “MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM”

(Əsər üzərində iş)

PREZİDENT MƏNİ TANIYIRDI

Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti seçilən Franklin Delano Ruzvelt oğlunun qoluna söykənərək hökumət evinin pilləkənlərini enməyə başladı. Gözlər ona dikilmişdi. Onun üzündən özünə güvəndiyini göstərən təbəssüm çəkilmirdi.

Ruzvelt yazı stolu arxasında əzəmətli görünürdü. Enli çiyinləri, kübar üz cizgiləri vardı. Çox az adam bilirdi ki, 1921-ci ildə keçirdiyi xəstəlikdən sonra onun ayaqları işləmir. Ağıl və cazibədarlıqdan başqa, Ruzvelt-də həm də güclü iradə var idi. O, iş qabiliyyətini qaytarmaqdan ötrü ağlasığmaz səy göstərmiş, əslində, qəhrəmanlıq etmişdi. Hər gün saatlarla gimnastika edirdi. Üzür, qollarının və çiyinlərinin əzələlərini möhkəmləndirirdi. Beləcə o, bədəninin yuxarı hissələrini öz iradəsinə tabe edə bilmişdi. Ayaqları isə heç cür hərəkət etmədi.

Ruzvelt istəmirdi ki, ona acısınlr. O, camaat arasında oturur, yaxud tribunanın kənarına söykərib dayanardı. Əgər mütləq bir neçə addım atmaq vacib olurdusa, dözülməz ağır hiss etməyinə baxmayaraq, o bu addımları atırdı. Məsələn, Konqresdə çıxışı zamanı belə etmişdi. Heç kim onun üzündə ağır əlaməti sezmədi. Ruzveltin üzündə yalnız özünə tam əminlik ifadəsi var idi. Sağalmaz xəstəlik onu əlil etdi, ancaq o, başqa insanların ağır və əzablarını anlamaq və bölüşmək qabiliyyəti

qazandı. Ruzvelti irəli aparən pul, hakimiyyət həvəsi yox, ölkəsinə və insanlara kömək etmək istəyi idi.

Ruzvelt Amerika Birləşmiş Ştatlarının prezidenti olduğu müddətdə Amerika xalqını silahlı münaqişələrdən və müharibədən qorudu. Həmin vaxt – 1939-cu ildə İkinci Dünya müharibəsi başladı. Ruzvelt xalqına söz verdi ki, onu müharibədən kənar saxlayacaq və sözünün üstündə durdu.

1940-cı ildə üçüncü dəfə prezident seçiləndə də o, amerikalılara qəti surətdə vəd etdi: “Mən artıq demişəm, bir daha sizə deyirəm ki, sizin uşaqlarınız başqalarının müharibəsinə getməyəcəklər!”

MƏN GÖLMƏÇƏLƏRDƏN ATILA BİLİRƏM

Avstraliya yazıçısı Alan Marşalla tanış olmamışdan əvvəl onun “Mən gölməçələrdən atıla bilirəm” kitabını oxumuşdum. Çox səmimi yazılmış bu kitab məni valeh eləmişdi. Kitabda ağır xəstəlikdən sonra əlil olan kiçik bir oğlan uşağından bəhs edilirdi. Əsərdə onun iztirabları, qoltuq ağaclarından istifadə edərək müstəqil gəzməsi təsvir olunmuşdu. Təbiətin qüdrəti fonunda balaca, cəsur insanın dərdi xüsusi həssaslıqla qələmə alınmışdı. Əsər uşaq ədəbiyyatı sayılsa da, mənim kimi gəncliyi arxada qalmış bir şəxsi öz dərin nikbinliyi ilə cəlb etdi. Yazıçının özünün də əlil olduğunu bilirdim. Mən onu müdrik qəmli baxışlarla dünyaya

baxan çəlimsiz biri kimi təsəvvür edirdim.

Sonra o, Moskvaya gəldi. Bunu eşidəndə təəccübləndim. Avstraliyadan təyyarə ilə bu qədər uzaq məsafəni, özü də yol boyunca bir təyyarədən düşüb başqasına minməklə qət etməyi qoltuq ağacları ilə hərəkət edən insan necə bacarmışdı.

Bizim ədəbiyyat klubunun restora-

nında görüş təyin etmişdik. Mən görüşə bir qədər gecikdim. İçəri girəndə restoranda adam çox deyildi. Bilirdim ki, Alan artıq buradadır. Gözlərim müdrik, kədərli baxışları olan adamı axtardı.

Birdən ingilisdilli ədəbiyyatın biliciləri olan dostlarımla əyləşdiyi stolun arxasından pəhləvan cüssəsi, qaraşın üzü, parlaq gözləri mehriban təbəssümlə işıqlanan bir nəfər qalxdı. Mənə baxıb gülümsədi, görünür, nəzərlərimlə başqasını axtardığımı başa düşmüşdü. Birdən mən pəhləvanın duruşunda qəribəlik sezdim. O, güclü əllərini stola dirəyərək dayanmışdı. Beləcə tanış olduq. Tanışlığımızın ilk günündə təsəvvürümdəki kədərli baxışları olan müdrik, əzabkeş insan obrazı əriyib yox oldu. Qüvvətli gövdəsi hərəkətsiz, nazik ayaqları üzərində dayanmışdı. Əlbəttə, qoltuq ağacı da var idi. Buna baxmayaraq, bu insan son dərəcə çevik idi, cəld hərəkət edir, bədənini yüngülcə, hətta deyərdim ki, zərifliklə daşıyırdı. Bu zaman onun üzündə gümrəh, nikbin bir ifadə olur, işıqlı gözlərində isə yumor qılgıncımları parlayırdı. Sonra daha yaxından tanış olduq və mən gördüm ki, taleyin amansızlıqla incitdiyi bu adama əlil sözü ən az yaraşan sözdür. Qətiyyənlə şişirtmədən deyə bilərəm ki, tanıdığım və dostluq etdiyim çox sayda yazıçılar arasında onun qədər fəal, çevik, hərəkətli biri yox idi. O öz böyük ölkəsində daim səfərlərdə olur, material toplayır, mühazirə oxuyurdu. O öz xalqının bütün qayğılarından, işlərdən xəbərdar və ölkəsinin ən fəal vətəndaşlarından biri idi.

Boris Polevoy

Tapşırıq 2.

1. Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) ardıcılıqla yerinə yetirin.

2. Hər bir mətndə fikirləri və ideyanı müəyyən edin.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından Hüseyn Arifin “Azərbaycan” şeirini oxuyun. Təsvir edilmiş faktları (ad, tarix, say və s.) müəyyən edin və qruplaşdırın. Nəticələri əks etdirən məlumat hazırlayın.

ZƏLİMXAN YAQUB. “QARA XƏBƏRİN ACISI” (Müstəqil iş)

1. Aşağıda təqdim edilən “Əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi cədvəli” ilə tanış olun. “Qara xəbər acısı” şeirini cədvəl əsasında dəyərləndirməyə çalışın. Fikirlərinizi yazılı şəkildə əsaslandırın.

Mətnə əşya və hadisələrin təsvirinin qiymətləndirilməsi			
Meyarlar	Nümunələr		
	Bədii	Hiss	Fakt
Oxucuda əşya və hadisə haqqında aydın təsəvvür yaratmaq üçün təsvirlərdən (bədii, hiss, fakt) istifadə edilibmi?			
Əgər belə təsvirlər varsa, onlar təsvir edilən əşya və hadisənin əsas xüsusiyyətlərini əks etdirirmi?			
Təsvir edilən əşya və hadisənin qeyri-adiliyini əks etdirən məqamlar varmı?			

QARA XƏBƏRİN ACISI

Yuxudan qaldırdılar
məni, qəfil yuxudan,
Rəngim ağappaq oldu
səksəkədən, qorxudan.
Gördüm başımın üstə
dayanıb Bəhlul balam,
O anda, o saatda
baxışı məlul balam.

Sizcə, bundan sonra hansı hadisələr baş verəcək?

Gördüm nəşə sözü var,
deməyə çatmır gücü,
Bir anın intizarı
min il qədər üzücü.
Bəd xəbəri deyəndə
insanlar fağır olur,
Bir sözün ağırlığı
min dağdan ağır olur.
“Xəbər verdilər, ata,
köçdü Heydər Əliyev,
Vida dedi həyata!”
Bu söz başımın üstə
çaxdı ildirəm kimi,
Parçaladı sinəmi,
dağıtdı şırım kimi.
İnanmadım bu sözün
yanğısına, dağına,
Güllə kimi atıldım
ekranın qabağına.
Qəfil bu qara yellər
hardan əsdi, bilmədim,

Bu misralarda
hansı təsvir
vasitəsi
işlənmişdir?

Dışim dodaqlarımı
necə kəsdi, bilmədim.
Qarışdı göz yaşlarım
dodağımın qanına,
Döndü gözümdə dünya
bir matəm meydanına.
Bircə damla göz yaşı
buludlardan ağırdı,
Göydən yox, o gün yağış
gözlərimdən yağırdı.
Mən belə ağlamışdım
Qanlı Fələk ilk dəfə
ürəyimi qıranda,
Yetim qalıb atamı
torpağa tapşıranda.
O məzarın önündə
boynu bükük qalanda,
Körpə çiyinlərimdə
dağ boyda yük qalanda.
Mən belə ağlamışdım
20 Yanvar günü,
Mən belə ağlamışdım
Vətənin ağlar günü.
Dönmüşdü gözlərimdə
qəmli bir tamaşaya,
Mən belə ağlamışdım
Xocalıya, Şuşaya.

Hansı misralarda
faktlara aid
nümunələr
verilmişdir?

Zəlimxan Yaqub

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarına daxil edilmiş əsərlərdən birini və ya bir neçəsini oxuyun. Yazıcının nəzərdə tutduğu ideyanı göstərin. Bədii təsvir vasitələrinin, duyğuların və faktların təsvirinə necə yer verilmişdir? Nə kimi əlavələr etmək istərdiniz?

Essedə təsvir vasitələri: “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)”

Essedə təsvir vasitələrindən nə üçün istifadə edilir?

Siz artıq mətn yazarkən oxucuya çatdırmaq istədiyiniz fikirləri müəyyən etmək, müşahidələr aparmaq, yadda saxlayıb yazıya almaq yollarını bilirsiniz. İndi isə çatdırmaq istədiyiniz fikirlərin təsvir vasitələri ilə daha ətraflı və təsirli təqdim edilməsi yollarını öyrənəcəksiniz.

Tapşırıq 1.

1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmadan əvvəl yazıya hazırlıq işləri aparın (əvvəlki dərslərdə bunu necə etməyi öyrənmisiniz).

– Qışda təbiətdə baş verən hadisələri və onların həyatımıza gətirdiyi dəyişiklikləri yadınıza salın, eşitdiyiniz və araşdırmalar nəticəsində əldə etdiyiniz məlumatları xəyalınızda canlandırın.

– İdeyanı yaradan fikirləri müəyyənləşdirin və onları ardıcılıqla yazın.

2. İndi isə essenin bədiiliyini və fikirlərin obrazlı olmasını təmin etmək üçün aşağıda göstərilən işləri aparmaq lazımdır.

Müəyyən etdiyiniz fikirlər üzərində düşünün:

– Hansı bədii təsvir vasitəsi (epitet, təşbeh) fikirlərimin daha obrazlı çatdırılmasına kömək edər?

– Gördüklərimi hansı duyğuların (görmə, eşitmə, qoxu, dad, toxunma) təsviri ilə daha canlı ifadə edə bilərəm?

– Bu mətnədə dəqiqləşdirici faktların təsvirinə ehtiyac varmı? Əgər faktlar təsvir edilərsə, nələrdən (ad, tarix, say və s.) istifadə etmək lazımdır?

– Baş verən hadisələrdə qeyri-adilik görürsünüzmü? Əgər görürsünüzsə, bu qeyri-adilik nədədir?

– Baş verən hadisə hansı hissləri yaradır və nə haqda düşünməyə, nəyi hiss etməyə vadar edir?

3. Verilən cədvəli dəftərinizə çəkin. Təsviri esse yazmaq üçün əvvəlcə ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr hazırlayın.

Təsvir nümunələrinin cədvəli	
Bədii təsvir vasitələri	
Duyğuların təsviri	
Faktların təsviri	

Tapşırıq 2. Müəllimin verdiyi mövzuda esse yazmadan əvvəl ayrı-ayrı məqamları təsvir edən nümunələr (bədii təsvir vasitəsi, duyğu və fakt) hazırlayın.

Esse üzərində iş

Tapşırıq 1. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmazdan əvvəl bədii təsvir vasitələri, həmçinin duyğuların və faktların təsvirinə dair hazırladığınız nümunələri qiymətləndirin. Bunu necə etmək lazımdır?

Siz artıq essədə istifadə edəcəyiniz ayrı-ayrı məqamların təsvirinə dair nümunələr hazırlamısınız. Onları cədvələ daxil etmişiniz. Həmin cədvələ bir daha nəzər salın. Fikirləşin, bu təsvir nümunələri fikri oxucuya çatdırmaqda yardımçı ola bilərmi? Əgər siyahıda əsas fikirlə bağlı olmayan təsadüfi məqamlar aşkar etsəniz, onları silin. Əsas fikri çatdırmaqda sizə ən gərəqli olan təsvirləri saxlayın. Düşünürsünüz ki, bunlardan hansının daha vacib olduğunu necə bilmək olar? Bunun üçün siz həmin nümunələri qiymətləndirməyi bacarmalısınız. Düzgün qiymətləndirmək üçün isə sizə meyarlardan istifadə etmək lazımdır. Bu meyarlarla əvvəlki dərslərdən tanışsınız. Xatırlayırırsınızmi, həmin meyarlar aşağıdakılardır:

- Hazırlanmış təsvir nümunələri (bədii təsvir vasitələri, duyğular, fakt) hadisə haqqında *aydın təsəvvür yaratmağa imkan verirmi?*
- Bu nümunələr təsvir edilən *şəy və hadisənin ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini* əks etdirirmi?
- Təsvir edilən hadisənin *qeyri-adiliyini* əks etdirən məqamlar varmı?

Tapşırıq 2. Ayrı-ayrı məqamları təsvir edən (bədii təsvir vasitəsi, duyğular, fakt) nümunələri yazıya daxil etməyin müxtəlif yolları var. “Qışda şəhərimiz (kəndimiz, qəsəbəmiz)” mövzusunda esse yazmaq üçün hazırladığınız nümunələri yazıda yerləşdirin. Esseni tərtib edin.

Artıq hazırladığınız təsvir nümunələrini yararlılıq baxımından qiymətləndirməyi öyrəndiniz. Bildiniz ki, düzgün seçilmiş nümunə o nümunədir ki, mətndəki ideyanın (fikrin) çatdırılmasına kömək etsin. Amma bundan sonra da qarşıda görülməli bir sıra işlər var. Artıq seçilmiş təsvir nümunələrini mətnə elə ardıcılıqla daxil etməlisiniz ki, nəzərdə tutulmuş fikrin formalaşmasına xidmət göstərsin. Buna nail olmağın iki yolu var:

1. Təsvir vasitələrinin mətnə daxil edilməsi üçün ümumidən xüsusiyyətdə doğru ardıcılığı müəyyən etmək. Əgər siz mətndə hər hansı bir əşya, yaxud canlıdan danışmaq istəyirsinizsə, ümumidən xüsusiyyətdə ardıcılığı daha səmərəlidir. Əvvəlcə əşyanın yerləşdiyi, yaxud hadisənin baş verdiyi məkanı təsvir etməlisiniz:

- Əvvəlcə həmin məkanın uzaqdan görünüşünü təsvir edin;
- Sonra isə oxucunun nəzərlərini haqqında danışılan əşya, yaxud canlıya yönəldin;
- Məkanın təsvirini davam etdirərək konkret cümlələrlə o yerin “xəritəsini” yaradın (Nə harada yerləşir?);
- Ola bilər ki, təsvir etdiyiniz hadisə eyni məkanda baş verməsin. Başqa məkanın da təsvirinə ehtiyac yaransın. Bunların üzərində düşünün.

2. Təsvir edilən məkanda ayrı-ayrı məqamların əhəmiyyətlik baxımından ardıcılığını müəyyən etmək.

- Təsvir etmək istədiyiniz məsələlərin siyahısını tərtib edin;
- Həmin siyahıda əvvəl daha əhəmiyyətli məsələləri, sonra isə az əhəmiyyətli məsələləri sıra ilə düzün;
- Ola bilər ki, əvvəl az əhəmiyyətli məsələlərdən, sonra isə daha əhəmiyyətli məsələlərdən söz açsınız.

Bədii əsərlərin hissələri

ALEKSANDR PUŞKİN. “QIŞ SƏHƏRİ” (Bədii əsərin hissələri)

Mətn yazılarkən ideya müəyyənləşdirilir. İdeyanı obrazlı təqdim etmək üçün müxtəlif məqamların bədii təsvirindən istifadə edilir. Hazırlanmış belə təsvir nümunələri müəyyən ardıcılıqla mətnin uyğun gələn hissələrinə daxil edilir. Bədii mətnlərdə hər bir hissənin özünün konkret vəzifəsi olduğundan həmin nümunələrin yerləşdirilməsində diqqətli olmaq lazımdır. Bədii mətnlərdə bu hissələr və onlara verilən tələblərlə aşağıdakı cədvəldən tanış ola bilərsiniz.

Yığcam plan	
Giriş	– Təsvir ediləcək əşya və ya hadisə ilə tanışlıq – Əsas fikirlə əlaqə yaradan məqamların təqdim edilməsi
Əsas hissə	– Düşüncələrin və hissələrin əks etdirilməsi – Əşya və hadisələrlə bağlı təsvirlərin ardıcılığının məkan və ya əhəmiyyətlik baxımından müəyyənləşdirilməsi
Nəticə	Təsvirlərin yekunlaşdırılması

Tapşırıq 1. Oxuya hazırlıq işləri aparın. Təqdim edilən cədvələ yenicdən nəzər salın. “Qış səhəri” şeirini oxuyun və yuxarıdakı cədvəllə əlaqələndirin. Mətnin hissələrini müəyyən edin.

QIŞ SƏHƏRİ

Nə gözəl şaxtalı, günəşli gündür!
Dostum, sən hələ də mürgüləyirsən.
Vaxtdır, sən, ey gözəl, yuxudan ayıl,
Açılsın naz ilə yumulu gözlər,
İşıq pərisinin qarşısına sən,
Şimal ulduzutək çıx, tamaşa qıl!

Sizcə, şair burada
nəyi təsvir
edəcək?

Dünən, yadımdamı, coşmuşdu tufan;
Qatı qaranlıqdı bütün asiman.
O boz buludların arasından Ay,
Sarı bir ləkətək axırdı qəmlə,
Sənsə pəncərədə durub qüssəli...
Bu günsə... Aləmə tamaşa eylə:

Bu bənddə əsas
fikirlə əlaqə yaradan
məqamı göstərin.

Hansı təsvir vasitəsinin təsvirinə yer verilmişdir?

Göylər tərtemizdir ilk bahar kimi,
Min bir rəngə çalan xalılar kimi –
Günəşin altında parıldayır qar.
Yarpaqsız meşə də qaralır durur,
Küknarlar hələ də tərdir, yaşıldır,
Çay, buzlar altında sanki bərq vurur.

Duyğuların təsvir edildiyi məqamları müəyyənləsdirin.

Otağım kəhrəba rəngli şəfəqlə
Doludur. Çırtta-çırt yanır odunlar
İsti buxarıda. Amma yatağa
Girib düşünmənin nə ləzzəti var!
Bilirsənmi, nə var? Əmr eyləyəkmi
Qoşsunlar xizəyə atlarımızı?

Şair qış səhərini təsvir edərkən nələrə diqqət yetirmişdir?

Bağlayaq qar üstə bərk qaçışına
Bizim hissimizi, həyəcanımızı.
Sürüşüb bu səhər qarların üstə
Ziyarət eyləyək tənha çölləri,
İndi çılpıqlaşmış sıx meşələri,
Mənə əziz olan bu sahilləri...

Tapmağa çalışın: hansı misralarda təsvir yekunlaşmışdır?

Aleksandr Puşkin

Tapşırıq 2.

Oxu başa çatandan sonra “Oxudan sonra” (səh.16) təlimatını ardıcılıqla yerinə yetirin.

Ev tapşırığı:

1. Şeir in ideyasını müəyyən edin. Fikirlərinizi yazılı şəkildə müəlimə təqdim edin. (Yazının həcmi 0,5 səhifə)
2. Yeni qarşılaşdığınız sözlərin mənasını müəyyən edin. İzahlı lüğət tərtib edin.

SABİR ƏHMƏDLİ.
“ŞƏHİDLƏR XİYABANI”.
“İŞİĞİ SÖNDÜRMƏ”
(Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. Təqdim edilən bədii nümunəni oxuyun. Hadisələrin nəql edilməsi baxımından əsəri təhlil edin.

ŞƏHİDLƏR XİYABANI
(İxtisarla)

DTK-nin yeni binasının qarşısından başlayaraq, Nərimanov caddəsinin hər iki səkisində qərənfillər qoyulmuşdu. Sağdan, soldan bordür-
ların üstüncə düzülmüş qırmızı qərənfillər qızıl yel-
kən tək çəkilib gedirdi. Dağ-
üstü parkın qarşı meydanı
adamlarla dolu idi.

Əsas fikrə zəmin
yaradan
məqamları
göstərin.

İstifadə
olunmuş təsvir
vasitəsini göstərin.

“Moskva” mehmanxanasının üst yanı, geniş meydançanın bəri başında bir sarı avtobus saxlanmışdı. Adamlar avtobusu araya almışdı.

Sarı avtobusun içərisində kimsə yox idi, qapıları bağlıydı. Avtobusun gövdəsi, böyürləri, yuxarı-aşağısı dəlmə-deşik, atəş-atəş üstədən döşənmişdi; yüzlərlə bakılını, minlərlə insanı küçədən küçəyə, dayanacaqdan dayanacağa, şəhərin bir başından o biri başına çatdıran xəzəl rəngli “İkarus” həlak olanların məzarına baş çəkməyə gəlmiş əhalinin, qonaqların gözü önündə saxlanmışdı.

Bu maşının sürücüsü sağ qala bilməzdi. Qarşıdan, üz-üzə sancılmış iki güllənin biri sürücünün əyləşdiyi sahəni, düz onun başının göründüyü parçanı, o biri isə bir az aşağı, ürək səmti dəlib keçmişdi. Kim imiş bu dəlmə-deşik abidənin yiyəsi!

Bu kişi ömrü boyu avtobuslarda getmişdi. Hər bir sənişinin, şəhərin sırayı sakininin üzləşdiyi əzabı çəkmişdi. Hər cür sürücü görmüşdü. Avtobusun qənşərində dayanıb, geniş, azacıq qabarıq alın şüşəsində açılmış güllə yerlərinə baxdıqca, ona elə gəlirdi ki, bu binəvanın sahibi – sürücü onun tanıdığı insandı. Nə vaxtsa görmüşdü. Avtobusun ətrafına yığılmış adamlar sarı maşının içini-çölünü gözdən keçirir, guya onun atəşə tutulduğu anları, qəziyəni göz önünə gətirir, götür-qoy edirdilər.

Kişi göz-göz açılmış qabaq şüşəyə bir də baxdı. Sağ yana bircə güllə dəymişdi; başlıcası sol – sürücünün əyləşdiyi yer idi. İndi bu kişi sol yanda, düz ortada, bir az yuxarıda açılmış dəliklərin arxasında, şüşənin o üzündə sürücünü görməyə çalışdı. Düz alınına dəyib. Bir az aşağı sağ əl ...sol qol... ürək. Görəsən, güllənin hansı siftə dəyib: yuxarıdakı, alın səmt, ürək, yoxsa çiyin?! Dörd-beş güllənin deşdiyi dəliklər Ayı bür-cünün ulduzlar düzümünü xatırladırdı.

Kişi, gecə saat on ikidən sonra başlayan, yeri-göyü, həndəvərdə canlı-cansız nə varsa hamısını oda tutan atəşin bu avtobusa necə yönəldiyini, necə tuşlandığını ağına vururdu. Kim olub atan, gör necə insafsızmış; neçə kərədən yaylım açıb, avtomatın bütöv bir xəzinə gülləsini sərnəşin avtobusuna çırpıb.

– İçində adam olubmu? Sərnəşin, ya bəlkə, oraya toplanmış adamlardan? Olmayıbsa, bəs onda avtobusun böyürləri, sərnəşinlərin əyləşdiyi kürsülərin yan şüşələri niyə büsbütün qəlpəyə tutulmuşdu. Hə, güllə əzəlcə bərk zərər yetirməyib. Qoluna, biləyinə toxunub, çovuyub əlinə dəyib, yalayıb keçib. Sonra maşının aradan çıxacağını görüb, qatillər iki yandan atəşə tutublar. Daha sonra, düz qarşından, Salyan kazarmasının, Tiflis prospektinin döngəsinə can atarkən, bir dəstə avtomatlı ilə üzleşmiş, onlarca tankların şaxıyan işıq püskürtüsündə apaydın seçilən, qara gözləri işıqdan qamaşan, qarapapaq, qarabığ oğlanı hədəfə çevirmişdilər. Alnına, sinəsinə ürəyinə... Avtobus bir az getmiş “qarmoşka” ilə bir-birinə bağlanmış vaqonları ortadan bükülüb, səkiyə çıxmış, sönmüşdü.

Güllə deşiklərindən ölümün bəbəksiz gözləri baxırdı elə bil. Avtobusdan ayrılıb döndü meydana. Meydanın ortasında bir parça yer həmişəyaşıl kollarla çəpərlənmiş, tən ortada Yer kürəsini andıran bitki şarı becərilmişdi. Yaşıl çəpərin çöplərində, şar-kolun yaxasında, sinəsində qərənfillər bitmişdi; dünyanın heç yerində görünməmiş möcüzə, sehrlı bir calaqdı. Kollar qərənfillər açmışdı. Meydan, çəpər içrə çayırılıq qırmızı qərənfillərin boyasında uyumuşdu.

Ötən üç-dörd gündə, hər gün bir soraq çıxır, Qanlı şənbənin dəhşətləri söylənilirdi. Gecələr Bakı sakinləri, Azərbaycan milləti “Azadlıq”dan danışan Mirzə Xəzərin səsini eşitməkdən ötrü çırpınırdı. Ölənlərin sayı söylənilir, qapı-qonşuda, məktəbdə adları çəkilirdi. Evdə, işdə, küçədə kişi qulağını şəkəlyir, ölənlərin arasında tanış arayırdı. İşdə salamatlıqdı, onların qohum-əqrəbasından yaralanan, ölən yox idi. Hal-

Kişi anlamadı, fərqinə varmadı. Yenicə qəbiristanlığa çevrilib, ad da qoyulmuş “Şəhidlər xiyabanı”nın üst və altınca, xiyaban boyu ağaclıqdı. Qışın amansız hədəsinə tab gətirən, aramsız olaraq yaşıl qalıb, ömrü boyu

Bu ifadə haqqında nə düşünürsünüz?

yaz tərənəsi oxuyan ardıclar, tinglər... hövl etmiş, **yaqut gözlərini** açıb, gəlib-keçən yas əhlinə mələlcasına baxırdı. Xiyabanın bir yanı, qəbirlərin baş səmti hörgü idi. Bakının karxana daşlarının bitişində, küncələrində

gözcüklər var idi. Yaz girəli qaranquşlar, bülbüllər kənddən, çöllərdən köçüb gəlib, şəhərin dağ yamacında yurd tapmışdı. Qış girəli daş yuvalar sovlmuşdu. İndi həmin zindan öycüklərin hər birindən tac-darağı qana bələnməmiş bir quş çıxıb, torpağa tapşırılmış şəhidlərə həyan olmuşdu.

Daş yuvacıqlara qərənfillər sancılmışdı. Çiçəklədiyi heç zaman görünməyən şamlar, küknarlar al-qırmızı gül açmışdı. Bundan o yana...hm, kişi axtardığını tapmışdı. Tanış! Bu qoçaq milisioner: geri daranmış teli, paqonu, iri gözləri, səliqəli bığları... Lap bu yaxınlarda gördüyü idi. Hm, özcə sahəsi, zolağı idi bura onun. Səhərdən-axşama, axşamdan-səhərə Dağüstü parkın xiyabanlarında dolaşır, dəniz körpülərinə baxır, Bayıla tamaşa edirdi.

Papaqlı-geyimli kişi; iş-güc adamı, oğul-uşaq yiyəsi saç-saqqal çallaşmış. Daha tanımağa, ad-san sormağa nə ehtiyac vardı. Xiyabanın o başında da yasın oxunur, fatihə verilir. Adamlar ikibir gedir, Bayıl yamacları, tərənələrin qənsərləndiyi dərənənin başında dönür, alt xiyabanla qayıdırdılar. Buradansa göz yaşı axıtdıqları şəhid qəbirləri görünmürdü.

buki kişi... elə bil bunu istəyirdi. Bəlkə, onda qətlə yetirilmiş minlərlə insanın taleyini aydınlaşdıracaqdı.

Avtobusdan ayrıldı, meydanı dolanıb üz tutdu Dağüstü parkın girişinə. Adamlar girişdə toplanır, daş pillələrlə qalxır, xiyabana doğru tərəpəşirdilər. Bu başdan o başa sim çəkilmişdi. Sim boyunca qərənfillər döşənmişdi. Şəhidlərin pak ruhu qızıl qərənfillərin zərif, təmiz ətriylə qovuşmaqda idi.

Xəstəxanalarda yaralıların əlindən tərpenmək mümkün deyildi. Soyuq qış gecəsində güllə yarası almış insanlara qan vermək üçün hamı şəfa ocaqlarına axışırdı. Gələnlər o qədər çox idi ki, qanköçürmə məntəqələrinin qarşısında uzun növbələr yaranırdı. O ağır, faciəli günlərdə xalqımız yumruq kimi birləşmişdi. Bu yumruğu heç bir qüvvə əyə, bükə bilməzdi!

Qanlı şənbə gecəsində azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda şəhid olanları əvvəllər sovet rəhbərlərindən biri olan Kirovun adını daşıyan parkda dəfn etmək qərara alındı. Bundan sonra bu park keçmiş bolşevikin adını daşımayacaqdı. İndən sonra bu yer Şəhidlər xiyabanı adlanacaq və xalqımızın müqəddəs ziyarətəgahına, and yerinə çevriləcəkdə.

Yanvar ayının 21-də azadlığımız və müstəqilliyimiz uğrunda qurban getmiş şəhidləri dəfn etmək üçün camaat burada məzarlar qazmağa başladı. Bu xəbəri eşidənlərin hamısı kömək üçün Xiyabana axışırdı. Ömrümdə ilk dəfə idi ki, kütləvi məzarların necə qazıldığını görürdüm. Bir neçə nəfərlə bərabər biz də işləyənlərə kömək etdik. Məzarlıqda heç kim bir-birini buyurmurdu. Hərə əlindən gələni işi görürdü. Kimisi yer qazır, kimisi palçıq qatır, kimisi isə mişar daşları ilə məzarların arasını hörürdü. Görüləsi işlər çox idi.

Hələlik şəhid olanların sayını da dəqiq bilən yox idi. Amma qəbirləri qazırdılar. Hamı çalışırdı, hamı əlləşirdi ki, səhərə qədər bütün məzarlar qazılsın. Sabah xalq öz şəhidlərini dəfn edəcəkdə.

Sabir Əhmədli

Tapşırıq 2. Mətnin ideyasını müəyyən edin. Əldə etdiyiniz nəticələri müzakirə edin.

Müstəqil iş. Oxuya hazırlıq işləri aparın. Sabir Əhmədlinin “İşıqı söndürmə” mətnini oxuyun və onun hissələrini müəyyən edin. Nəticələrinizi yazılı şəkildə təqdim edin.

İŞIĞI SÖNDÜRMƏ

Ana yuxudan qəm içində oyandı. Alt otağın açarını qızına uzatdı:

– Düş aşağı. Açı qapını, onların işığını yandır... Bu gecə İlham yuxuma gəlmişdi. Dedi, ana, mənim işığımı niyə söndürməsiniz.

Qız açarı anasından aldı. Pillələrlə aşağı endi. Üstdə onlar, altda qardaşı gəlinlərilə yaşayırdı.

Qanlı şənbədən düz iki ay keçirdi. Dünən yaz girmişdi, onların qara bayramıydı. İki aydan bəri otağın qapısı açılmamışdı.

“Aman Allah! Mən onu necə tapdım”. İlhamgil Tiflis xiyabanında dayanmışdılar. Qoşun ilk öncə oradan cummuşdu. Barrikadaları basıb əzmiş, insanları xurd-xəşil etmişdi. Hər yandan atəş yağır, avtomatlar, pulemyotlar gurlayır, işıqlı güllələr qaranlığı kəsib doğrayırdı.

Qohum-qardaş, ana-bacılar güllə yağmurundan çəkinməyib, öz əzizlərini, doğmalarını axtarırdılar. Səsləyir, çağırır, küçəboyu, kol-kos arasına yığılmış cavanları çəkir, aradan çıxarmağa çalışırdılar. Soldatlar aman vermir, balaşını, qardaşını qurtarmağa can atanları gülləyə tutur, cəsədlərini yanına sərirtilər. Bacı qardaşını neçə meyidin arasından tapdı. Qolunu boynuna aşırıdı, dizin-dizin sürünüb, od-alovun içindən onu çıxara bildi...

Altıca ayın gəlini dözmədi: “Mən İlhamsız bu dünyada yaşaya bilmərəm”. Ana, qız gəlini gözdən qoymadılar. Amma neyləyəsən. Gedəni saxlamaq olmazdı. Zəhər içdi. Hər ikisini yanaşıca dəfn etdilər.

Ana, bacı hər gün Şəhidlər xiyabanına baş çəkir, qoşa qəbri odlu göz yaşları ilə isladır, dönüb kor-peşman qayıdır, gəlin otağının bağlı qapısı önündən dinməzcə ötürdülər. Dünən qara bayramdı. Bakı əhalisi ellikcə Dağüstü parka qalxmış, şəhidlərin qəbrini ziyarət etmişdilər.

Həyət-baca qan ağlayırdı. Allaha ağır getməsin deyib, ana nimçədə səməni əkməmişdi. Yaz sorağı yamyaşıl buğda tərəsi ana-bacının göz yaşları ilə suvarılmışdı.

“Ana, könlüm xəngəl düşüb” – demişdi. Ana yayma yaymış, xəngəl bişirmişdi. Yemiş, qalxıb getmişdi yağı qabağına. Bu onun son yeyişi, son gedişi olmuşdu.

Bacı iki aydan bəri açar görməyən kilidi açdı. Otaq başına dolandı, qaranlıq, nəmli evi gözü seçmədi. Düyməni basdı, çilçıraq alışdı. Elə həmin andaca iki quş pırıltı ilə qalxıb, içəridə bir kərə dövrə vurdu. Aralı qapıdan çıxıb getdilər.

Qızın oradan nə halda qalxdığı ananı təlaşlandırdı.

– Nə olub? Nə baş verib?

– ... İşığı yandırdım. Onların çarpayısına iki quş qonmuşdu. Otaq işıqlanan təki qalxdılar. Dolanıb, uçub getdilər... Ana, vallah onlar quşa bənzəməirdi. Başları elə bil insandı. Qapı iki aydı bağlıydı. Quşlar oraya hardan giriblər?..

Ananın gözləri səməni zəmisinə dikildi:

– Qızım! Qardaşının, gəlinimizin ruhu imiş o quşlar. Bayrama görə otaqlarına baş çəkməyə gəlibmişlər... Allahın günahsız bəndəsisən, bala. Ruhlar sənin gözünə görünüb.

Sabir Əhmədli

Essenin hissələrinin yaradılması

Essenin hissələri necə yaradılır?

Siz artıq bədii mətnlərin ideyasını, təsvir vasitələrinin köməyi ilə fikirləri obrazlı şəkildə təqdim etməyin yollarını bədii nümunələr əsasında öyrəndiniz. Özünüz də belə nümunələr yaratdınız. Həmçinin siz bədii nümunələrin hissələrini müəyyən etməyə dair müəyyən bacarıqlara yiyələndiniz. İndi isə təsviredici mətnin ayrı-ayrı hissələrinə verilən tələblərə uyğun esse yazacaqsınız.

Tapşırıq 1. Əldə etdiyiniz təcrübəyə əsasən “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağınıza uyğun seçdiyiniz digər mövzulardan birində təsviri esse yazın. Onun hər bir hissəsini şərtlər nəzərə alınmaqla tərtib edin.

Esse üzərində iş: yazılmış essenin yoxlanması

Siz artıq təsviri essenin yazılmasına verilən tələbləri öyrəndiniz. Müstəqil şəkildə esse tərtib edirsiniz. Lakin “Yazı prosesi” mövzusunda da öyrəndiyiniz kimi, yazının bitməsi, hələ yazı prosesinin bitməsi kimi dəyərləndirilməməlidir. Yazı başa çatdıqdan sonra hazırlanmış mətn yoxlanmalıdır.

İndi isə “Şəhidlər xiyabanı”, “20 Yanvar günü biz nə edirik?”, yaxud marağınıza uyğun seçdiyiniz digər mövzulardan birində yazdığınız essenin yoxlanması və qiymətləndirilməsi üzrə iş aparılacaq. Yazını yoxlamaq üçün onu ən azı iki dəfə oxumaq lazımdır. **Birinci oxuda** məzmun və mətnin tərtibi, **ikinci oxuda** isə yazının üslubu yoxlanılacaq. Yazının üslubu barədə siz gələcəkdə öyrənəcəksiniz. Amma elə sadə məqamlar var ki, onları bilmədən hər hansı yazını tərtib etmək mümkün deyil.

Birinci oxu

Sol sütundakı suallar mətnin məzmununu və təşkilini qiymətləndirməyə imkan verəcək. Orta sütundakı məsləhətlər problemlərin aşkar edilməsində sizin bələdçiniz olacaq. Hər hansı dəyişiklik etmək istədikdə isə sağ sütunda verilən üsullar və texnikalar yardımçınız olacaq.

Tapşırıq 1. Yazdığınız mətnin məzmununu və tərtibini yoxlayın. Ehtiyac duyulduğu halda düzəlişlər edin. Apardığınız düzəlişləri araşdırın.

Əşya və hadisələrin təsviri Məzmun, mətnin təşkili üzrə özünüqiymətləndirmə və qarşılıqlı qiymətləndirmə		
Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
<i>1. Girişdə çatdırılması nəzərdə tutulan əsas fikir üçün zəmin yaradılıbmı?</i>	Girişdə çatdırmaq istədiyiniz əsas fikrə zəmin yaradan cümləni tapın və onun altından xətt çəkin. Əgər tapa bilmirsinizsə, o zaman həmin fikri formalaşdırıb yazın.	Giriş hissəyə elə bir cümlə əlavə edin ki, o, əsas fikir üçün zəmin yaratsın.
<i>2. Bütün təsvir vasitələrindən istifadə edilibmi?</i>	Mətni oxuduqca hiss və duyğuları təsvir edən nümunələrin üzərində "H", faktları təsvir edən nümunələrin üzərində "F", bədii təsvir vasitələrinin üzərində "B" yazın. Nəzər salın. Bunlardan hansılarının üzərində iş aparmağa ehtiyac var? Elə edin ki, "H"-lər həddən artıq çox, "F" və "B"-lər həddən artıq az olmasın.	Müxtəlif hissələrin təsvirinə yer verilməsinə diqqət edin. Hansı yoxdursa, əlavə edin. Əsas fikri çatdırmağa yardım edən bədii təsvir vasitələrinin olmasına xüsusi diqqət yetirin. Əgər yazıda təsvir vasitələrinə az yer verilibsə, uyğun nümunələr yaratmaqla digər fikirləri onlarla əvəz edin.

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
3. <i>Təsviri mətn-də müəllifin düşüncələri və hissləri öz əksini tapıbmı?</i>	Birinci şəxs əvəzliliklərinin yanında ulduz (mən, biz) yazın. Əgər hər paraqrafda ən azı bir ulduz görmə-səniz, düzəliş aparın.	Elə edin ki, birinci şəxsin düşüncələri təsvir vasitələri ilə (bədi, hiss və faktlar) öz əksini tapsın.
4. <i>Mətn məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığı, yaxud da təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından təşkil edilibmi?</i>	Mətnə istifadə edilmiş vasitələri sıra ilə düzün. Sonra təsvir edilən məkanda sözlə sadə xəritəsini çəkin. Siyahıya aldığınız vasitələri orada yerləşdirin. Yoxlayın. Siyahıdakı nümunələrdən yararsızlarını kənarlaşdırın və ya düzəliş etməklə münasib yerdə yazın.	Yenidən təşkil edin. <ul style="list-style-type: none"> • Müşahidə edilən, yaxud təsəvvür olunan məkanda təsvir edilənlərin ardıcılığına riayət edin (uzaqdan yaxına, yüksəkdən aşağıya və s.). • Təqdim edilən məsələlərin əhəmiyyətliyi baxımından ardıcılığı gözləyin (az əhəmiyyətliyə çox əhəmiyyətliyə doğru və ya çox əhəmiyyətliyə az əhəmiyyətliyə doğru).
5. <i>Nəticədə çatdırmaq istədiyiniz fikri yekunlaşdırın.</i>	Fikirlərinizi yekunlaşdırın cümləni mötərizəyə alın. Əgər belə bir cümlə yazmamısınızsa, həmin fikri formalaşdırıb yazın.	Əsas fikri yenidən vurğulayan elə cümlə əlavə edin ki, apardığınız təsvir işini yekunlaşdırsın.

Hər dəfə yazını qiymətləndirin. Əməkdaşlığa, sinif yoldaşlarınızla müzakirəyə hazır olun.

Yazdığınız mətni ikinci dəfə oxuyarkən məqsədiniz yazını **üslub** baxımından yaxşılaşdırmaqdır. Təsviri mətn yazmaq üçün çoxsaylı sifətlərdən (təyinlərdən), yəqin ki, istifadə etmişiniz. Mətni oxuyanda diqqət edin ki, eyni məna verən sifətlər yersiz yerə təkrarlanmasın. Əgər belə hallar varsa, düzəlişlər aparmaq lazımdır.

Məsələn: *Müxtəlif rəngarəng* çiçəklər görünürdü.

Bu mətndə “müxtəlif” və “rəngarəng” sözləri, əslində, eyni məna daşıyır. Yadda saxlayın ki, təkrarlar yazının üslubuna xələl gətirir, onu oxunaqsız edir.

Qiymətləndirmə sualları	Məsləhətlər	Yoxlama üsulları, texnikaları
<i>Cümlələrdə lazımsız təkrarlanan sifətlər (təyinlər) varmı?</i>	Təkrarlanan sifətləri (təyinləri) dairəyə alın. (Buraya vergüllə, və, həm, həm də və s. bağlayıcılarla bağlanan sifətlər daxildir.) Bu sifətlərin eyni məna verib-vermədiyini yoxlayın.	Təkrarlanan sifətlərin (təyinlərin) birini silin və ya yerini dəyişin. Sifətlərdən birini əksmənalı sözlə əvəz edin və cümlənin tərtibatında dəyişikliklər edin. Məsələn: “O, çox zəhmətkeş və çalışqan idi” cümləsini “O, çox zəhmətkeş idi. Heç kəs onun tənbel olduğunu deyə bilməzdi” kimi tərtib etmək olar.

Cümlələrlə yoxlama

Yoldaşınızdan xahiş edin ki, yazdığınız mətni oxusun və bu suallara cavab versin:

1. Bu yazıda hansı vasitələri daha çox bəyəndin və nə üçün?
2. Bu yazı müəllifin hansı cəhətlərini nəzərə çatdırır?

BƏDİİ ƏSƏRLƏRDƏ NƏQLƏTMƏ

Kiçik yaşlarınızda olanda ata-ananız, yaxud nənə-babanız sizə müxtəlif nağıllar ("Cırtan", "Göyçək Fatma", "Tıq-tıq xanım"), ya da başlarına gələn hadisələrdən danışdılar. Belə mətnlər nəqli mətnlər adlanır. Nəqli mətnlər, əsasən, keçmişdə baş verən hadisələrdən bəhs edir. Nağıllar, əfsanələr, təmsillər, rəvayətlər, hekayələrin bir qismi nəqli mətn nümunələridir. Bu əsərlər insanların zövqünü oxşamaqla yanaşı, həm də onları düşündürür, tərbiyə edir. Belə bədii nümunələr uzun illər toplanmış həyat təcrübəsini öyrənməkdə və onlardan nəticə çıxarmaqda insanlara kömək edir.

Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrin əsas xüsusiyyətləri

LEV TOLSTOY. “İLYAS”

(Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə ideyanın müəyyən edilməsi)

Tapşırıq 1.

1. “İlyas” hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparın.
2. **Düşünün:** Bu mətn nəqlidirmi? Əgər nəqli mətndirsə, bunu necə müəyyən etdiniz? Əgər nəqli mətn deyilsə, nə üçün belə düşünürsünüz?

İLYAS

Ufa quberniyasında İlyas adlı başqırd yaşayırdı. Atadan-babadan kasıb olmuşdular. Bir il öncə atası onu evləndirmiş və dünyasını dəyişmişdi. O vaxtlar İlyasın təsərrüfatında yeddi **madyan**, iki inək və iyirmi baş qoyun vardı. Lakin İlyas təsərrüfatçıl idi və hər şeyi özü əldə etməyə başladı: arvadı ilə birgə səhərdən axşamadək çalışdı, hamıdan əvvəl oyanır, hamıdan sonra yatırdı və var-dövləti ildən-ilə artırırdı. Beləcə

Siz necə, İlyası xoşbəxt hesab edirsinizmi?

İlyas 35 il zəhmət çəkə-çəkə yaşadı və böyük mal-dövlət sahibi oldu. İnsanlar deyirdilər: “İlyas xoşbəxt adamdır. Onun hər şeyi var. Bu dünyanı qoyub getmək nəyinə lazımdır?”

Yaxşı insanlar onu tanımağa və onunla tanışlığa can atmağa başladılar. Yanına uzaq ellərdən də qonaqlar gəlirdi. O da hamını qəbul edir, hamı üçün süfrə açırdı. Kimliyindən asılı olmayaraq, hamı **qımıza**, çaya, şorbaya və qoyun ətinə qonaq edilirdi. Qonaqlar **təşrif buyurdumu**, o saat bir və ya iki qoyun kəsilirdi. Qonaqların sayı çox olanda madyan da kəsilirdi.

Fərqləndirilmiş sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

İlyasın iki oğlu, bir qızı vardı. O, oğlanlarını evləndirdi və qızını da ərə verdi. İlyasın kasıb vaxtlarında oğlanları da onunla birgə zəhmətə qatlaşırdı, özləri ilxıları və qoyunları otarırdı, amma varlanan kimi oğullar nadinclik etməyə başladılar. Birini, böyük oğlunu dava-dalaş vaxtı öldürdülər, o birisinin – kiçiyinin arvadı dikbaş çıxdı və bu oğul atasının sözündən çıxmağa başladı. İlyas onun təsərrüfatını ayırmaq məcburiyyətində qaldı.

İlyas oğluna ev və mal-qara verdi, var-dövləti azaldı.

Bundan az keçməmiş tezliklə İlyasın qoyun sürüsünə xəstəlik düşdü və əksəriyyət qırıldı. Sonra aclıq ili başladı – ot olmadı: qışda mal-qara tələf oldu. Ardınca qırğızlar sürünün ən yaxşısını qovub apardılar və İlyasın təsərrüfatı puç olmağa başladı.

Necə düşünürsünüz, İlyas bu vəziyyətdən çıxma biləcəkmiki?

Tale 70 yaşlı İlyası o vəziyyətə gətirib çıxartdı ki, o kürkləri, xalıları, yəhərləri, alaçıqları dəyər-dəyməzinə satdı və axırıncı mal-qarasının da axırına çıxdıqdan sonra heç nəyin yiyəsi oldu. Hər şeyini necə itirdiyini özü də anlaya bilmədi və ahıl yaşında arvadı ilə birgə qulluqçuluq etməyə yollandı. Qonşuları Məhəmmədşahın qocalara yazığı gəldi. Məhəmmədşah özü nə kasıb, nə də varlı idi, ürəyi istədiyi kimi ömür sürürdü. Yaxşı adam idi. İlyasla kəsdiyi duz-çörəyi unuda bilmədiyi üçün ona ürəyi yandı və qocaya dedi: “İlyas, yanıma gəl, qarımla birgə bizimlə yaşa. Yay vaxtı bostanda gücün çatandan yapış, qışda mal-qaranı yemlə, Şam-Şemaqi isə qoy madyanları sağsın, qırmız düzəltsin. Hər ikinizi yedizdirərəm, geyindirərəm, nə də gərəyiniz olsa, verərəm”. İlyas qonşusuna minnətdarlıq etdi və qarısı ilə birgə Məhəmmədşahın evində qulluqçuluq etməyə başladı.

Məhəmmədşahın təklifini necə qiymətləndirirsiniz?

Təsərrüfatda bu cür adamların çalışması ev sahibini qane edirdi, çünki qocalar əvvəllər özləri də sahibkar olduqlarından qayda-qanuna əməl edir və tənbellik göstərmədən gücləri çatdığı qədər çalışırdılar; lakin Məhəmmədşah onlara nəzər salanda belə alicənab insanların bu cür vəziyyətə düşməsinə heyifsilənirdi.

Məhəmmədşahgilə onun qudaları – uzaqda yaşayan qonaqları təşrif buyurdu; molla da gəlib çıxdı. Məhəmmədşah qoyun tutub kəsməyi buyurdu. İlyas qoyunun dərisini soydu, əti hazırladı, yeməyi bişirib qonaqlara göndərdi.

Qonaqlar və ev sahibi pərqu balışlar və xalçalar üstündə oturub fincandan çay içir və söhbət edirdilər. İlyas işi başa vurub qapının yanından ötüb keçdi. Məhəmmədşah onu gördü və qonağın birinə dedi:

- Qapının yanından ötüb keçən qocanı gördünmü?
- Gördüm, – deyə qonaq söylədi, – burada təəccüblü nə var?
- Təəccüblüsü odur ki, bu kişi bizim bir nömrəli dövlətimiz olub, adı İlyasdır, ola bilsin, eşitməsən, hə?
- Necə eşitməmişəm, – qonaq deyir, – görməyinə görməmişəm, amma onun şan-şöhrəti uzaqlara yayılmışdı.

– Bax belə, indi onun heç nəyi yoxdur, özü isə mənim təsərrüfatımda işləyir, qarısı da yanında, madyanları sağır.

Həyatda “xoşbəxtliyin təkər kimi yuxarı qaldırıldığı və aşağı endirdiyi” insanlar haqqında eşitmisinizmi?

Qonağı təəccüb bürüdü, ağzını marçıldıtdı, başını yellədi və dedi:

– Bəli, görünür, xoşbəxtlik təkər kimi diyirlənib gedir və kimi yuxarı qaldırır, kimisə aşağı endirir.

Necədi, qoca xiffət çəkmir ki, – qonaq soruşdu.

– Kim bilir, özü üçün dinməz-söyləməz yaşayır, yaxşı işləyir.

Qonaqsa öz növbəsində:

– Onunla söhbət etmək olar? Qismətinə yazılmış həyat barədə onu sorğu-sual etmək istərdim.

– Nə deyim, olar – ev sahibi söyləyir alaçıq arxasına tərəf qışqırır:

– Babay (başırdca baba deməkmiş), içəri keç, qımız iç, qarını da səslə gəlsin.

İlyas arvadı ilə içəri daxil oldu. Qonaqlar və ev sahibi ilə salamlaşdı, dua oxuyub qarının yanında dizi üstə oturdu; qarısı isə pərdə arxasına keçib, ev sahibinin arvadı ilə əyləşdi.

– Hə, baba, de görək əvvəlki həyatını gözünün önünə gətirəndə darıxmırsan ki, necə xoşbəxt yaşadığını və indi bədbəxtlik içində olduğunu deyirəm, – qonaq İlyasa baxıb söylədi.

İlyas köks ötürüb dedi:

– Sən mənim xoşbəxtlik və bədbəxtlik barədə deyəcəklərimə inanmazsan; yaxşısı qarını dindir; ürəyində nəyi varsa, dilində də odur; bu işlə bağlı həqiqəti o sənə olduğu kimi danışar.

Qonaq pərdə arxasında əyləşmiş qarıya müraciət etdi:

– Hə, nənə, de görüm əvvəlki xoşbəxtliyiniz və indiki dərdiniz barədə nə düşünürsən?

Pərdə arxasında əyləşmiş Şam-Şemaqi dedi:

– Bax gör nə deyirəm; biz qocamla əlli il bir yerdə yaşadım – xoşbəxtlik axtardım və tapmadım, bax ancaq indi, hər şeyi itirdikdən və qulluqçu kimi yaşamağa başladıqdan sonra ikinci ildir ki, əsl xoşbəxtliyin dadını bilməmişik. Başqa firavanlığı istəmirik də.

Qonağı təəccüb bürüdü, ev sahibi də heyrtləndi, hətta ayağa qalxdı ki, pərdəni çəkib qarını görə bilsin. Qarıya əlləri qoynunda dayanıb gülümsəyir, öz qoca ərinə baxır, qocanın özü də gülümsəyirdi.

Qarı bir daha dedi:

– Mən düzünü deyirəm, zarafat etmirəm: yarım

əsr xoşbəxtlik axtarmışım və nə qədər ki dövlətli idim, onu tapa bilmirdik;

Sizcə, qarı nə üçün belə düşünürdü?

indi heç nəyimiz yoxdur, qulluqçuluğa başladıqdan sonra elə bir xoşbəxtlik tapmışıq ki, bundan yaxşısını arzulamırıq.

– Axı indi sizin xoşbəxtliyiniz nədən ibarətdir?

– Deyim nədən: biz dövlətli idik, qocamla mən rahatlığın nə olduğunu bilmirdik; nə bir kəlmə söz kəsib dərdləşməyə, nə ruhumuz, qəlbimiz barədə düşünməyə, nə də əl açıb Allaha yalvarmağa bircə dəqiqə vaxtımız qalmırdı. Gah qonaqlar təşrif buyurur bizə – dərd götürür, kimi nəyə qonaq eləyəsən, hansı hədiyyələr verəsən ki, mühakimə eləməsinlər, yaxşıca dincəlsinlər və ləziz yeməklərdən doyunca yesinlər, baxırıq ki, həm də qonaqlar çıxıb gedərkən qulluqçular qarma-qarışıqlıqdan istifadə edib bir şey oğurlamasınlar. Beləcə qayğılar girdabında çapalayırıq, günah üstündən günah işlətdikcə də xoşbəxt yaşaya bilmirdik.

Siz bu fikirlə razısınızmi?

– Bəs indi?

– İndisə qocamla yerimizdən qalxan kimi hər zaman bir-birimizi məhəbbətlə dindiririk, bir-birimizdən razıyıq, mübahisə etməli və qayğısını çəkməli bir şey yoxdur – bircə qayğımız odur ki, sahibimizə xidmət göstərək. Əlimizdən gələni edirik, həvəslə işləyirik ki, sahibimiz ziyana düşməsin, qazancı olsun. İşdən gəlirik – nahar var, şam var, qımız var. Soyuqdursa, qızınmağa təzək tapırıq, kürkümüz də var. Dərdləşməyə də, özün barədə düşünməyə də, Allaha dua etməyə də vaxt çatır. Əlli il xoşbəxtlik axtarışında olmuşuq, yalnız indi onu tapmışıq.

Sizcə, əsl xoşbəxtlik nədir?

Qonaqlar gülüşdülər.

İlyas dedi:

– Qardaşlar gülməyiniz gəlməsin, bu, zarafat deyil, insan həyatıdır. Mən də öz qarım ilə axmaq olmuşuq və əvvəllər ağlayırdıq ki, bütün var-yoxumuzu itirmişik, indi isə Allah həqiqətin qapısını üzümüzə açmışdır, biz bunu özümüzə təsəlli vermək üçün yox, sizin də xeyriniz naminə danışırıq.

Molla da sözümdən qalmadı:

– Bu, ağıllı sözdür, İlyas həqiqəti olduğu kimi söylədi, Müqəddəs kitabda da belə yazılıb.

Qonaqlar da gülməyə son qoyub susdular və dərin düşüncələrə daldılar.

Lev Tolstoy

Məktəbli dostlar! Siz artıq təsviri xarakterli bədii nümunələrin ideyasını müəyyən etməyin yollarını öyrənmişiniz. Həmin bacarıqları bir qədər inkişaf etdirməklə nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrin də ideyasını müəyyən edə bilərsiniz.

Tapşırıq 2.

İdeyanı müəyyən etmək məqsədi ilə əsəri bir daha nəzərdən keçirin. Hadisələri bir-birindən ayırıb hər hadisədən irəli gələn fikirləri müəyyənləydirin.

Tapşırıq 3.

Hekayəni oxuduqdan sonra “Oxudan sonra” təlimatını (səh.16) yerinə yetirin.

MUSTAFA ÇƏMƏNLİ. “İGİD MÜBARİZ” (Əsərdə proqnozlaşdırma)

*Proqnozlaşdırma
nə üçün
lazımdır?*

İstənilən mətni oxumazdan əvvəl proqnozlaşdırma aparmaq lazımdır. Proqnozlaşdırma əsəri daha dərinləndirən dərk etməyə kömək edir. Proqnozlaşdırma mətnin oxusuna başlayarkən ümumi şəkildə aparılır: “Bu əsərdə nədən bəhs ediləcək?” Oxu davam etdikcə “Bu abzasda nədən danışılacaq?”, “Bu hadisədən sonra nə baş verəcək?”, “Bu sözdən sonra qarşı tərəf nə cavab verəcək?” kimi ayrı-ayrı məqamları proqnozlaşdırmaq olar.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutmayın.
2. Oxuya başlamazdan əvvəl proqnozlaşdırın, qeydlər aparın:
  - Əsərdə haqqında danışılan Mübariz kimdir?
  - Onun hansı xüsusiyyətlərindən danışılacaq?
3. Oxu prosesində proqnozlaşdırmanı davam edin.
4. Oxudan sonra qeydlərinizi yoldaşlarınızın qeydləri ilə qarşılaşdırın. Həqiqətə ən yaxın proqnozu müəyyən edin.

İGİD MÜBARİZ

(“Mübariz” povestindən parça)

Bir dəfə tarix dərsi idi. Müəllimi Şuşa qalasından, onun tarixi keçmişindən, alınmaz olmağından danışdı. Müəllim danışdıqca Mübariz düşündü ki, bəs ermənilər Şuşanı necə alıblar? Deməli, işğalçıları torpağımızdan vaxtında qovub çıxarmasaq, heç vaxt Şuşanı görməyəcək, Cıdır düzündə at çapmayacaq, İsa bulağından su içməyəcək, Daşaltı çayında çimməyəcəyik. Belə düşündükcə Mübarizin ürəyi düşməne intiqam hissi ilə dolurdu. Mübariz böyüdükcə, sinifdən-sinfə keçdikcə qəlbindəki intiqam hissi də böyüyürdü.

Mübariz İbrahimov orta məktəbi bitirib əsgər getdi. Daxili Qoşunlarda xidmət edirdi. Amma bu, çox da ürəyincə deyildi. O, Milli Orduda, ön cəbhədə, düşmənlə üzbəüz bölgələrdə xidmət etmək istəyirdi. Mübariz əsgərliyi başa vurandan sonra evlərinə döndü. Amma kəndlərində də çox qala bilmədi, Bakıya gəlib bir müddət burada işlədi. Yox, bütün bunlar onun ürəyincə deyildi. Milli Orduda xidmət etmək, düşməndən intiqam almaq istəyirdi. Atası ilə məsləhətləşib gizirlik kursuna getdi. Kursu bitirib ön cəbhəyə yollandı.

Düşmən hər gün atəşkəsi pozurdu. Bir gecə Mübariz düşmənin bu azğınlığına dözə bilmədi. Üçrəngli Azərbaycan bayrağını götürüb səngərdən çıxdı.

Susuzluqdan yanan kol-kosa, sirkan topasına, tez-tez rast gəldiyi xırdaca təpəciklərə sinə-sinə, Allahı köməyə çağıra-çağıra gedirdi.

Bir ulğun ağacına çatıb yerə uzandı. Dincini alıb qarşı tərəfə süründü. Qulağına oxumaq səsi gəl-di. Erməni əsgəri bizim “Sarı gəlin” xalq mahnısını oxuyurdu. Sözlərini başa düşməsə də, melodiya-sını yaxşı bilirdi. Başa düşdü ki, düşmən səngəri lap yaxınlıqdadı. On-on beş addım da irəli süründü. İnanılmaz cəldliklə səngərə atıldı. Səs olmasın deyə silahı işə salma-dı. İlk qarşısına çıxan düşmənin be-şini məhv edib, üçünü isə ağır yara-ladı. Lənət şeytana deyib, geriye də qayıda bilirdi. Yox, geriye yol yoxdu, ancaq irəli. Əlinə keçən si-lahları da götürüb səngərdən çıxdı.

Azərbaycan bayrağını torpağa sancdı: “Can Vətən!” – deyib qalxdı. Fikri düşmənin kazarmasına girib əsgərlərin arasında çaxnaşma salmaq idi.

Nəhayət, düşmənin kazarması görsəndi. Yenə yerə uzanıb ətrafı din-şədi. Burnuna torpağın qoxusu dəydi. Əkilib-biçilməyən, hələ də sahibini gözləyən torpağın... Saat bir olardı. Qalxıb özünə bir neçə səngər bələdlədi. Bələdlədiyi səngərlər bir-birindən çox da aralı deyildi. Silahları yerləşdirdi, bacardığı qədər düşməni çaşdırmalı idi. Deyəsən, kazarmadakılar postdakı

əsgərlərə arxayın olub dərin yuxuya get-mişdilər. Bir az da gözlədi, göyə baxdı, ay buludların arxasına çəkilməmişdi. Nəha-yət, avtomatını düşməne tərəf çevirdi. Atəş səsləri gecənin sükutunu pozdu...

Dayanmadan atəş açdı. Yerini tez-tez dəyişirdi. Düşmən çaş-baş qalmışdı. Gecənin bir aləmində qəfil peyda olan bəlanın haradan gəldiyini hələ də an-la-ya bilmirdilər. Düşmən elə bilirdi ki, böyük bir dəstə üstünə gəlib. Karıxmış-dılar, təntimişdilər, çaşmışdılar, ona gö-rə də bir-birinə atəş açdılar.

Mübariz qan-tər içində idi. Güllə atmaqdan biləyi ağrıyırdı. Ovcunun içi də bərk göynəyirdi. Amma bütün bunlara dözüdü...

Düşmən onu tələyə salmaq istəyirdi. Gecənin sakitliyində düşmən əsgərlərinin ayaq səslərini aydınca eşidirdi. Yoldan çıxıb yerə yığılmış tənək dirəyinin yanında ayaq saxladı. Ayaq səsləri yaxınlaşırdı. Mübariz diri tutulmaqdan ehtiyatlanıb avtomatı əlinə aldı. Hələ bir-iki gülləsi vardı. Elə bu anda düşmənin atdığı güllə onun sol böyründən dəydi. Arxası üstə çevrildi. Güclə: “Vətən sağ olsun!” – deyə bildi. Dağlar əks-şəda verdi: “Vətən sağ olsun!”

Mustafa Çəmənli

Tapşırıq 2. Hansı proqnozunuz özünü doğrultmadı, lakin onun doğru olmasını istərdiniz? Bunun üçün nə kimi dəyişiklik aparardınız?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağınıza uyğun olan bir mətni seçin. Oxudan əvvəl və oxu zamanı proqnozlaşmalar aparın. Proqnozlarınızı qeyd edin. Hər abzası oxuduqca verdiyiniz proqnozun əsərlə üst-üstə düşüb-düşmədiyini yoxlayın və əsərdəki variantı qarşı sütuna yazın:

Proqnoz	Əsərdə verilən variant

Əsərdə obrazın başlıca xüsusiyyətləri

Bədii əsərdəki hər bir obraz və onun xarakterik xüsusiyyətləri əsərdəki əsas fikrin çatdırılması baxımından əhəmiyyətlidir.

İnsanlar, heyvanlar və digər varlıqlar əsərin əsas obrazı ola bilər. Obrazın əsas xüsusiyyətləri oxucuya onun xarici görkəminin təsviri, düşüncəsi, duyğuları, hərəkəti, məqsədi, niyyəti və digər amillərlə çatdırılır. Obrazın öz dilindən deyilən fikirlər, eləcə də digərlərinin onun barəsində söylədikləri həmin obraz haqqında təsəvvür yaradır.

NÜMUNƏ

The template features a central silhouette of a person. Surrounding it are several shapes for notes:

- Düşüncələr** (Thoughts): A thought bubble shape with two lines for writing.
- Söylədikləri** (What they said): A speech bubble shape with two lines for writing.
- Hərəkətlər** (Actions): A starburst shape with two lines for writing.
- Hissləri** (Feelings): A heart shape with two lines for writing.
- Məqsəd** (Goal): A rounded rectangle with two lines for writing.
- Xarici görkəminin təsviri (portret cizgiləri)** (Description of external appearance (portrait features)): A rounded rectangle with two lines for writing.
- Başqaları onun haqqında nə deyir** (What others say about him): A rounded rectangle with two lines for writing.
- Başqa mühüm məlumatlar** (Other important information): A rounded rectangle with two lines for writing.

Tapşırıq 1.

1. “İgid Mübariz” mətnində əsas obrazın başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün mətni yenidən oxuyun. Mübariz obrazını aşağıdakı məqamlar baxımından təsvir edin.

Qeyd: İşə başlamazdan əvvəl şəkli vərəqə (A4), yaxud dəftər vərəqinə çəkin. Təhlillərinizi həmin vərəqdə aparın. Nəticəni müəllimə təqdim edin.

2. Gəldiyiniz nəticələri qruplarda müzakirə edin.

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarınızı həyatda baş verən hadisələrlə və ya oxuduğunuz digər bədii əsərlərlə əlaqələndirin.

2. Oxuduğunuz mətnin ideyası üzərində düşünün.

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu materiallarından marağınıza uyğun olan bir mətni oxuyun. Əsas obrazı təqdim edilmiş iş vərəqindən istifadə etməklə təsvir edin.

İBRAHİMBƏY MUSABƏYOV. “RZANIN QUTUSU” (Əsərdəki obrazların xüsusiyyətlərinin müqayisəsi)

Həyatda olduğu kimi, əsərlərdə də insanlar xarici görünüşünə, düşüncələrinə, hissələrinə, məsələlərə münasibətinə görə oxşar və fərqli olurlar. Bədii əsərdə bu oxşarlıqların və fərqlərin xüsusi əhəmiyyəti var. Bu, oxucuya həyatda qarşılaşdığı insanların ayrı-ayrı xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə və ondan çıxış edərək həmin insanın şəxsiyyəti barədə nəticələrə gəlməyə kömək edir. Yazıçı ayrı-ayrı obrazların oxşar və fərqli cəhətlərindən ideyanı yaradan fikirlərin formalaşmasında istifadə edir.

Tapşırıq 1.

1. Verilən əsərin oxusuna başlamazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutmayın.
2. Əsas obrazları müəyyənləşdirin. Müəllimin təqdim etdiyi iş vərəqləri üzrə onları təsvir edin.
3. Həmin obrazların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyə çalışın.

NÜMUNƏ

Obraz _____ Obraz _____

Düşüncələr		Düşüncələr	
Hissləri	Təsviri	Hissləri	Təsviri
Məqsədi	Hərəkətləri	Məqsədi	Hərəkətləri
Səciyyəvi cəhətləri	Səciyyəvi cəhətləri	Səciyyəvi cəhətləri	Səciyyəvi cəhətləri
Başqaları onun haqqında nə deyir	Başqaları onun haqqında nə deyir	Başqaları onun haqqında nə deyir	Başqaları onun haqqında nə deyir

4. Təkliddə gəldiyiniz qənaətləri qrupda yoldaşlarınızla müzakirə edin və ümumi qənaətə gəlin.

RZANIN QUTUSU

Bir dövlətli kişinin iki oğlu var idi: birinin adı Əhməd, o birisinin adı Səməd idi. Bu iki qardaş atalarının sağlığında bir-birini artıq dərəcədə sevdilər və atalarının hörmətini saxlayardılar. Bir gün bunların atası vəfat etdi.

Sizcə, bu hekayədə nədən bəhs edilir?

Atalarının ölümündən sonra bu iki mehriban qardaş atalarından qalan dövləti öz aralarında iki yerə böldülər. Bölgüden bir qədər sonra böyük qardaş özü üçün toy eləyib, külfət sahibi oldu. Balaca qardaş isə dövlətin hamısını nağd pul eləyib, alış-veriş üçün Hindistana getdi. Balaca qardaş özü üçün ticarət edib pul qazandığı halda, böyük qardaş heç bir işlə məşğul olmayıb, atadan qalan dövləti xərcləməkdə idi. Bundan bir neçə il keçdi. Böyük qardaşın beş yaşında Rza adlı bir oğlu var idi. Rza ata və anasının sayəsində yaxşı tərbiyə almışdı. Atası pullarını xərclədiyi halda, Rza əlinə düşən qəpikləri bir qutuya yığmaqda idi. Əhməd kəsb etmədiyindən pulları qurtardı. Yavaş-yavaş özgədən borc alıb xərcləməyə başladı. Borc almaq eyib deyil, ancaq Əhməd aldığı vermədiyi üçün az zamanda cəmiyyətin hörmət və etibarından düşdü. Əhməd yavaş-yavaş ev əşyalarını satmağa başladı. Bir tərəfdən də pul sahibləri Əhmədin yanına gəlib-gətməkdən təngə gəlmişdilər. Buna görə də pulun sənədlərini divana verib qanun ilə pullarını istədilər. İndi zavallı kişinin əlacı hər yerdən kəsildi. Buna kömək edəcək adam yox idi. Bu halda qardaşı Səməddən belə bir teleqram aldı: “Daha öz şəhərimizə gəlirəm və sabah sənə qonaq olacağam!”

Əvvəlcədən deyə bilərsinizmi, bundan sonra nə baş verəcək?

Əhməd bu teleqramı alıb çox şad oldu və arvadına dedi:

Bu sözün mənasını izah edə bilərsinizmi? İzah edə bilmərsəniz, mətni sona qədər oxuyun və yenidən cəhd edin.

– Qardaşım üçün tədarük gör. Sabah gəlib bizdə qonaq qalacaq. Bizə bu halımızda ancaq o kömək edə bilər. Çünki onun dövləti çoxdur.

Bu barədə siz nə düşünürsünüz?

84 İbrahimbəy Musabəyov. “Rzanın qutusu”

Doğrudan da, Rzanın əmisi Hindistanda artıq dərəcədə dövlətlənmişdi.

Hindistanda olduğu vaxt qardaşının əhvalından xəbərdar olub, ona kömək etmək üçün gəlirdi. Fikri bu idi ki, onu bir işə qoyub, rahat dolanmasına səbəb olsun. Lakin Rzanın əmisi Səməd qardaşının əxlaqını yaxşı bilmirdi. Ona görə də onu imtahan etmək istədi. Bunun üçün də fəqir libası geyinib, günorta vaxtı qardaşının yanına gəldi. Qardaşı isə onu, doğrudan da, fəqir hesab edib, onunla yaxşı görüşmədi. Şirin dil ilə söhbət etmədi. Elə sifət göstərdi ki, guya evindən qovmaq istəyir. Axırda buna bir qədər yemək və içmək verib xudahafız deməmiş cəld evdən çıxdı ki, bəlkə, qardaşı tez çıxıb gedə.

Deyə bilərsinizmi, bundan sonra nə baş verəcək?

Rza isə əmisinə artıq dərəcədə məhəbbət edib həmişə onun əlindən, üzündən öpərdi.

Əhmədin bu hərəkətini necə izah edirsiniz?

Rza əmisini artıq dərəcədə fağır görüb, ona xərclik vermək istədi. Buna görə pul qutusunu gətirib əmisinə verdi və dedi: “Əmiciyim, bəlkə, sənin xərcliyin yoxdur, mən pullarımı sənə bağışlayıram, al xərclə!” Rzanın əmisi Səməd qardaşı Əhmədin rəftarından artıq dərəcədə məyus olmuş idisə də, balaca Rzaya yazığı gəlib cibindən çek dəftərini çıxartdı və yüz min manatlıq çek yazıb bir məktub ilə bərabər Rzanın qutusuna saldı. Məktubun məzmunu belə idi: “Balaca balala! Hərçənd ki sənin atan və mənim qardaşım fəna xüsusiyyətli bir adamdır, amma sənin tərbiyə, əxlaqın gözəldir. Buna görə də mən sənə yüz min manat bağışladım”. Bundan sonra Səməd Rza ilə görüşüb getdi. Rza isə balaca olduğundan bu əhvalatdan bir şey anlamamışdı. Ona görə də bu iş onun ata və anasına naməlum qalmışdı.

Bir gün borc sahibləri pullarını Əhməddən almaq üçün bunların evinə divan tərəfindən məmur gətirib, ev əşyasını yazdırdı. Bunu görüb Rza öz qutusunu gətirdi və açıb məmurun qabağına boşaltdı. Əhməd qutudan çıxan kağızları görüb, oxumağa başladı. Bu vaxt qardaşının fağır olmadığını və bunu imtahan etdiyini bildi. Tutduğu işdən peşman olub, artıq dərəcədə xəcalət çəkdi.

Əhvalatı biləndən sonra Əhməd məmura çeki göstərib dedi: “Daha evimizin əşyasını yazmayın, sabah mən bankdan pulları alıb, pul sahiblərini razı elərəm. Doğrudan da, sabahı günü Rzanın atası bank-

“Sonrakı peşmançılıq fayda verməz” atalar sözünü bu hekayə ilə necə ələqələndirə bilərsiniz?

dan pulları alıb, pul sahiblərini razı və sakit etdisə də, özü rahat və sakit ola bilmədi, çünki qardaşının belə yaxşı sifətini görüb, onun ilə etdiyi rəftardan xəcalət çəkdi.

İbrahimbəy Musabəyov

Tapşırıq 2.

1. Oxuduqlarınızı ətrafınızda baş verən hadisələrlə, oxuduğunuz digər mətnlərlə ələqələndirin.
2. Oxuduğunuz mətn haqqında düşünün. Bu hekayədən hansı qənaətlə gəlmək olar?
3. Mətnin sonluğunda nə kimi dəyişiklik etmək istərdiniz?

Yaradıcı tətbiqetmə:

Sinifdən xaric oxu üçün daxil edilmiş Gülhüseyn Hüseynoğlunun “Bərk ayaqda” mətnini oxuyun. Təqdim edilmiş nümunə üzrə iki obrazı təsvir edin və qarşılaşdırın. Gəldiyiniz qənaətləri vərəqə yazıb müəllimə təqdim edin.

TEYMUR ELÇİN. “QARĞANIN MƏKTƏBİ”,
ƏZİZƏ ƏHMƏDOVA. “ANA LAYLASI”
(Ayrı-ayrı əsərlərdəki əsas obrazların oxşar
və fərqli cəhətlərinin müəyyən edilməsi)

*Obrazları
əlaqələndirmək,
müqayisə etmək
bacarığı nə üçün
lazımdır?*

Məktəbli dostlar! Bundan əvvəlki dərstdə siz bir əsərdən iki obrazı qarşılıqlı müqayisə etdiniz. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirdiniz. Bu dərstdə isə ayrı-ayrı əsərlərin qəhrəmanlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən edəcək, onları qarşılaşdıracaq, oxşar və fərqli cəhətlərini aşkar edəcəksiniz. Ola bilər ki, oxuduğunuz bir əsərdə əsas obraz yüksək dəyərlərin daşıyıcısı, digər əsərdə isə mənfi cəhətlərin sahibi olsun. Yaxud hər iki əsərin əsas obrazları əsasən müsbət, ya da mənfi keyfiyyətlərə malik olsun. Biz bir əsəri digər əsərlə əlaqələndirməyi, oxuduğumuz əsərin qəhrəmanını özümüzə, tanıdığımız insanlarla müqayisə etməyi öyrənirik. Bununla da oxuduğumuz bədii nümunələrdən ibrət götürürük.

Tapşırıq 1.

1. Təqdim edilən “Qarğanın məktəbi” və “Ana laylası” əsərlərini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işləri aparmağı unutmayın.
2. Bədii nümunələri oxuyun. Hər iki əsərdəki obrazları müəyyən edib adlarını xanalara yazın.
3. Obrazların başlıca xüsusiyyətləri ilə bağlı təqdim edilən cədvəlin uyğun gələn xanalarında da qeydlər aparın.
4. Cədvəlləri əlaqələndirib oxşar cəhətləri olan obrazları müəyyən edin.
5. Həmin cədvəlləri təkrar əlaqələndirməklə fərqli cəhətləri olan obrazları müəyyənləşdirin.

6. Bu əsərlərdəki iki daha uyğun və ya fərqli xarakterli obrazı qarşılaşdırmaqla şərh hazırlayın.

7. Gəldiyiniz qərarı yoldaşlarınızla müzakirə edin.

Cəhətlər Obrazlar							

Cəhətlər Obrazlar							

QARĞANIN MƏKTƏBİ

Gözəl yaz günlərindən biri idi. Meşədə canlanma var idi. Uçub gələn quşlar artıq özlərinə yuva qurur, bala çıxarmağa hazırlaşırdılar. Sərçələrin, bildirçinlərin, dolaşaların, bülbüllərin nəğməsi meşəyə yayılmışdı.

Bir gün meşəyə xəbər yayıldı ki, qarğa “məktəb” açıb quşlara dil öyrətmək istəyir. Xəbərdən sevincək olan quşlar qarğadan dərs almağa gəldilər.

Qarğa dərsə başladı, nə başladı. Əvvəlcə sərçəni çağırdı. Sərçəyə möhkəm bir dimdik vurub dedi:

– Qarr, qarr elə, qarr elə!

Sərçə isə öz dilində cikkildədi:

– Cik-cik!

Qarğanın xoşu gəlmədi, qəzəbləndi:

– Yox, qarr elə!

– Cik, cik.

– Qğacik, qğacik-çirik!

Qarğa sərçəni yenə də dimdikləyib itələdi:

– Qovun bu yetimçəni!

Bildirçin çağırıldı. O, qarğaya elə baş əydi ki, dimdiyi yerə dəydi.

Qarğa amiranə bir tərzdə bu səfər bildirçinə əmr etdi:

– Sən, qarr elə, qarr, qarr elə, görüm!

Bildirçinin nəğməsi ətrafa yayıldı. Üç dəfə:

– Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq!

Bıl-bılıq! – dedi.

Qarğa qanadlarını çırparaq hirsələ qışqırdı:

– Yox, olmadı, sən təzədən qarr elə! Ucadan de, qarr elə!

Bildirçin nə qədər çalışsa da, qarğanın dilində oxuya bilmədi. Yenə yazıq-yazıq:

– Bıl-bılıq! Bıl-bılıq! – elədi.

O, bildirçini də dimdikləyib “məktəb”indən qovdu.

Növbə tutuquşuya çatdı.

Qarğa:

– Qarr elə, görüm, qarr elə!

Tutuquşu dimdiyini şaqqılatdı, ayağını tappılatdı, gözlərini yumdu, açdı, qarğanın sözlərini təkrar etməyə başladı:

– Qarr elə görüm, qarr elə!

Qarğa xoşhallandı, tutuquşuya xüsusi təşəkkür etdi.

Üzünü bülbüllərə tutdu və dedi:

– Oxumayın boş yerə, bilirəm ki, bir balaca səsiniz varr, guya avazla oxuyursunuz. Əgər hünəriniz varsa, mənim kimi qarr, qarr eləyin.

– Çik-ki-çivi, cik-ki-çivi, civi-çik-ki – bülbüllər oxudular.

Pırr eləyib uçdular. Onlar öz şirin nəğmələrini qarğanın dilində oxumaq istəmədilər.

İki qara dolaşa dalaşa-dalaşa qarğanın “məktəb”inə dərs almağa gəldilər.

– Gəlmişik, ağa qarğa!

– Xoş gəlmişsiniz, a bala qarğalar, qarr, qarr! Gərək siz o biri quşlardan dala qalmayasınız!

Qarğanın bu sözlərindən dolaşalar küsdülər:

– Yox, biz qarğa deyilik, dolaşayıq, dolaşa!

Onlar sağollaşmadan uzaqlaşdılar.

Daha qarğa “məktəb”inə gələn olmadı. Orada bir qarğa qaldı, bir də qarğa dilində qarr edən tutuquşular. Onların bir-birindən çox xoşları gəldi, axı eyni dildə danışa bilirdilər.

Teymur Elçin

ANA LAYLASI

Kəndin kənarında cavan bir meşə vardı. Meşənin salındığı vaxtı çoxları xatırlayırdı. Şüvərək ağaclar cərgəylə boy atmış, qol-budaq uzatmışdılar. Günlərin bir günü kəndin adamları gördülər ki, əkilən sahə əməllicə bir meşə olub. Bu ara meşədən qarğalar xəbər tutdular, qarıldayıb aləmə səs saldılar. Quşlar, heyvanlar axışıb cavan meşəyə gəldilər. Yuva tikməyə, məskən salmağa başladılar. Cavan meşənin təzə heyvanları balaladılar, körpəcə quşların səsi meşəni başına götürdü. Sakit meşə birdən-birə canlandı, səsləndi. Quşlar pırıldayıb ağacdən-ağaca qonur, kol-ların dibində eşlənilib özlərinə yem axtarırdılar. Heyvanlar, quşlar körpəcə balalarını bəsləməyə başladılar.

Kirpi nəyi isə çəkə-çəkə yuvasına dartırdı. Sığırcınlar, qaranquşlar hara isə uçub gedir, ağızlarında yem tezcə də yuvalarına qayıdırdılar.

Bir gün Qarğa Kirpiyə dedi:

– Ay Kirpi bacı, hardasan, çoxdan gözümə dəymirsən?

Kirpi başını qaldırdı, qonşusu qarğanı görüb dedi:

– Heç soruşma, Qarğa bacı, başımı qaşımağa macal tapmıram.

– Niyə ki?

– Qarğa təəccübləndi.

– Başını qatan nədir? De, bəlkə, köməyim deydi! De!

– Balalarım. Elə də çox yeyirlər ki, yuvaya yemək gətirməkdən yorulmuşam. Gedirəm yenə də yem axtarmağa. Nə edim? Körpələri ac qoya bilmərəm ki?!

– Hə, belə de, ürəyini qısmə, elə mən özüm də sənə günündəyəm.

– Yəni sənə də balaların belə çox yeyir? Heç inana bilmərəm.

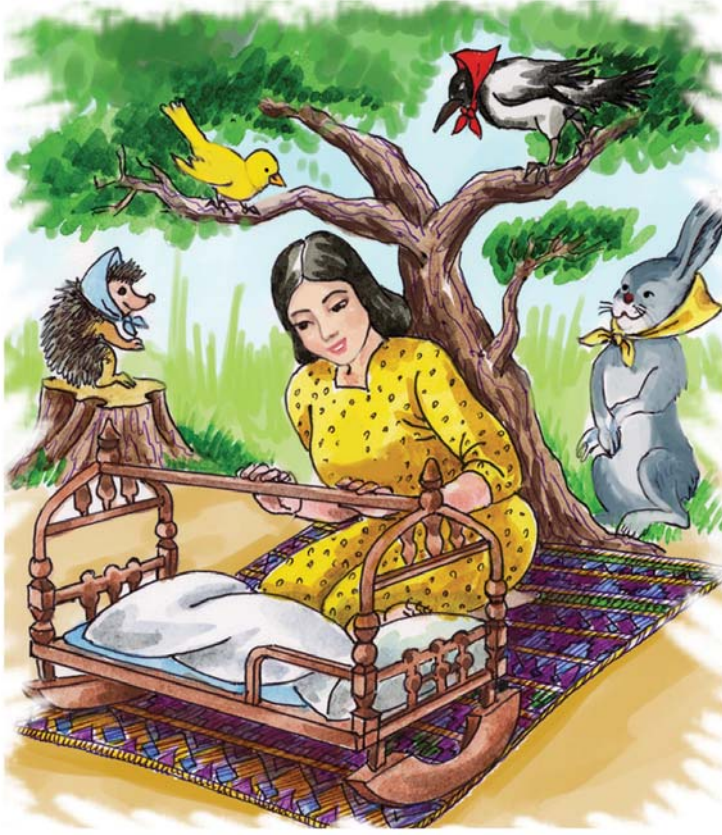
– Maşallah de, körpələri gözə gətirərsən, – Qarğa yem daşımaqdan yorulmuş ana Kirpiyə acıqlandı.

– Elə bilirsən, təkcə sən yem daşıyırsan? Mən burdaca oturub baxıram. Hamı daşıyır. Hələ qaranquşlardan xəbərin yoxdur. Körpəcə qaranquşlar elə acgözdürlər ki! Yazıq anaları bütün günü rahatlıq bilmirlər.

– Hə, hə, düz deyirsən! Mən də görmüşəm, sarı dimdikli ağızlarını dudkeş kimi açıb dururlar. Hövsələləri çatmır, titrəyə-titrəyə yem gözləyirlər.

– Görən, bu qədər yemi necə yeyirlər, onlara ağırlıq eləmir?!

– Ağırlıq eləsə, yeməzlər ki...

* * *

Günlər ötüb keçirdi. Artıq balalar bir qədər böyümüşdülər. Daha özlərinə yem axtarıb tapa bilirdilər. Bütün günü çığırışır, oynayırdılar. Axşam olcaq yuvalarına çəkildilər, analarına sığımb yatışırdılar. Analar da balalarına layla deyirdi.

Bir gün meşədə mübahisə düşdü. Hamı öz laylasını tərifləyir, onu dünyanın ən gözəl laylası sayırdı.

Kirpi dedi:

– Yer üzündə ən gözəl layla biz kirpələrin laylasıdır. Bəli, bəli! Bizim laylamızı eşidəndə heyvanların qəzəbi soyuyur, onlar bəd əməllərindən əl çəkirlər; elə mülayim, elə yumşaq olurlar ki!

Heyvanlar dedilər:

– Bir oxu görək!

Kirpi oxudu:

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Dovşanlar qəti etiraz edib bir səslə söylədilər:
– Yox, Kirpi bacı, elə şey yoxdur, bizim lay-
lamız sizinkindən yaxşıdır. Ən gözəl laylanı ana
dovşanlar deyir. Bir qulaq as:

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Bu laylanı eşidən Qarğa güldü:

– Eh, gör nəyi tərifləyirlər. Yəqin, biz qarğaların laylasını eşitsəniz,
ömrünüz boyu ancaq onu oxuyarsınız:

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırğalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Qarğanın laylasını eşidən Bülbül
cəh-cəh vurdu:

Cəh-cəh vurub qaçaram,
Bağda qanad açaram.
Qızılgüllər açanda,
Nəğmə deyib uçaram.

Bülbülün məlahətli səsini eşidən kimi heyvanlar və quşlar susdular. Ha-
mısı ən gözəl laylanın Bülbül laylası olduğunu söyləmək istəyirdi ki, kənd-
dən gələn həzin bir səs ətrafa yayıldı:

Laylay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan.
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan.

– Ah, nə gözəl layladır! – Kirpi özü-
nü saxlaya bilmədi.

Hamı kəndə sarı boylandı. Onlar
bilmək istəyirdi ki, oxuyan kimdir.

Qarğa dedi:

– Bax bu layla, doğrudan da, gözəldir! Görən, kimdir onu oxuyan?

Bülbül qəhərləndi, dedi:

– Mən bilirəm, laylanı oxuyan Anadır, insanların Anası!

– Nədən bildin?

– Bir vaxtlar insanların evində qəfəsdə yaşayanda bu mahnını eşitmişəm. Ana oxuyar, mən dinləməkdən doymazdım. Mənə belə gəlir ki, dünyanın ən gözəl laylası Ana laylasıdır. Gəlin biz də bu laylanı öyrənib balalarımıza oxuyaq.

Bülbülün təklifi hamının xoşuna gəldi.

Dovşan dedi:

– Mən bundan belə balalarıma bu laylanı oxuyacağam.

Qarğa dedi:

– Mən də!

Kirpi dedi:

– Mən də!

O vaxtdan cavan meşədə yaşayan heyvanlar toran qovuşanda kənd-dən yayılan Ana laylasını dinləyir, sonra o laylanı öz laylalarına qatıb balalarına oxuyurlar:

Balam, layla, a layla!
Gülüm, layla, a layla!
Layla dedim adına,
Haqq yetişsin dadına.
Hər layla eşidəndə
Balam düşər yadıma.
Balam, layla, a layla,
Gülüm, layla, a layla!

Əzizə Əhmədova

Layla Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının janrlarından biridir. Analar, nənələr körpə uşaqları yatırarkən onlara layla oxuyurlar. Laylalarda körpələr ilə bağlı arzu və istəklər ifadə edilir.

Laylay dedim yatasan,
Qızılgülə batasan,
Qızılgülün içində
Şirin yuxu tapasan,
Balam laylay, a laylay,
Körpəm laylay, a laylay.

Tapşırıq 2.

1. Təmsil, hekayə və layla janrlarını səciyyəvi cəhətlərinə görə müqayisə edin.
2. Əsərlər üzərində düşünün. Bu əsərlərdən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

Tapşırıq 3. Aşağıda müxtəlif fonlarda verilmiş laylaları müqayisə edin.

Darağı neylər balam,
Tikanları daraqdır.
Balam hələ yatmayıb,
Balam hələ oyaqdır.

Mənim atılıb-düşən,
Oynağan dovşan balam,
Meh vurur, ətir saçır
Yuxuna yovşan, balam!

Qar-qar edər qarğalar,
Budaqları yırğalar.
Tez yatar, tez oyanar,
Tənbəl olmaz qarğalar.

Layla dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala,
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat, bala.

Evində, eşiyində,
Yat, quzum, beşiyində,
Dan ulduzu, bir də mən,
Durmuşuq keşiyində.

Layla çaldım həmişə,
Karvan enər enişə,
Yastığında gül bitsin,
Döşəyində bənövşə.

Yaradıcı tətbiqetmə:

1. Ananızdan, yaxud nənənizdən uşaqlıqda sizə oxuduğu laylanı oxumasını xahiş edin. Onlardan bir neçə nümunə ədəbiyyat dəftərinizə yazın.

2. İnternet səhifələrindən, yaxud kitabxanadan layla nümunələri tapın. Bu nümunələr arasında dəftərçənizə yazdığınız laylaların olub-olmadığını müəyyən edin. Xoşunuza gələn bir neçə layla nümunəsi əzbərləyin.

Təmsil, əslində, kiçik hekayədir. Təmsil həm nəzmlə, həm də nəsrə yazıla bilər. Burada insanlara xas sifətlər, xüsusiyyətlər heyvan, bitki və əşyalar vasitəsilə təqdim olunur. Təmsil, əsasən, tənqidi gülüşlə satirik formada yazılır və kiçik əxlaqi, nəsihətamiz nəticə ilə bitir. Müəllifin əsərdə vermək istədiyi əsas fikir bu nəticədə ifadə olunur. Təmsilin süjeti (əhvalat) çox sadə, bəsit, konkret və aydın, dili isə danışıq dilinə yaxın olur. Azərbaycan yazıçılarından Q.Zakir, S.Ə.Şirvani, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, A.Şaiq və başqaları bir sıra gözəl təmsillər yaratmışlar.

Nəqletmə xarakterli essədə obrazın yaradılması

*Nəqletmə
xarakterli essədə
obrazların nə kimi
rolu var?*

Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə müəllif öz oxucusunu xəyalında canlandırıdığı zaman və məkana aparır. Nəqletmə xarakterli esse yazarkən həyatınızda baş vermiş hadisəni yadınıza salıb qələmə alırsınız. Yaxud başqalarının qarşılaşdığı hadisələr əsasında yeni bir mətn yaradırsınız. Bununla da sizin özünüzdən, yaxud da başqa obrazların dilindən söylənən nəqletmə xarakterli mətn meydana çıxır.

Tapşırıq 1.

1. Həyatınızda baş vermiş və sizdən cəsarətli olmağı tələb edən bir əhvalatı yadınıza salın. Ona başlıq verin. Həmin hadisədə iştirak etmiş insanların obrazlarını aşağıda verilən sxemə əsasən təsvir edin:

1. Obrazları adlandırın.
2. Təsvir xanasında obrazların xarici görkəmlərini təsvir edin.
3. Obrazların məqsədlərini müəyyən edin.
4. Obrazların düşüncələri haqqında qeydlər aparın.
5. Obrazların dilindən söylənən, onların düşüncələrini əks etdirən cümlələri qeyd edin.
6. Obrazlar hansı hərəkətləri ilə hiss və düşüncələrini nümayiş etdirirlər? Bu barədə də qeydlər aparın.
7. Obrazlar haqqında başqaları nə danışır? Bunları müvafiq xanaya yazın.
8. Digər məsələlərlə bağlı istədiyiniz qeydləri aparın.

* Nümunəni başqa formada əlavələr etməklə də tərtib edə bilərsiniz (səh. 84).

Nəqletmə xarakterli əsərlərin quruluşu

*Bədii əsərlərdə
quruluşun nə kimi
rolu var?*

Nəqletmə xarakterli bədii nümunələr giriş, əsas hissə və nəticə çərçivəsində bir neçə hadisənin ardıcıl düzülməsi ilə yaranır. Oxuduğunuz bədii nümunədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdirmək çox əhəmiyyətli bacarıqdır. Bu, mətnin dərk olunması və nəql edilməsi işini xeyli asanlaşdırır.

Hadisələrin sırasını müəyyən etməkdə açar sözlər yardımçınız ola bilər: *bir dəfə, bir müddət sonra, sonra, axırda, nəhayət* və s. Bu sözlər mətnin hissələrini bir-birindən ayırmağa kömək edir.

ƏZİZƏ CƏFƏRZADƏ. “İKİ ANA”

(Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə hadisələr və onların ardıcılığı)

Tapşırıq 1. Əzizə Cəfərzadənin “İki ana” hekayəsini oxumazdan əvvəl oxuya hazırlıq işi aparın. Mətni oxuyun. Aşağıda verilən cədvəlin surətini çıxardın, yaxud dəftər vərəqinə çəkin. Haqqında danışılan məsələni müəyyən edib cədvəldə ardıcılıqla qeydlər aparın.

Yaranmış problem

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

Hadisə 4

İKİ ANA

Gülyaz Küdrünün göy düzündən göy yığırdı. Azacıq aralı buludun yaşıllıqlara saldıği kölgə altında qoyduğı südəmər körpəsi yatırdı.

Birdən azacıq aralıdan qopan gurultu Gülyazın nəzərini cəlb etdi. O döndü... Bir sürü ceyran gurultuyla dərədən çıxıb düzənlik boyu Gülyaza tərəf qaçırdı. Lakin sürü başçısı Gülyazı görəndə bir anlığa dayandı və istiqaməti dəyişdi. Gülyazın həssas qəlbindən ana fəğanı qopdu. Ceyranlar onun südəmər balasını tapdalayacaq... körpə dırnaqlar altında didiləcəkdı. O qaçmağa başladı. Lakin dəstə qundağa çatınca nədənsə birdən-birə durdu. Gülyaz bir bala ceyranın büdrəyib üzü-qoylu yıxıldığını gördü:

– Ah... deyə fəryad etdi. Ceyranlar yıxılan balanı və yatan qundağı dövrəyə alıb durdular. Lakin Gülyazın yaxınlaşdığını görəncə ürküb qaçmağa başladılar. Bala ceyran isə qalxa bilmədi. Başını sürünün getdiyi tərəfə çevirdi. Zərif boynunu uzadıb mələdi.

Sürüdən bir ceyran geri qaldı. O da ana idi. O da balasına səs verdi.

Gülyaz bunu görəncə durdu. İndi hər iki körpə ceyranla Gülyazın arasında qalmışdı. Qadın ceyrana acıdığından bir addım da atmırdı. Bala ceyran mələyib çağırır, ana ceyran isə insanı görəb yaxınlaşmağa qorxur, lakin gedə – ayrıla da bilmirdi. Yazıq-yazıq mələyirdi.

Bu aralıq bala ceyran daşa dəyib sıyrılan qıçını güclə sürüyə-sürüyə anasına doğru getdi. Ana ceyran ürəklənib yanaşdı və ürkək baxışlarla ətrafını, Gülyazı nəzərdən keçirərək əziz balasını əmizdirməyə başladı.

Gülyaz da körpəsinə yanaşdı. Gözlərini ceyranlardan çəkmədən balasını qaldırdı və oyanan körpəsinə süd vermək üçün yaxasını açdı.

Onlar hər ikisi ana idi...

Əzizə Cəfərzadə

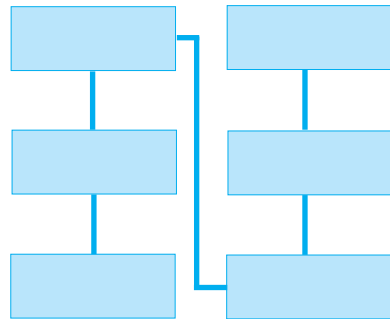
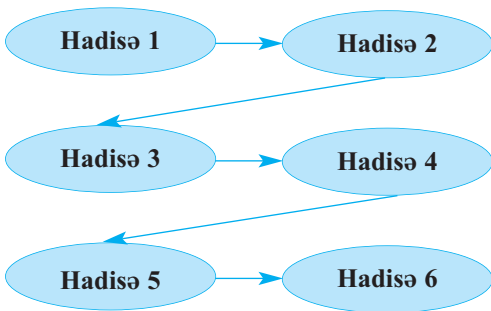
Tapşırıq 2. “İki ana” əsəri ilə yazıçı öz oxucusuna nə demək istəyib? Əsərin ideyasını müəyyən edin.

ZAHİD XƏLİL. “AKVARIUM BALIĞI”

(Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1. “Oxudan əvvəl” təlimatını yerinə yetirin (səh. 16).

Siz artıq bilirsiniz ki, süjetli bədii nümunələr müxtəlif hadisələrdən ibarət olur. Əvvəlki dərstdə siz nəqli mətndə hadisələrin ardıcılığını müəyyən etməyi öyrəndiniz. Bildiniz ki, nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə müəllif hadisələri ardıcılıqla düzür və bu yolla əsas fikri oxucusuna çatdırır. Əvvəlki dərstdə oxuduğunuz “Ana laylası” mətnində hadisələrin sadə ardıcılıqla düzüldüyünü müəyyən etdiniz. Lakin elə düşünməyin ki, bütün süjetli bədii nümunələrdə hadisələr eyni ardıcılıqla düzülür. Aşağıdakı sxemlər hadisələrin düzülmə ardıcılığının digər nümunələrini əks etdirir:

Tapşırıq 2. “Akvarium balığı” hekayəsini oxuyub hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.

AKVARIUM BALIĞI (Hekayə)

Balaca qırmızı balıq akvariumda üzüb fikirləşirdi. “Bir az böyüyən kimi dənizə, oradan isə okeana keçəcəyəm. Əslində, burada çətin bir şey yoxdu.

Bir az böyüyən kimi siz nə etməyi düşünürsünüz?

Okeanda üzmək bu balaca şüşə akvariumda üzməkdən min dəfə asandı. Dalğalar səni ürəyin istədiyən səmtə atır. Nə qədər istəyirsən üz”. Əlbəttə, bu fikirlərini hamıdan gizlədirdi. Fikirləşirdi ki, birdən ata-anası razılıq verməz, ondan sonra bu şüşədən çıx görüm, necə çıxırsan. Balaca qırmızı balıq

Nə üçün balığın quyruğunun böyüməsi vacibdir?

o günü səbirsizliklə gözləyirdi. “Bircə bu üzgəclərim böyüsəydi, daha dərdim olmazdı, – deyə fikirləşdi. – Əlbəttə, quyruğumun böyüməsi də olduqca vacibdi”.

Bir dəfə akvariuma bir balıq saldılar. O, akvarium balıqlarına qətiyyəən oxşamırdı. Burnu sivri, döşünün altı ağ idi. Üzgəcləri və quyruğu da şüşə evdə yaşayanlarınkına bənzəmirdi. Təzə balığın belindəki pulcuqlar xala oxşadığına görə onu Xallı çağırdılar. Amma Xallı heç kəslə dostluq etmək fikrində deyildi. Həmişə tək dolanırdı və nəyinsə dərdini çəkdiyi üçün daim fikirli olurdu.

Bir dəfə balaca qırmızı balıq ona yaxınlaşıb dedi:

– Bu qədər fikir çəkməkdən yorulmadın? Bizim bu şüşə evimizin nəyi pisdir, hə?

Xallı ona çəp-çəp baxdı. Hiss olunurdu ki, Balacanın sözləri heç də xoşuna gəlmir.

Balaca da onun kimi başını aşağı salıb akvariumun lap dibi ilə üzməyə başladı. Xallı hiss edirdi ki, akvariumun içindəki balıqların, deyəsən, ən səmimisi elə bu Balacadır. Ona görə də bir dəfə dedi:

– Bura bax, Balaca, sən heç bilirsən ki, mən haradan gəlmişəm?

Balaca təəccüblə onun üzünə baxdı.

– Mən dəniz balığıyam, başa düşdün? Dəniz balığının akvariumda yaşaması mümkün deyil. Amma uşaqları necə başa salasan? Onlar bilirlər ki, mən cəmi bir neçə aydan sonra o qədər böyüyə bilərəm ki, hətta onların bu şüşə evciyinə sığışmaram. Sonra görüm neyləyəcəklər.

Qırmızı balıq dedi:

– Ah, nə gözəl olardı ki, tez böyüyəydim. Ömrümdə böyük balıq görməmişəm.

– Ay axmaq! – deyə Xallı hirsələndi. – Böyümək heç də həmişə adama xoşbəxtlik gətirmir. Sənin xoşbəxtliyin elə balaca qalmağındadır.

Sizcə, Xallı doğru deyir?

– Yox! – deyə Balaca qışqırdı. – Böyümək və okeanları səyahətə çıxmaq mənim ən böyük arzumdur. Balaca qalmağın nəyi yaxşıdır ki?!

– Balaca qalmaq ona görə yaxşıdır ki, səni balıqçı qarmaqları, cürbəcür torlar gözləmir. Amma məni bir az böyüyən kimi yağda qızardacaqlar. Ondan sonra səsım heç yana çatmayacaq.

Balacanın başı firlandı. Onun qətiyyənl ağılna gəlmirdi ki, insanlar balıq ətı yeyə bilər.

Əlbətdə, Xallının dedikləri nə qədər qorxulu olsa da, Balaca dənizə çıxmaq arzusunu bir an da yaddan çıxartmırdı. Bir dəfə hansı xeyirxah uşaqsa akvariumu aparıb çaya boşaltdı. Balıqlar bunu gözləmədiklərinə görə qorxuya düşdülər. Özlərinə gələndə gördülər ki, çay onları axıdır. Xallı sinəsi ilə Balacanı birtəhər suyun burulan yerinə gətirdi. Başqa balıqları su aparmışdı.

Sizcə, bundan sonra nə baş verəcək?

Xallı dedi:

– Məndən bir addım da uzaqlaşma. Bura akvarium deyil. Qarmağa ilişdin, batdın.

– Bura bax, – deyə Balaca soruşdu. – Axı heç danışmadın, necə oldu ki, gəlib akvariuma düşdün? Niyə dənizdə yaşamadın?

Xallı qaşqabağını tökdü.

– Bura nağıl danışmaq yeri deyil. Sadəcə olaraq tora düşdüm. Amma balaca olduğuma görə bir qırağa atdılar. Balaca bir uşaq məni gətirib sizin yanınıza atdı, vəssalam... İndi başımı aşağı salıb özünə yemək axtar. Acından ölərsən.

– Belə çıxır ki, akvarium çaydan yaxşı imiş. Orada yedizdirir, suyunu tez-tez dəyişdirirlər. Nazımızla oynayırdılar. Amma burada hər şeyi gərəkl özün axtarasan. Belədirsə, akvariumu niyə bəyənmirdin?

– Bilərsən, – deyə Xallı onun suallarına səbirlə cavab verməyə başladı. – Burada hər dəqiqə bizi təhlükə gözləyir. Amma hara istəsək, üzüb gedə bilərik. Yəqin ki, bu çay hansı bir dənizəsə tökülür. Günlərin birində bir də gözümüzü açıb görəcəyik ki, dənizdəyik. Özünü bütün yekə balıqlardan qoru. Böyüklər balacaları yeyir. Bu, dəniz qanunudur.

Xallı sözünü yarımçıq kəsib dayandı. Balaca özünü saxlaya bilməyib xeyli irəli üzsə də, axır ki, dayana bildi. O, deyəsən, çətinlik çəkirdi.

– Niyə dayandın? – deyə Xallıdan soruşdu. Xallı gözü ilə qabağı göstərib dedi:

– Qabaqda təhlükə var. Biz onun yanından ehtiyatla keçməliyik.

Balaca qabağa baxırdı. Yoğun bir balıq çayın lap sahilində dayanıb tez-tez başını sudan çıxarıb yenə də suya girirdi. Sonra yenə də ordunu su ilə doldurub çayın üzünə çıxdı.

Xallı ilə Balaca yavaş-yavaş yoğun balığın ov yerinə yaxınlaşdılar, gözlədilər ki, balıq bir də suyun üzünə çıxsın. Elə suyun üzünə çıxan kimi sürüşüb keçməyə başladılar. Sən demə yoğun balıq özünü qəsdən görməməzliyə vurmuş. Xallı ilə Balaca onun tuşuna çatanda qəfildən üstən aşağı cumdu. Onlar əvvəl özlərini itirdilər. Az qaldılar ki, düz yoğun balığın üstünə üzsünlər. Amma bu, bir anlıq oldu. Yoğun balığın onlara çatmasına hələ iki metr qalmış Xallı qışqırdı:

– Balaca, qaç!

Onlar sürətlə çayaşağı üzməyə başladılar. Bu hadisədən sonra üç gün onlar heç bir düşməyə rast gəlmədilər. Bu üç gün ərzində Xallı xeyli yekələmişdi. Burnu və üzgəcləri bir az da uzanmışdı. Balaca öz üzgəclərinə baxıb məəttəl qaldı. Deyəsən, axı onun da üzgəcləri böyüməyə başlayırdı.

– Xallı, bir bax, deyəsən, axı mən də yavaş-yavaş böyüyürəm.

– Boş-boş danışma. Akvarium balıqları heç zaman böyümür.

Balaca həm də fikirləşirdi ki, axı niyə belə olsun. Çay yaşamaq üçün yaxşıdı, amma hər dəqiqə təhlükəsi var. Akvariumda təhlükə deyilən şey yoxdur, amma orada yaşamağa dəyməz. Eyni şeyə gündə nə qədər baxmaq olar?

Beləcə fikirləşirdi və birdən gözləri öz üzgəcinə sataşdı. Deyəsən, üzgəcləri əməlli-başlı böyümüşdü.

Xallının da gözü birdən Balacaya sataşdı və heyrətlə qışqırdı:

Necə oldu ki, akvarium balığı böyüməyə başladı?

– Balaca, sən əməlli-başlı böyümüsən! Bir bax, üzgəclərin də, lap elə quyruğun da xeyli böyüyüb.

Balaca sevindiyyindən bir neçə dəfə o tərəf-bu tərəfə üzdü. Xallı dedi:

– İndi mən başa düşürəm ki, çayda və dənizlərdə yaşayan balıqlar niyə sürətlə böyüyür. Onları belə böyüdən hər addımbaşılı rast gəldikləri təhlükədir. Böyüyürsən ki, düşməninə qalib gələ biləsən.

Siz bu fikirlə razısınızmi?

Balacanın qulağına uğultuya oxşayan bir səs gəldi. Elə bil nəhəng bir balina nərə çəkirdi. Xallı qışqırdı:

– Çatmışıq. Çay burada dənizə tökülür. Ləpələrin uğultusunu eşidirsənmi?

– Əlbəttə, eşidirəm! – deyə Balaca da eyni sevinclə qışqırdı. Amma ləpələrin uğultusundan qorxduğunu demədi.

Dəniz onları elə bil ki, sorub qoynuna aldı və Balaca bir də gözünü açıb gördü ki, Xallı yoxdur. Dalğalar onların hərəsini bir tərəfə atmışdı. Yazıq

Balaca bilmədi ki, neyləsin. Əslində, dənizdə üzmək olduqca çətinmiş. Sən bu tərəfə üzmək istəyirsən, dalğalar səni başqa səmtə tullaıır. Bir sözlə, üzgəclər sözünə çətin baxır. Deməli, taleyin olur dalğaların əlində. Balaca akvariumdakı günlərini xatırladı. Günlər bir-birinə oxşasa da, akvariumda yaşamaq olduqca asan idi. Amma dənizdə yaşamaq hər oğulun işi deyilmiş...

Birdən qaçaqaç düşdü. Balaca gözlərini açana kimi iri bir Naqqa balığı onu diri-diri uddu.

Balaca gözlərini açanda bir şey başa düşmədi. Sonra yavaş-yavaş Naqqa balığının onu necə udduğunu xatırladı. Amma başa düşə bilmədi ki, buraya – iri və yaraşıqlı akvariuma necə düşüb. Yəqin ki, Naqqanı elə həmin andaca balıqçılar tutub və kürüsünü çıxarmaq üçün qarnını yarıblar. Hiss ediblər ki, Balaca hələ ölməyib. Onu suya salıb dirildiblər. Axı Balaca nə qədər böyüsə də, akvarium balığı olduğu o saat bilinirdi. Onu akvariuma saldılar. Bununla da Balacanın yeni həyatı başlandı. Balaca başına gələnəri akvariumdakı balıqlara danışdı. Kimsə dilləndi:

– Nə yaxşı ki biz akvarium balığı olmuşuq.

Balaca köksünü ötürdü:

– Əgər balacaları yeyən balıqlar olmasa, dənizdə yaşamaq olduqca yaxşıdır.

Akvariumdakı balıqlar öz xoşbəxtliklərindən ağızdolusu danışsalar da, onların hər biri heç olmasa bircə dəfə dənizdə olmağı arzulayırdılar. Amma bu barədə, dillərinə bir kəlmə də gətirmirdilər.

Zahid Xəlil

Tapşırıq 3. Oxudan sonra düşünün. Yazıçı bu əsərdə oxucusuna nə demək istəmişdir?

Ev tapşırığı. “Akvarium balığı” hekayəsini oxuyun. Əsərə yenidən nəzər salın.

1. Mətni təşkil edən ayrı-ayrı hadisələri müəyyən edin və onlara başlıq verin.
2. Daha çox əlaqəli hadisələri qruplaşdırın.
3. Səhifə 101-də verilmiş sxemlərdən hansına uyğun gəldiyi üzərində düşünün.
4. Sxemi dəftərinizə çəkin və boşluqları doldurun.

Nəqlətmə xarakterli essədə hadisələrin ardıcılığı

Nəqlətmə xarakterli essədə hadisələr hansı ardıcılıqla tərtib edilir?

Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələr girişdən nəticəyə qədər müxtəlif hadisələrin ardıcılığından ibarətdir.

Nəqlətmə xarakterli esse yazmadan əvvəl siz də haqqında danışılacaq hadisələr üzərində düşünməlisiniz, onları ardıcılıqla düzməyi bacarmalısınız.

Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrdə hadisələr, əsasən, xronoloji ardıcılıqla düzülür. Yəni birincidən sonuncuya qədər hadisələr hansı ardıcılıqla baş veribsə, o ardıcılıqla da nəql edilir.

Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrdə istifadə edilən digər ardıcılıqlar səbəb-nəticə ardıcılığıdır. Əvvəl baş verən hadisənin səbəbi göstərilir, sonra nəticə təqdim edilir.

Tapşırıq 1. Sizdən cəsarətli olmağı tələb edən əhvalatla bağlı yazacağınız nəqli esseyə əvvəlki dərstdə başlıq vermişsiniz. Essenin əsas obrazlarını da müəyyən etmişsiniz. Həmin essədə girişdən sona qədər baş verən hadisələri müəyyənləşdirin. Onları təfəssilatı ilə yazın, açar sözlərdən istifadə etməklə xronoloji ardıcılıqla düzün.

Əvvəlcə hadisənin səbəbini göstərin, sonra onun nəticəsini təqdim edin. Essədə təsvir olunan kiçik hadisələri aşağıdakı sadə ardıcılıqlı sxemi üzrə düzün.

Hadisə 1

Hadisə 2

Hadisə 3

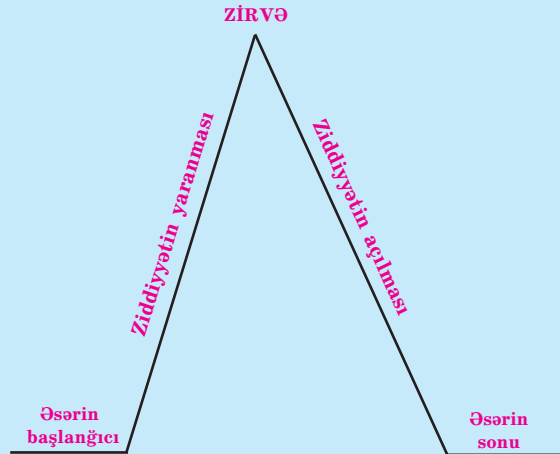
Hadisə 4

“ÇİLLƏLƏR”

(Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrdə hadisələri müəyyən etməklə onu hissələrə ayırma)

Nəqletmə xarakterli əsərlər beş hissəyə ayrılır: əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu. Əsəri təşkil edən hadisələr də **səbəb-nəticə ardıcılığı** ilə bağlanır.

Dərs ərzində bu məsələlərlə daha yaxından tanış olacaqsınız.

Əsərin başlanğıcı

Bu hissədə əsərdə iştirak edəcək bütün əsas obrazlar təqdim edilir.

Onların qarşılıqlı münasibətləri, məqsədləri, əsas xüsusiyyətləri haqqında ilkin təsəvvür yaradılır. Əsas obraz və onun vəzifələri aydınlaşır. Hadisələrin bir-birinə bağlanmağa başlaması ilə bu mərhələ bitir.

Ziddiyyətin yaranması

Əsərin bu hissəsində əsas obrazın məqsədi, hədəfi tam məlum olur və o, məqsədinə çatmaq üçün çalışır. Kiçik çətinliklər ilkin mərhələdə onun uğur qazanmasına maneçilik törədir və o, qüvvəsini həmin çətinlikləri aradan qaldırmağa yönəlir. Əsərdə əsas obrazın hər kiçik çətinliyi necə aradan qaldırdığı əks etdirilir. Yalnız bundan sonra əsas obraz öz böyük məqsədlərinə doğru addımlar atmağa başlayır. Bu da ikinci hissənin başa çatmasından xəbər verir.

Zirvə

Bu hissədə hadisələrin inkişafı ən yüksək nöqtəyə çatır. Burada baş verən hadisələrin nəticələri əsas obrazın qəbul etdiyi qərardan çox asılıdır. Əsas obrazın əks tərəfə münasibəti dəqiqləşir. Qarşı tərəflərin mübarizə planları aşkar olunur. Burada əsas obrazın qəbul etdiyi qərarlar onun insani keyfiyyətlərini üzə çıxarır. Bu da onun aqibətini müəyyən edir.

Ziddiyyətin açılması

Ziddiyyətin açılması əsərin ən gərgin hissəsidir. Bu hissədə şər qüvvələr xeyir qüvvələrə üstün gəlir. Oxucu elə hiss edir ki, şər qüvvələr qalib gələcək. Əsas obraz qələbədən çox uzaq görünür. Qələbənin çətinliklə əldə edilməsi əsas obrazların müxtəlif üstün cəhətlərini vurğulayır. Lakin bu cəhətlərdən hansının onun qələbəsinə daha çox yardım edəcəyi oxucuya hələ də məlum olmur.

Əsərin sonu

Bu hissədə əsas obrazın əks tərəflə son qarşıdurması verilir. Burada xeyir qüvvələr şər qüvvələr üzərində tam qələbə çalır. Hadisənin nə üçün məhz bu cür baş verməsi, onun nə mənə verməsi, gələcəkdə baş verənlərin nə ilə nəticələncəyi oxucunu düşündürür.

Tapşırıq 1. “Çillələr” əfsanəsini oxumazdan əvvəl hazırlıq işləri aparın. Mətdəki hadisələri və onların ardıcılığını müəyyən edin. Səh. 107-də verilən sxemi dəftərinizə və ya çap vərəqinizə çəkin. Xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla hadisələri ardıcılıqla yerləşdirin. Nəticəni əks etdirən vərəqləri müəllimə təhvil verin, yaxud nəticələrinizi yoldaşlarınıza təqdim edin.

ÇİLLƏLƏR (Əfsanə)

Sizcə, bundan sonra
insanlar nə
edəcəklər?

Qış adlı bir kişinin Böyük Çillə, Kiçik Çillə, Boz Ay adlı üç oğlu var imiş. Qış əvvəlcə ilkini – Böyük Çilləni qırx günlük səfərə göndərir ki, gedib el-obaları gəzsin, dünyaya tamaşa eləsin. Görsün nə var, nə yox, adamlar necə yaşayır, necə işləyirlər?

Böyük Çillə altdan-üstdən bərk geyindi. Ağ qar yapıncısını da çiyninə salıb yola çıxdı. Az getdi, çox dayandı, çox getdi, az dayandı, axır ki, aralıq ayının, yəni dekabrın iyirmi ikisində gəlib el-obaya yetişdi.

Görülən işlər
məqsədə çatmağa
xidmət etdimi?

Adamlar səhər yuxudan oyanıb çölə baxanda gördülər ki, paho, hər yan ağappaq qara bürünüb. O saat barmaqlarını dişlədilər ki, Böyük Çillə gəlib çıxıb. Deməli, nə az, nə çox, düz qırx gün dağdadüzdə, kənddə-kəsəkdə bu öz qar atını belədən-elə, elədən-belə çapacaq. Nə etməli, Böyük Çillənin qarından-soyuğundan qorxub evin bir küncünə çəkilmək olmazdı ki! Bəs onda iş-gücün qulpundan kim yapışsın?!

Çuvalların ağzı açıldı, buğda götürülüb, səməni göyərdildi. Göyərdilmiş səməni taxta çanaqda, tabaqda döyülüb suyu sıxıldı. Yeddi qonşu evdən un alınıb bu səməni suyunda sıyıq, xamır iri tavada ocaq üstə qoyuldu. Başladılar səməni halvası bişirməyə. Halva bişənə yaxın onun içinə badam, qoz ləpəsi də salındı. Uşaqlar, cavanlar, qızlar, gəlinlər dəstə ilə səməni tavasının başına dolana-dolana səs-səsə verib nəğmə oxudular:

Səməni, saxla məni,
İldə göyərdərəm səni.
Səməniyə saldım badam,
Qoymurlar bir barmaq dadam...

Halva bişəndən sonra qara istiot, darçın, mixək, razyana, ceviz, quluncan, badyan, qulsakəmər, zəncəfil, hil kimi ədviyyatları da döyüb ona qatdılar. Qoğalı, kündə şəklində yumurlanmış halvanı qonşulara da payladılar. Halvanı elə böldülər ki, hər payda badam, qoz ləpəsindən də oldu. Axı bu, həmişə el içində xeyir-bərəkət rəmzi sayılıb.

Adamlar səməni halvasından yeyir, canları qızıdır. Böyük Çillənin qarsoyğunu veclərinə də almayıb elə öz işlərini görürdülər.

Qırx gün qurtardı. Böyük Çillə kor-peşman geri qayıtdı. Yolda soyuq ayın – fevralın lap başlanğıcında ortancıl qardaşı Kiçik Çilləyə rast gəldi. Hal-əhval tutdular. Kiçik Çillə soruşdu:

– Hə, qardaş, de görək, getdin nə iş gördün?

Böyük Çillə dedi:

– Təndirləri yandırdım, kürsüləri qurdurdum, küplərin, çuvalların ağızlarını açdırdım.

Kiçik Çillə dedi:

– Eh, heç nə eləməmişən ki. Bax, indi gör, mən gedib nələr edəcəyəm. Qarıları təndirin ağızından salıb, külfəsindən dartıb çıxaracağam. Zəhmimdən uşaqlar tir-tir əsəcəklər. Çuvalları, küpləri bomboş boşaldacağam. Qazanları ağızı üstə çevirəcəyəm.

Sizcə, Kiçik Çillə öz məqsədinə nail ola biləcək?

Böyük Çillə dedi:

– Çox da öyünmə. Sən insanları tanımırsan. Mən qırx günlük ömrümlə bir iş görə bilmədim. Sənin isə cəmi-cümlətəni iyirmi günlük ömrün var. Bu iyirmi gündə heç yel də olub onların yanından ötə bilməzsən.

Kiçik Çillə böyük qardaşından ayrılıb haray-həşir qopara-qopara, boranla, dumanla el-obaya hücum çəkdi. Elə bil dünyanın axırıydı.

Böyük Çilləni damba-durumla yola salan adamlar heç Kiçik Çillənin də belə əsib-coşmasından qorxub çəkinmədilər. Tez “Xıdır Nəbi” mərasiminə tədarük görməyə başladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi qışın ən soyuq günü sayılan Kiçik Çillənin onuncu günü keçirilir. Adamlar buğda qovurub, əl dəyirmanında üyüdüb qovut elədilər. Xaşıl, quymaq bişirib yağla, doşabla, sarıköklə yedilər. Canları qızışdı. Kiçik Çillənin soyuqundan qorxmadıqlarını bildirmək üçün yaydan saxladıqları “Çillə qarqızı”nı da kəsdilər. Qaynadılmış yumurtaları bahar, günəş oxşarı kimi yaşıl, qırmızı rənglə boyadılar.

Uşaqlar da axşam qaranlıq düşəndə həyətləri gəzib bacalardan qurşaq, torba salladılar. “Xıdır Nəbi” mərasimi nəğmələrindən oxudular:

Xanım, ayağa dursana,
Boşqabı doldursana,
Yük dibinə varsana,
Boşqabı doldursana,
Xıdırı yola salsana.

Uşaqlara qovutdan, boyanmış yumurtalardan, ərik, əncir, alma, armud qurusundan pay verdilər. Pay verməyəni yenə də elə “Xıdır Nəbi” nəğməsi ilə yamanladılar:

Çatma, çatma, çatmaya,
Çatma yerə batmaya,
Xıdır payın kəsənin,
Ayağı yerə çatmaya.

Beləcə Kiçik Çillənin iyirmi günlük ömrü qurtardı. Lovğa-lovğa gələn Kiçik Çillə suyu süzülə-süzülə geri qayıtdı. O da yolda sonbeşikləri Boz Ayla qarşılaşdı.

Boz Ay baxdı ki, özündən böyük qardaşı Kiçik Çillənin qanı yamanca qaradı. Hirsindən az qalır ürəyi partlasın. Dedi:

Kiçik Çillə nə üçün məqsədinə nail ola bilmədi? Nə üçün belə düşünürsünüz?

– Əziz qardaşım Kiçik Çillə, sən də böyük qardaşımız Böyük Çillə kimi insanların yanına xoş niyyətlə getməmişdin. Elə ikiniz də asaram-kəsərəm deyirdiniz. Amma indi baxın, görün mən gedib nə eləyəcəyəm. Mən adamlar üçün bayram aparacağam. Əkinləri cücərdəcəyəm. Çöllərdə, düzlərdə ot-ələfi göyərdəcəyəm. Bağ-bağçalarda gül-çiçək açıdıracağam.

İki qardaş xudahafizləşib ayrıldı. Boz Ay el-obaya gəldi. Bir ay ömrü olan, Bahar–Novruz bayramı gününəcən yaşayan Boz Ay başladı hər çərşənbədə bir iş görməyə. Havaları qızdırdı. Suların şaxını sındırdı. Ağacları yuxudan oyatdı. Torpağın canını isitdi. Adamlar torpağın istiləşdiyini görüb onu şumlamağa, əkin-biçinə hazırlaşmağa başladılar.

Hadisələrin xronoloji ardıcılıqla düzüldüyünü necə əsaslandırmaq olar?

Boz Ayın çərşənbələrində həyətlərdə tonqallar yandırıldı. Adamlar “ağrılığım-uğurluğum tökülsün”, – deyib bu tonqalın üstündən hoppanmağa başladılar.

Hansı anlayışlar qarşılaşdırılır? Hansı cəhətlərinə görə onlar oxşar, hansı cəhətləri ilə fərqlidir?

Boz Ay da beləcə ömür sürüb vaxtını başa vurdu.

Artıq yer-yurd al yaşıla bürünmüşdü. Üç

qardaş köçünü sürüb gediirdi. Onların yerinə istəkli bir qonaq gəlirdi, gözəllər gözəli bahar...

Əsərdə hansı milli bayramımıza işarə edilir?

Əfsanələr epik növün ən qədim janrlarından biridir. Xalqın əski dünyagörüşü, düşüncə tərz, arzu və istəkləri ilə yaranmışdır. Əfsanədə hadisələr gerçək kimi təqdim olunsada, burada baş verənlər tamamilə xəyalidir. Əfsanələrin yaranması və yayılması qədim dövrlə bağlı olduğu üçün onların nə zaman yaranması haqqında fikir söyləmək çətindir. Məzmununa görə Azərbaycan əfsanələri belə qruplaşdırılır: a) bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələr, b) yer, dağ, çay və s. adları ilə bağlı əfsanələr, c) el, tayfa və nəsil, adət-ənənələrlə bağlı əfsanələr, ç) dini əfsanələr, səma cisimləri haqqında əfsanələr.

Azərbaycan əfsanələrinin böyük bir qrupunu təşkil edən bitki və heyvanat aləmi ilə bağlı əfsanələrdə bitki və heyvanların əmələ gəlməsindən, onlara aid bəzi xüsusiyyətlərin yaranmasından bəhs olunur.

Tapşırıq 2. “Çillələr” əfsanəsində hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin. Qarşılaşdığınız hadisələrdən hansıları sizə tanışdır, bəs hansı hadisələr sizə tanış deyil?

“QARANQUŞ ƏFSANƏSİ” (Əsər üzərində iş)

Tapşırıq 1.

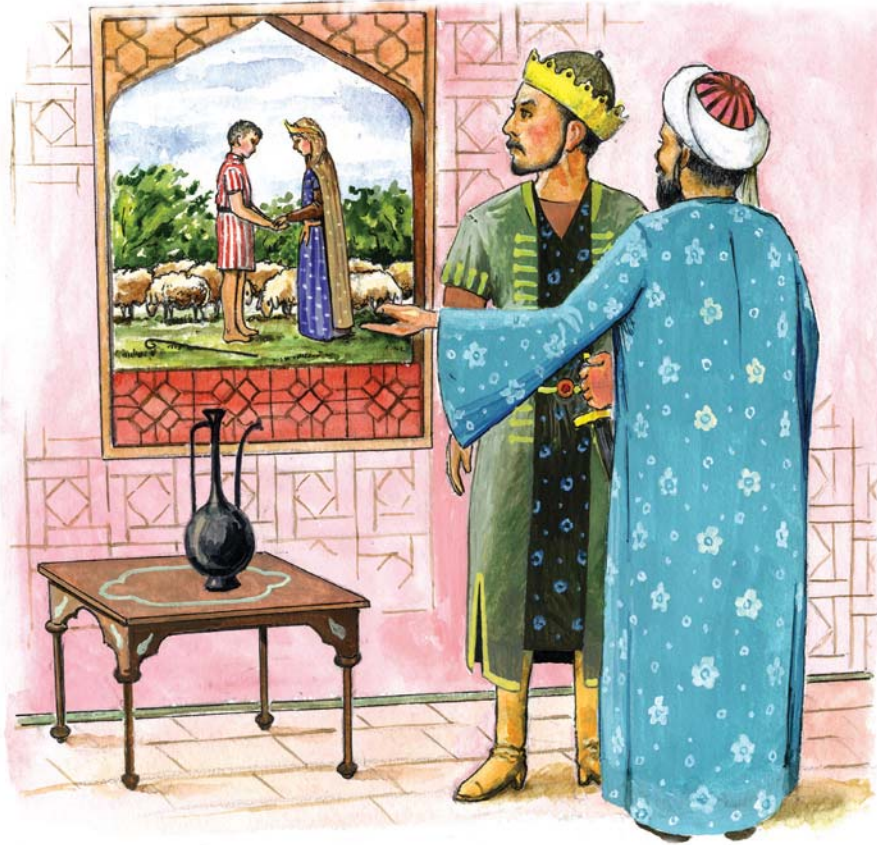
1. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxuyun. Tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətdən istifadə etməklə aydınlaşdırın və iş vərəqinizdə qeydlər aparın.
2. Səhifə 107-də verilmiş sxem üzrə əsərin hissələrini müəyyən edin.
3. Janr xüsusiyyətləri baxımından əsəri “İki ana” hekayəsi ilə müqayisə edin.

QARANQUŞ ƏFSANƏSİ

Deyirlər ki, qədimdə bir padşah var imiş. Həmin padşahın gözünün ağı-qarası, ciyərpərası Bahar adlı bir qızı var imiş. Nə gözəllikdə, nə də ağılda onunla bəhsə girməyə heç kim cəsarət etməzmiş. Hökmdarın sarayına bir-birindən hörmətli, bir-birindən dövlətli elçilər gəlir. Onlar padşahla qohum olmaq arzusunda olduqlarını bildirirlər. Ancaq padşahın qızı heç kimə könül vermir. Padşah haçandan-haçana öyrənir ki, Baharın onun qoyun sürüsünü otaran çobanından xoşu gəlir. Qızın şahlığa ləkə gətirən hərəkəti padşahı bərk qəzəbləndirir. Vəzir ağıllı tədbiri ilə hökmdarını sakitləşdirir:

– Qibleyi-aləm, səni yandıranı sən döndürməlisən. Öz yerini, öz həddini, öz tay-tuşunu tanımayan layiqli cəzaya çatmalıdır. Amansız qışın lap oğlan çağıdır. Geciksən, Bahar onu xilas edər.

Şahın əmrilə qoşundan bir dəstə ayrılır. Başda padşah və vəzir olmaqla yola düşürlər. Axşamdan yağan qar hər tərəfi ağ yorğana bürümüşdü. Dəstə

çətinliklə uca bir dağa yetişir. Birdən qorxulu bir çovğun başlayır. Çovğun getdikcə güclənir. Padşahın əmrilə çobanı sarıqdan açıb uca zirvədən dərin yarğana atırlar. Bu vaxt Baharın səsi onun qulağına gəlir. Bu səs ona hərarət, istilik, cəsarət verir. O, Allahdan quşa çevrilməsini, qanad açıb Bahara qovuşmasını arzu edir. Oğlan ağ qışla üz-üzə dayanan qara bir quşa çevrilir.

Bahar qışın da qənimi idi. Ona görə qış qara quşu sağ buraxmaq istəmir. Gərgin mübarizə başlayır. Qış çovğunu və şaxtanı daha da qüvvətləndirir. Padşahın dəstəsi tab gətirməyib məhv olur. Qara quş isə Baharın köməyiylə amansız qışa qalib gəlir. Atıldığı zirvənin başına qonub məğlub olmuş qışa son dəfə baxır.

Qalib quşun sinəsində qarın bir damcısı qalır. Qara quş Bahara doğru qanad açmaq istəyəndə qış son qüvvəsini toplayıb əlini onun quyruğuna atır, iki lələk qopardır.

O gündən sinəsi ağ, quyruğu haça olan qara quşun adı qaranquş qalır.

Tapşırıq 2. “Qaranquş əfsanəsi”ni oxudunuz. Əsərin hissələrini verilən sxemə əsasən müəyyən edin. İndi isə yoldaşınla bir-birinizin tədqiqatının nəticəsini qiymətləndirin. Bunun üçün səh. 107–108-də verilən məlumatdan istifadə edin.

Nəqletmə xarakterli esse (Essenin hissələri)

*Nəqletmə xarakterli
essedə hissələrin
müəyyənləşdirilməsi
nə üçün lazımdır?*

Əvvəlki dərslərdə həyatınızda baş vermiş və sizdən cəsarətli olmağı tələb edən əhvalatla bağlı nəqletmə xarakterli esse yazmaq üçün bir sıra işlər aparmışsınız. Obrazları və hadisələrin ardıcılığını müəyyən etmişsiniz.

Tapşırıq: Hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin (əsərin başlanğıcı; ziddiyyətin yaranması; zirvə; ziddiyyətin açılması və əsərin sonu). Hadisələrə başlıq verin, onları sxem üzrə (səh. 107) yerləşdirin.

“ŞİR VƏ TÜLKÜ”

(Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrin elementləri)

Nəqli mətnlər, əsasən, beş elementdən ibarət olur:

I. Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman;

II. Əsərdəki obrazlar;

III. Əsərin mövzusu;

IV. Əsərdə ziddiyyət;

V. Əsərin hissələri.

Bütün nağıllar, hekayələr, əfsanələr, təmsillər, cizgi və bədii filmlərdə bu beş elementi müəyyən etmək olar. Bunları müəyyənləşdirmədən mətnin mahiyyətini aydınlaşdırmaq mümkün olmur.

I. Bu hissədə yazıçı, əsasən, təsviri mətnlərdən istifadə edir. O, hadisənin baş verəcəyi yeri, məkanı təsvir edir. Belə məkan bir ev, kənd, küçə, məhəllə, meşə, səhra və s. ola bilər. Zaman baxımından isə hadisənin hansı fəsildə, hansı tarixi zaman kəsiyində, hansı hökmdarın hakimiyyəti dövründə və s. baş verdiyi təsvir edilə bilər.

II. Əsas obraz insan, heyvan və digər canlı və cansız əşyalar ola bilərlər. Bu obrazlar mətndəki müxtəlif hadisələrin gedişində iştirak edirlər.

III. Bu mətndə nədən bəhs olunur? Bu sualın cavabı əsərin mövzudur. Mövzu əsərin ideyasını müəyyən etməkdə əhəmiyyətli vasitədir.

IV. Nəqli mətnlərdə ziddiyyət iki tərəf arasında gedən mübarizədir. Adətən, tərəflərdən biri əsas obraz olur. Əsas obraz, həmçinin ətrafda baş verən hadisələrə, eləcə də öz hiss və düşüncələrinə qarşı da mübarizə apara bilər.

V. Əsərdəki ziddiyyətin açılması ilə bağlı hadisələrin ardıcıl inkişafıdır.

Tapşırıq 1. Verilmiş nəqli mətni oxuyun. Aşağıda təqdim edilən sxemdən istifadə etməklə mətnin elementlərini müəyyənləşdirin.

Hadisələrin baş verdiyi məkan və zaman _____ _____ _____	Mətnədə əsas obrazlar _____ _____ _____	Mətnin mövzusu _____ _____ _____
Mətnədə ziddiyyət _____ _____ _____	Mətnin hissələri _____ _____ _____	Digər qeydlər _____ _____ _____

ŞİR VƏ TÜLKÜ

(Nağıl)

Bir şir meşədə gəzirdi, gördü, bir tülkü o qədər arıqlayıb ki, yeriməyə təqəti yoxdur.

Şir dedi:

– Ay tülkü, sənə nə olub bu günə düşübsən?

Tülkü dedi:

– Bir həftədir acam, yeməyə heç nə tapa bilmirəm.

Şirin tülküyə yazığı gəlmişdi, gedib bir heyvan parçaladı, gətirib tülküyə verib dedi:

– Tülkü qardaş, gəl doyunca ye, qıçlarına qüvvət gəlsin.

Tülkü dedi:

– Mənim hünərim deyil ki, sən kimi qüvvətli heyvanın qabağından ət yeyəm.

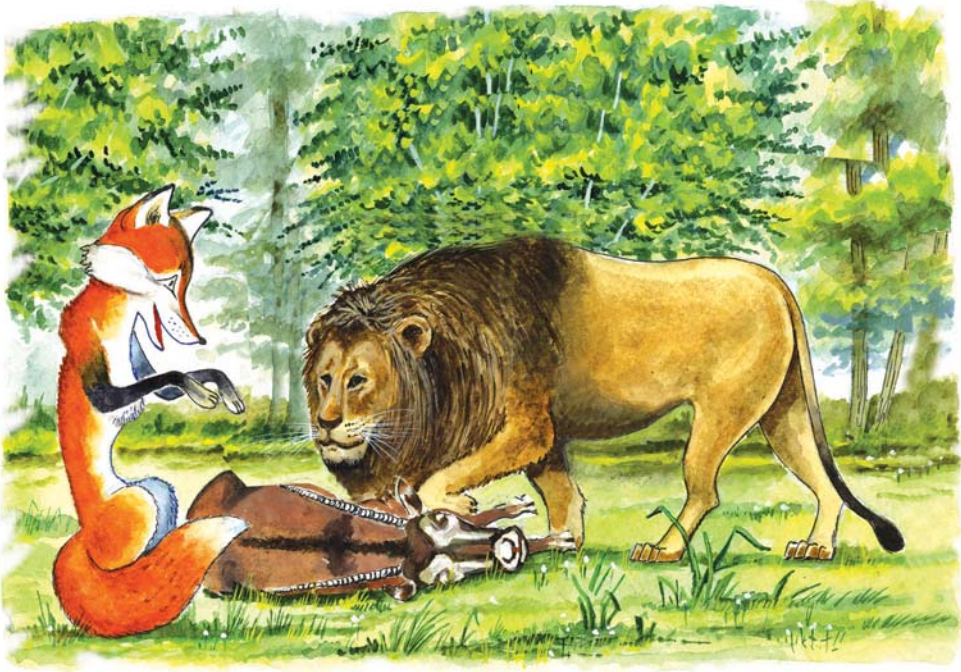
Şir dedi:

– Ay tülkü, qorxma, görmürsən, mən özüm gətirmişəm sən yeyəsən.

Şir nə qədər dedisə, tülkü inad göstərərək ətə yaxın durmadı.

Axırda şir dedi:

Şir nə üçün tülküyə kömək etmək istəyirdi?

– Bəs neyləyim ki, sən yeyəsən?

Tülkü dedi:

– Onda gətir əl-ayağını bağlayım, sonra arxayın yeyim.

Şir razı oldu. Tülkü ölmüş heyvanın bağırsaqlarını çıxarıb şirin əl-ayağını möhkəm bağladı, özünü də günün qabağına uzadıb dedi:

– Şir qardaş, sən bir az yat, mən tamam arxayın olum.

Şir başladı mürgüləməyə, amma tülkü yenə də yemədi. Şir hələ yuxuya getməmişdi, odur ki dedi:

– Bəs indi niyə yemirsən?

Tülkü dedi:

– Sən yuxuya getməyincə yeməyəcəyəm.

Tülkü gözləyirdi ki, bağırsağ qurusun, çünki o qurduqca bərkiyirdi. Tülkü o qədər gözlədi ki, bağırsağ günün altında quruyub dəmir kimi möhkəm oldu. Bu müddətdə şir də yuxuya getdi.

Bu hadisənin baş verdiyi məkan və zaman haqqında nə deyə bilərsiniz?

Tülkü nəyə nail olmaq istəyirdi? Onun məqsədi nə idi?

Tülkü ətdən doyunca yedi. Şir səhərə qədər yatdı, ayılmadı. Səhər gözünü açıb gördü, əl-ayağı hələ də bağlıdır, dedi:

– Tülkü lələ, gəl əl-ayağımı aç.

Tülkü dedi:

– Hara açırım, ətin hamısını yeməmiş açmayacağam.

Şir bir-iki gün də gözlədi, tülkü o qədər yemişdi ki, porsuğa dönmüşdü. Şir nə qədər dedisə, tülkü onun əllərini açmadı.

Sizcə, heyvanlar padşahi şir nə üçün belə vəziyyətə düşdü?

Axırda şir bağırsağı qırmaq istədi. Hər dəfə güc verib əllərini tərپətdikcə qurumuş bağırsağ məftil kimi ətini kəsib, sümükdə dayandı. Şir çox çalışdı, çapaladı, əlini aç bilmədi. Axırda cin vurdu beyninə, üzünü tülküyə tutub dedi:

– Ay namərd, mən səni aclıqdan qurtardım, sən gör mənə neylədin. Əgər əlimi aç bilsəm, gör sənə nə eləyəcəyəm.

Şir o qədər qəzəblənmişdi ki, nərəsi meşəni götürmüşdü.

Elə bu vaxt yaxından bir çaqqal keçirdi. O, şirə yaxınlaşıb əhvalatı öyrəndi. Şir başına gələnləri ona söylədi.

Çaqqal dedi:

– Şir qardaş, heç darıxma, mən bu saat sənin əl-ayağımı açaram.

Çaqqal bir xeyli əlləşib dişi ilə bağırsağı kəsdi. Şir ayağa qalxdı, ətrafa göz gəzdirdi, tülkünü görmədi. O qaçıb gözdən itmişdi. Tülkünün şirə xəyanət edib hiylə ilə onun əl-qolunu bağlaması, çaqqalın isə onu xilas etməsi şirə çox təsir elədi.

Çaqqalın şirə yardım etməsi nə üçün ona pis təsir etdi?

Öz-özünə dedi: “Mən bütün heyvanların ən güclüsü olduğum halda, bir tülkü gör başıma nə oyun gətirdi?!”

Odur ki gecə-gündüz axtarıb tülkünü tapdı, elə bir nərə çəkdi ki, tülkünün qorxudan ürəyi partladı. Şir dedi:

Hansı cümlə əsərin mövzusu ilə bağlıdır?

– Namərdlərin axırı bax belə olur.

Tapşırıq 2. “Şir və tülkü” nağlında şir və tülkü obrazlarına xas olan xüsusiyyətləri müəyyən edin. Həmin xüsusiyyətləri insanlar və xalqlar üzərinə köçürməklə münasibətinizi bildirin.

Ev tapşırığı:

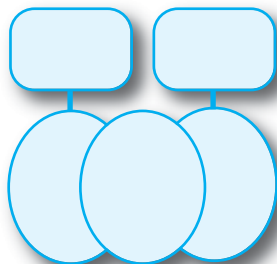
Sinifdən xaric oxu üçün kitaba daxil edilmiş “Yaxşılığa yamanlıq” təmsilini (Tofiq Mütəllibov) oxuyun. Sxem üzrə verilən sualları cavablandırın.

Əsərdə əsas obrazlar hansılardır?		Sevdiyiniz obraz hansıdır və nə üçün onu sevirsiniz?
Hadisələr harada və nə zaman baş verir?	Əsərin adı Müəllifin adı	Əsərlərdə hansı hadisələr baş verir?
Əsərdəki əsas ziddiyyət nədir?		Əsərin mövzusu nədir?
Əsərdəki ziddiyyət necə aradan qaldırıldı?		Əsərdəki ziddiyyəti başqa hansı yollarla aradan qaldırmaq mümkün idi?

Nağillər şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim, həm də geniş yayılmış janrlarından biridir. Nağillərdə xeyirlə şər, işıqla qaranlıq, həyatla ölüm, haqla nahaq mübarizə aparılır və həmişə xeyir şərə, haqq nahaqqa, işıq qaranlığa qalib gəlir. Nağillər mövzusunə və məzmununa görə çox zəngindir. Nağilləri sehrli nağillər, heyvanlar haqqında nağillər, ailə-məişət nağilləri kimi qruplaşdırırlar. “Şir və tülkü” heyvanlar haqqında nağıldır.

RƏŞİD BƏY ƏFƏNDİYEV. “UŞAQ VƏ QARIŞQA”.
“AYI VƏ QARIŞQA” (Nağıl)
(Nəqletmə xarakterli bədii nümunələr
arasında oxşar cəhətlərin müəyyən edilməsi)

Nəqletmə xarakterli bədii nümunələrin müqayisəsi bizə nə üçün lazımdır?

Nəqletmə xarakterli bədii nümunənin ayrı-ayrı elementlərini müəyyənləşdirəndən sonra onları bir araya gətirməklə onun xəritəsini tərtib etmək mümkündür. Bu elementlər nəqli mətnin ümumi cəhətləri hesab edilə bilər. Lakin ayrı-ayrı mətnlərin xəritələrini qarşılaşdırarkən məlum olur ki, onların ümumi cəhətləri ilə yanaşı, fərqli xüsusiyyətləri də mövcuddur. Bu dərstdə siz iki nəqli bədii nümunənin xəritəsini tərtib edəcək, onları müqayisə edəcək, aralarındakı *oxşar* və *fərqli cəhətləri* müəyyənləşdirəcəksiniz.

Təpşiriq 1. Rəşid bəy Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini və “Ayı və qarışqa” nağılını oxuyun. Əsərlərin xəritəsini verilən sxem üzrə tərtib edin.

UŞAQ VƏ QARIŞQA

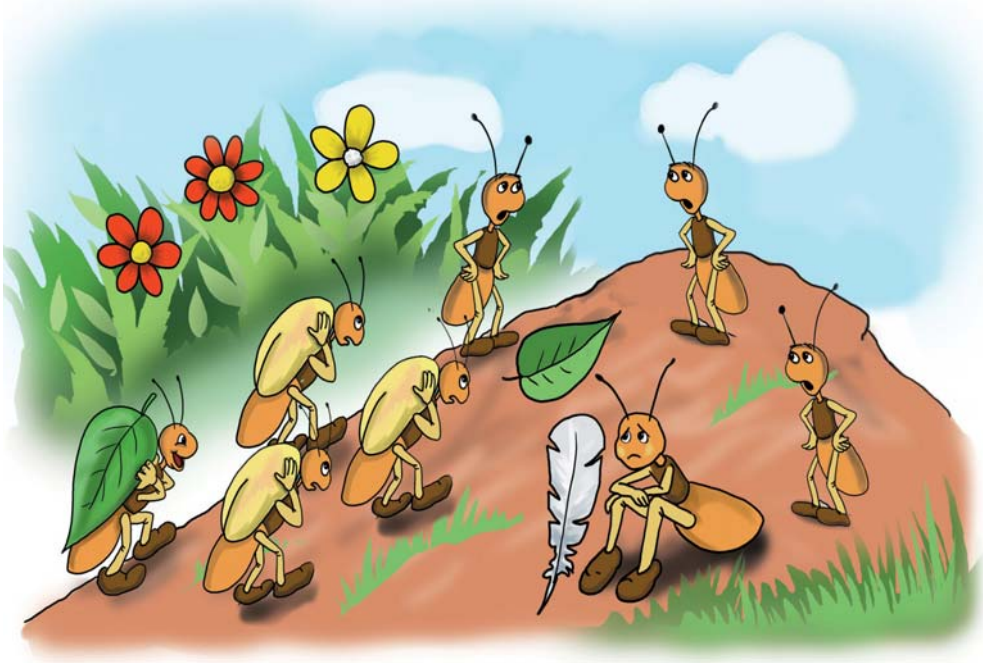
Novruzdan bir qədər vaxt keçmiş, bahar fəslinin əvvəl vaxtlarında, camaat düz yerlərə və çəməngahlara seyrə çıxdıqları zaman əlində dəyənək bir oğlan uşağı da öz atası ilə gəzintiyə çıxmışdı. Bunlar gəzir və hər şeyə göz gəzdirdilər. Bu aralıqda bu uşağın gözü bir yerə toplanmış qarışqa topasına sataşdı.

Uşaq əlindəki dəyənəklə qarışqa topasının ortasına vurdu və qarışqalardan bir xeylisini qırıb tələf elədi.

Bu əsnada qarışqanın biri dedi:

– Əzizim, iki gözüm, atandan, anandan, qardaşlarından və başqa nəsil və oymağınızdan ibarət iyirmi-iyirmi beş nəfər şəxs bir otaqda oturduğu əsnada evinizin səqfi çöküb uçsa və bu adamların bir neçə nəfəri altı qalib əzilsə, xoşuna gələrmə?

Qarışqanın bu sualına uşaq birdən-birə cavab verə bilmədi. Bir müddət xəyala gedib dedi:

– Xeyr, elə bir işə razı olmaram.

Onun bu cavabının qarşısında qarışqanın:

– Bəs belə olan surətdə bir dəyənəklə bir tayfadan bu qədər cana qıymaq və həlak eyləmək nə səbəbdən xoşuna gəldi? – sualı qarışqa ilə uşağın söhbətinə səbəb oldu:

Uşaq:

– Sizlər də bizlər kimi nəsil və oymaq hesab olunursunuzmu?

Qarışqa:

– Şübhəsiz! Sizlərin nəsil və oymağı on-on beş nəfərdən ibarət bir ailə hesab olunur. Amma bizimki yeddi və səkkiz yüz, bəlkə, min-min beş yüz nüfusdan ibarətdir.

Uşaq:

– Sizin də ata-ananız, qardaşınız və bacınız, çolum-çocuğunuz olurmu?

Qarışqa:

– Əlbəttə, olur! Bu gördüyün qarışqaların bəzisi ata, bəzisi ana və bəzisi də analıq ilə atalıq arasında olan bir sayaq kəslərdir ki, insanlar arasında olmazlar.

Uşaq:

– Aman, aman! Bunu qana bilmədim.

Qarışqa:

– Bəs belə! Bunlar ancaq dişi qarışqalar yumurtladığı yumurtalara gözətçi və sonra yumurtadan çıxan balalara dayə və qulluqçu olurlar.

Uşaq:

– Bəs sizin eviniz və eşiyiniz varmı?

Qarışqa:

– Aha, var! Bax, bu gördüyün ovuntu torpağı yerin altındakı evimizdən çıxarıb bayıra atmışdıq. Evimiz neçə qat və neçə gözdür. Keçən qış evimizdə dustaq qaldıq. Qışdan qorxuruq, qış fəslində yer üzünə həsrət oluruq.

Uşaq:

– Bəs yerin altında nə yeyirsiniz?

Qarışqa:

– Əzizim, ehtiyatlıyıq, öz işimizi bilirik. Qış fəslində nə qədər yeyəcəyimiz lazımdırsa, onu yay fəslində yığıb-yığırdırıq. Biz çox nizamlı və səliqəliyik. Bizim aramızda dava, qeylü-qal və gurultu olmaz. Tənbəllik, oğurluq və quldurluq bilmərik. Böyüklərimizin sözünə baxıb, hər vaxt itaətlərində olarıq. Öz rahatlığımız və xoşbəxtliyimiz üçün lazım olan qulluqları cümləmiz əlbir olub yerinə yetiririk.

Uşaq bu sözləri eşitdikcə fikrə gedib gözü yol çəkirdi. Azca qabaq etdiyi pis əməldən tövbə etdi. Əlindəki dəyənəyi atıb qarışqalardan üzr istədi, günahının bağışlanmasını xahiş elədi. Nəhayətdə bu uşaq əməli-saleh bir insan oldu.

Rəşid bəy Əfəndiyev

AYI VƏ QARIŞQA

(Nağıl)

Ayı bulaqdan doyunca su içib kənardə oturdu. Donquldanıb dedi:

– Ay canım, nə yeyim?

Birdən balaca bir qarışqa görüb sevindi.

– Hə, səni yeyəcəyəm!

Qarışqa qorxdı, tez qızılı yarpağın arasında gizləndi. Ayı yarpağı qaldırıb qarışqanı götürdü.

Qarışqa soruşdu:

– Məni nə üçün yemək istəyirsən?

– Səni də, bütün ailəni də yeyəcəyəm. Bilmirsən, aylar qarışqa yeməyi xoşlayırlar? Sizin nəslinizi kəsəcəyəm.

Qarışqa yalvardı:

– Dayan, dayan, gör nə deyirəm? Məni burax, axırıncı dəfə qardaşlarıma su aparım, sonra qayıdaram, yeyərsən.

– Sən gedib qayıdana qədər dözə bilmərəm. Elə indi yeyəcəyəm.

– Yemə, yemə. Bunun əvəzində sənə dəyərli məsləhət verərəm.

– Hə, yaxşı, de görək.

Yazıq qarışqa deməyə söz tapmayıb:

– Bir parasını ye, ikinci parasını qış üçün saxla, – dedi.

– Hə, yaxşı məsləhətdir.

Ayı qarışqanı ağızına qoyub uddu.

Qarışqalar çox gözlədilər. Su ardınca gedən Qara qarışqa qayıtmadı.

Balaca cığırla təpəyə qalxıb yola baxdılar.

Bəs bizim qardaşımız niyə gəlib çıxmadı? Bəlkə, batıb?

– Yox! Onu ayı yeyib, – deyər qarğa qarışqalara xəbər verdi.

Bütün qarışqalar ayının mağarasına tərəf getdilər... Mağaranın ağzında yeri altından qazmağa başladılar. Köstəbək böyürdən çıxıb dedi:

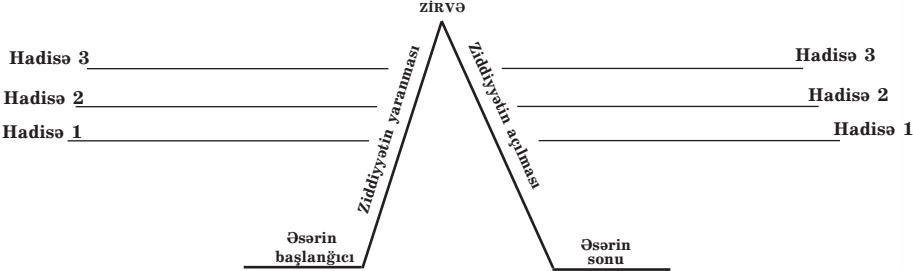
– Siz nə edirsiniz?

– Ayı üçün quyu qazırıq.

– Mən də sizə kömək edəyəm. Keçən il iki balamı yeyib, ondan intiqamımı almaq üçün fürsət axtarırdım.

Qarışqalar və köstəbək üç gün, üç gecə yeri qazmağa başladılar. Ayının işə bundan xəbəri yox idi.

Bir gün ayı kefi kök öz mağarasına qayıdırdı... Gecə idi. Ayı ay işığında oynamağa başladı. O qədər atılıb-düşdü ki, quyunun üstündəki torpaq davam gətirməyib dağıldı. Ayı guppultu ilə quyuya düşdü. Qarışqalar ayıdan belə intiqam aldılar.

			
Obraz	Obraz	Obraz	Obraz
Hadisənin baş verdiyi məkan və zaman _____ _____ _____			
Əsərin mövzusu _____ _____ _____			
Ziddiyyət _____ _____ _____			
			

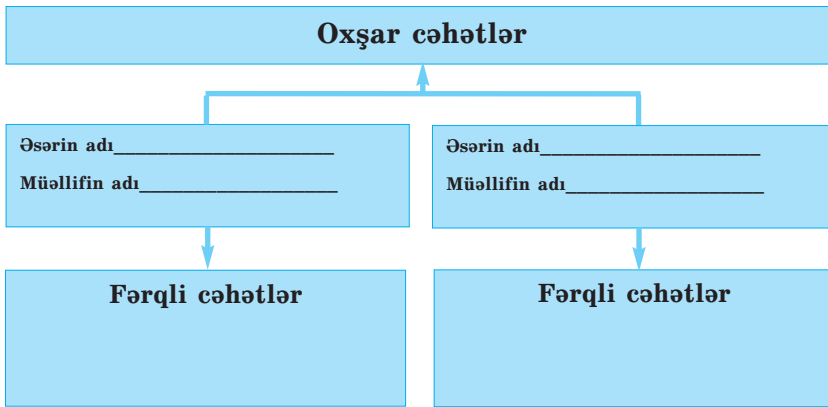
Ev tapşırığı:

R.Əfəndiyevin “Uşaq və qarışqa” hekayəsini oxuyun. Sizcə, uşaq əməlisaleh bir insan olandan sonra heyvanların qayğısına qalmaq üçün hansı işləri görə bilər? Hekayəni davam etdirin.

Əsər üzərində iş

Tapşırıq 1.

1. Oxuduğunuz “Uşaq və qarışqa”, “Ayı və qarışqa” əsərlərinin xərİ-tələrini qarşılaşdırın.
2. Əsərin elementlərini (bax: səh. 124) verilən sxemin köməyi ilə müqayisə edin. Onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənəldirin.
3. Əsərləri janr xüsusiyyətlərinə görə müqayisə edin.

Nəqlətmə xarakterli essenin elementləri

Nəqlətmə xarakterli essədə elementləri müəyyənəldirmək nə üçün lazımdır?

Nəqlətmə xarakterli bədii nümunələrin, əsasən, beş elementdən ibarət olduğunu öyrəndiniz: əsərin mövzusu; hadisənin baş verdiyi məkan və zaman; əsərdəki obrazlar; əsərdə ziddiyyət; əsərin hissələri.

Nəqlətmə xarakterli esse yazan zaman bu elementlərin nəzərə alınması zəruridir. Bu dərstdə nəqli essenin müxtəlif elementləri baxımından mətnin tərtib edilməsi yollarını öyrənəcəksiniz.

Tapşırıq 1. Həyatınızda baş vermiş və sizdən cəsarətli olmağı tələb edən hadisə ilə bağlı nəqli essenin elementləri üzərində düşünün. Səhifə 124-də verilən sxem üzrə iş aparmaqla essenin bütün elementlərinin yerli-yerində olmasını təmin edin:

- Qeydlər aparın: hadisələr harada və nə zaman baş verir?
- Hadisələrin əsas iştirakçıları kimlər olacaq? *(Bu elementi siz artıq əvvəlki yazıya hazırlıq mərhələsində işləmişsiniz. Həmin qeydləri nəzərə alın);*
- Essədə nədən bəhs ediləcəyi barədə qeydlər götürün. Nədən bəhs edildiyini aydınlaşdırarkən essenin mövzusunun müəyyən etmiş olcaqsınız;
- Oxucunun diqqəti hansı problemə və onun həllinə yönəldiləcək? Bu problem nəyə görə sizin üçün əhəmiyyətlidir?
- Essədə hadisələrin ardıcılığını müəyyənləşdirin. *(Bu elementi də siz yazıya hazırlıq mərhələsində artıq işləmişsiniz. Tərtib etdiyiniz həmin nümunəyə bir daha nəzər salın.)* Hər hansı dəyişiklik, yaxud təkmilləşmə işlərinə ehtiyac duyularsa, yerinə yetirin. Bundan sonra həmin qeydləri elementlərdən biri kimi daxil edin.

FUAD TANRILI. “MƏN AZƏRBAYCANLIYAM”
(Əsərin nəql edilməsi)

Əziz məktəblilər, bundan əvvəlki dərslərdə siz nəqli mətnlərin bütün elementlərini əks etdirən xəritələri hazırladınız. Həmin xəritələrdən çıxış edərək mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyən etməyi öyrəndiniz. Təcrübədən bildiniz ki, nəqli mətnin xəritəsini tərtib etmək onun haqqında hərtərəfli təsəvvür əldə etməyə kömək edir. Bu xəritələr başqa bir məsələ baxımından da çox faydalıdır. Belə ki, mətni nəql edən zaman həmin xəritələr sizə bələdçilik edə bilər.

Tapşırıq 1. “Mən azərbaycanlıyam” mətnini oxuyun. Xəritəsini qurun. Sonra əsərin təqdim edilən qeyd vərəqini doldurun. Ondan istifadə etməklə mətni nəql edin.

Əsərdə hadisələr _____
_____
_____(məkanda)
_____(zamanda) **baş verir.**

Əsərdəki əsas obrazlar _____
_____
_____

Hadisələr ondan başlanır ki, _____
_____
_____

Əsərdə əsas ziddiyyət _____
_____
_____

Əhvalat belə oldu ki, _____
_____
_____

Sonra _____
_____
_____

Daha sonra _____
_____
_____

Sonda _____
_____
_____

Ziddiyyət belə həll olur ki, _____
_____
_____

MƏN AZƏRBAYCANLIYAM

Sizə kimdən deyim, kimdən xəbər verim... Farizdən. Çoxunuz onu tanımır. Amma məhəllələrində yaşayan uşaqların hamısı ona həsədlə baxırlar. Niyə? Eh, birini bilirsiniz, birini yox. Səbəbi var. İş burasındadır ki, babası evlərinin həyətində onun üçün yaraşığı raket düzəldib. Taxtadan. Lap doğruçuya oxşayır. Açılib-örtülən girdə qapısı, sıra-sıra pəncərələri, hərlənən kreslosu, əlvən düyməcikli pultu, sükanı var. Atası isə televizor ...hə, hə... işləyən televizor quraşdırıb. Yaşıl düyməciyi bas... cizgi filminə bax.

Hər səhər yuxudan duran kimi Fariz başına böyük dəbilqə qoyur. Motosikletçilərdə olandan. Gözlərinə enlişüşəli eynək taxır. Ovcunun içi sarı-ağ əlcəklərini geyinir və ...raketə tələsir. Yerini rahatlayıb düyməciklərdən birin basır. Qırmızı rənglisini.

– Mən 210-am! Kosmonavt Farizəm! Uçuşa hazırım! Mühərrikləri işə salın. Sayıram... beş... dörd... üç... iki... bir! Getdik!..

Nədənsə bu dəfə növbəti səfərə bir azca ləngidi. Deyəsən, yuxudan kal durmuşdu. Elə yerinin içində uzanıb fikrə getmişdi. Götür-qoy eləyirdi. Axı tanımadığı təzə ulduza uçmalıydı... Birdən çilçırağın işığı öz-özünə yandı. Ürək kimi döyündü. Deyəsən, nəyisə işarə eləyirdi. Televizorun da ekranı işıqlandı. Oradan ona ömründə görmədiyi bir oğlan gülümsündü. Tez-tez həyəcanla danışmağa başladı. Fariz onun dediklərini başa düşmədi. Hələ bu dildə danışan adama rast gəlməmişdi.

Birdən raketindəki kompüter söhbətə qarışdı. Oğlanın söylədiklərini Azərbaycan dilində səsləndirdi.

– Diqqət! Diqqət! Danışan Planetlərarası Böyük Kompüterin növbətçi operatoru Eaa Zennoraadır! Günəş sistemindən çıxıb bizim Krasanus Süni Planetlər Birləşməsində uçursunuz. Ehtiyatlı olun. Raketiniz böyük sürətlə Qara Nəhəngə sarı uçar. Tədbir görün! Qəzaya uğraya bilərsiniz. İki saniyənz qalıb... iki saniyənz qalıb!

Fariz qorxmadı. Əvvəlki uçuşlar vaxtı başına bundan da çətin hadisələr gəlmişdi. Buna görə sakitcə soruşdu:

– Nə etməliyəm?

– Sükanı üç dərəcə sağa çevirin. Bircə saniyəniiz qalıb!..

Raketdəki kompüterin əlvan gözcükləri cərgə-cərgə, sıra-sıra alışıb yandılar. Səs-səsə verdilər... Üç dərəcə... üç dərəcə... sağa... sağa! Bir göz qırpımında Qara Nəhəng yolun sol tərəfində qaldı.

Fariz gözünün üstünə düşən dəbilqəsini düzəltdi. Ekranı göz gəzdirdi. Raketini saysız-hesabsız ulduzlar aləminə uçurdu.

– Görəsən, mənimlə danışan oğlan bunların hansında yaşayır? Eaa Zennoraa!

O dəqiqə cavab aldı.

– Sən iki günəşli, on peykli Arqonis planetinə xoş gəlmisən! Görüşümüzə çox şadam. 50A sayılı kosmodrom raketini qəbul etməyə hazırdır... Bu dəfə Eaa təmiz Azərbaycan dilində ondan soruşdu:

– Hardan gəlmişsən?

– Günəş sistemindən.

– Onu bilirəm. Hansı planetdən, hansı ölkədən?

– Yer planetindən. Azərbaycandan!

– A-zər-bay-can-dan?! Vətəninini çoxmu sevirsən?

– Mən fəxr eləyirəm ki, azərbaycanlıyam!..

Oğlan ekrandan yox oldu. Yerində bir-birini qovan rəqəmlər göründü.

Fariz diksinib gözlərini açdı. Otağındakı televizorun ekranında nə Eaanı, nə Arqonisi, nə Krasanus Süni Planetlər Birləşməsinə gördü. Vay, olmaya Eaanı yuxuda görüb?! Yox, yox, ola bilməz. Axı bayaq oyanmışdı? Bəlkə, bunlar doğrudan olub?! Bəlkə...

Oğlan başına gələnləri babasına danışmaq üçün onun emalatxanasına yüyürdü. Qonşu uşaqlar hasara dırmaşmış yənə həsrətlə ona tamaşa eləyirdilər...

Fuad Tanrılı

Ev tapşırığı:

1. Əsərin əsas obrazlarının başlıca xüsusiyyətlərini müəyyən edin.
2. Əsərin ideyası üzərində düşünün. Müəllif öz oxucularına nə demək istəyirdi?

Əsərin ümumiləşdirilməsi və nəticənin çıxarılması

Əsaslandırmaq. Baş verənləri əsərdən nümunələr, faktlar və sitatlar gətirməklə danışmaq.

Münasibət bildirmək. Əsərdə baş verənlərdən nəyin doğru, nəyin yanlış olması ilə bağlı fikirlər yürütmək.

Dəstəkləmək. Doğru hesab etdiklərinizi əsərdən nümunələr gətirməklə və ya şərhlər verməklə dəstəkləmək.

Nəticə çıxarmaq. Əsərdən hansı qənaətə gəldiyinizi bildirmək.

Tapşırıq 1. F.Tanrılıının “Mən azərbaycanlıyam” hekayəsinin nəql edilməsi üçün qeyd vərəqini artıq yerinə yetirmişsiniz. Aparılmış bütün hazırlıq işləri əsəri ümumiləşdirmək və nəticə çıxarmaq istiqamətində atılmış addımlardır. Oxuduğunuz mətn üzrə fikirlərinizi cəmləşdirin, təqdim edilən qeyd vərəqinə yazın.

Əsərdə baş verənlərə münasibətim ondan ibarətdir ki, _____

Ona görə belə düşünürəm ki (əsərdən sitatlar gətirməklə fikirlərinizi əsaslandırın), _____

Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, _____

Nəqlətmə xarakterli essenin yazılması

*Nəqlətmə xarakterli
esse necə tərtib
edilir?*

Siz əvvəlki dərslərdə nəqli essenin yazısına hazırlamışsınız. Essenin hər bir elementinin təşkili üzrə işlər aparmışsınız. Hadisələrin harada və nə zaman baş verdiyini, həmin hadisələrdə kimin iştirak etdiyini müəyyən etmişsiniz. Həmçinin nədən bəhs edəcəyinizi, hansı məsələni müzakirəyə çıxaracağınızı haqqında da düşünmüşsünüz. Bütün bunları hansı ardıcılıqla təqdim edəcəyiniz barədə də götür-qoy etmişsiniz. Artıq nəqli essenin yazısına tam hazırsınız.

Təpşiriq 1.

1. Həyatınızda baş vermiş, sizdən cəsarət tələb edən bir hadisəni yazdınıza salın və onun xəritəsini tərtib edin (nümunə səh.131–132).
2. Tərtib etdiyiniz xəritə əsasında essenin planını qurun.
3. Esseyə maraqlı və cəlbedici giriş verin.
4. Qaralamada qeydlər aparın.
5. Ehtiyac yarandıqca dialoqlara da yer verin.

ESSENİN BAŞLANGICI

Hadisənin baş verdiyi zaman və məkan

Çox soyuq bir qış günü idi. Məktəbin həyəti qar ilə örtülmüş, hər tərəf buz bağlamışdı. Buna baxmayaraq, hava sakit və küləksiz idi.

Əsərdə iştirak edən obrazlar

Biz – beşinci sinif qızları böyük tənəffüsdə təmiz hava almaq üçün məktəbin həyətinə çıxmışdıq. Söhbət edir, gəzir, təbiətin gözəlliyinə tamaşa edirdik. İkinci sinifdə oxuyan bacım da bizimlə idi. Bir az kənarında altıncı sinif oğlanları qartopu oynayırdılar.

ƏSAS HİSSƏ

Ziddiyyətin yaranması

Altıncı sinif oğlanlarından bir neçəsi bacım Nərgizə qartopu atmağa başladı. Bacımın qorxduğunu hiss etdim. Onların üstünə qışqırdım ki, bacımı qorxutmasınlar. Oğlanlar buna əhəmiyyət vermədilər.

Ziddiyyətin açılması

O zaman iki yoldaşım ilə bacımı dövrəyə aldım. Biz oğlanların atdığı qar topalarının qarşısını divar kimi kəsmişdik. Beləcə bacımı oradan uzaqlaşdırdım.

ESSENİN SONU

O zaman nə hiss edirdim, indi nə hiss edirəm

Çox qorxmışdım, hönkürüb ağlamaq istəyirdim. İndi heyran qalmışam, bunu necə edə bildim. Nə yaxşı ki o zaman dostlarım mənə kömək etdilər.

İnşa yazının təşkili

İnşa yazı necə tərtib edilir?

Elə yazı nümunələri var ki, orada müşahidə etdiyimizi təsvir etmək, xatırladığımızı nəql etmək bacarığı ilə yanaşı, digər bacarıqlar da tələb olunur. Buraya müxtəlif mənbələrdən məlumatlar əldə etmək, onlardan istifadə etmək, onların əsasında yeni məlumatlar yaratmaq daxildir. Belə yazılar inşa adlanır. Doğrudur, aşağı siniflərdə siz müxtəlif mövzularda inşalar yazmışsınız. İndi isə bu yazını daha mükəmməl, qaydalara uyğun yazmağın yollarını öyrənəcəksiniz. Aşağıda verilmiş təlimata əməl etməklə öz kiçik tədqiqat əsərinizi – inşanı yaradacaqsınız.

Çox vacibdir ki, əvvəlcədən gözəl bir inşa yaza biləcəyinizə inanassınız. Yazı işini həvəslə yerinə yetirmək onun keyfiyyətini yüksəldər. Əgər bütün bunları etməsəniz, heç vaxt istədiyiniz nəticəyə nail ola bilməzsiniz. İnşa yazının uğurla yerinə yetirilməsi üçün onun tərtibi yolları ilə tanış olmalısınız. İnşa yazı aşağıdakı mərhələlərdə həyata keçirilir:

I mərhələ	Özünüzdən seçdiyiniz, yaxud müəllim tərəfindən verilən mövzu üzərində düşünün.
II mərhələ	Məlumat toplayın.
III mərhələ	Hansı məsələlərə toxunacağınızı (müddəalar) müəyyən edin və yazını planlaşdırın.
IV mərhələ	Hər məsələ ilə bağlı qeydlər edin.
V mərhələ	Yazının ilkin variantını hazırlayın.
VI mərhələ	Həm tərtib etdiyiniz planı, həm də ilkin variantı bir daha nəzərdən keçirin.
VII mərhələ	Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yazın.

Tapşırıq 1.

- Aşağıda təqdim edilən mövzulardan biri üzrə inşa yazıya hazırlaşın:
  - “Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycan üçün gördüyü hansı işlərin davamçısı olmaq istərdim?”
  - “Şuşanın dünənini öyrənirəm, bu gününü unutmuram, sabahı üçün çalışıram”.
  - “9 May faşizm üzərində Qələbə Günü – qalib olmaq məqsədimizdir”.
  - “Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz!”
- Məlumat dairənizi genişləndirmək üçün kitabxanada, internet səhifələrində araşdırmalar aparın.
- Tapdığınız fakt və məlumatlarla bağlı qeydlər aparın. Onların yerləşdiyi mənbəni də göstərin.

I MƏRHƏLƏ

İnşa yazmaq üçün:

- Səy və həvəslə tədqiqatlara başlayın.
- Tədqiqatları apararkən mövzudan kənara çıxmayın. Bunu etmək istəsəniz, müəllimlə məsləhətləşin.
- Əgər müəllimin tapşırığı sizə tam aydın deyilsə, yenidən izah etmək üçün müəllimə müraciət etdin.
- İşinizi elə qurun ki, onu uğurla başa çatdırma biləsiniz.

II MƏRHƏLƏ

Məlumat toplamaq üçün:

- Öyrəndiklərinizə bir daha nəzər salın.
- Ehtiyac yaranarsa, yazacağınız mövzu ilə bağlı internet səhifələrində axtarışlar aparın.
- Hər internet səhifəsində verilən məlumat etibarlı məlumat hesab edilə bilməz. “edu” və “gov”-la bitən internet səhifələri dövlət təşkilatlarını təmsil edir və bu səbəbdən də onlar etibarlı məlumat kimi istifadə edilə bilər. Sonu “com”-la bitən internet səhifələrindəki məlumatlarla isə bir qədər ehtiyatlı olmaq lazımdır. Digərlərindən isə istifadə etməmək məsləhət görülür.
- Məktəb kitabxanasında da tədqiqatlarınızı davam etdirin. Bunun üçün almanaxlar, xəritələr, kataloqlar, ensiklopediyalar, lüğətlər, qəzetlər, jurnallar və s. əhəmiyyətli məlumat mənbəyi ola bilər.
- Məlumatları mövzu baxımından dəyərləndirərək oxuyun: “Bu məlumat mənə lazımdır, ya yox?” Əgər lazımdırsa, qeydlərinizi aparın və həmin mənbənin ünvanını yazın.
- Çap materiallarında müəllif, əsərin adı, çap olunduğu tarix və yer, nəşriyyat, səhifənin nömrəsi qeyd edilir. İnternet səhifələrdən əldə edilmiş məlumatlarda isə həmin səhifənin ünvanı, yaranma tarixi, səhifədə iş apardığınız tarix yazılır.
- Sizə daha çox yaxın olan, sizi qane edən məlumat mənbələrini yazın. Bu gələcək tədqiqatlarınızda sizə yararlı olacaq.

Yazının planlaşdırılması və qeydlərin götürülməsi

Tapşırıq 1. Topladığınız fakt və məlumatlardan istifadə etməklə yazacağınız inşanın planını tərtib edin. Planın hər bəndi üzrə qeydlərinizi hazırlayın. Bir məsələdən digərinə necə keçəcəyiniz barədə də düşünün. Verilmiş mövzular üzrə yazıya hazırlaşın.

Tapşırığı yerinə yetirərkən aşağıdakı təlimatdan istifadə edin.

III MƏRHƏLƏ

Əsas müddələrin müəyyən edilməsi və yazının planlaşdırılması

- Topladığınız bütün məlumatları bir araya gətirin və uyğun məlumatları qruplaşdırın.
- Həmin məlumatlar qrupunu adlandırın.
- Ayrı-ayrı məlumatlar qruplarına verdiyiniz adları yazın. Bu adlar sizin əsas istiqamətləriniz olacaq. Hər bir istiqamət məsələyə münasibətinizi, onunla bağlı inamınızı, əqidənizi, mövqeyinizi əks etdirməyə imkan verəcək.
- Məlumat qruplarından hansının giriş, hansının əsas hissə və hansının nəticəyə uyğun olduğunu müəyyənləşdirin, onları ardıcılıqla qeyd edin.

Beləliklə, inşanın planını tərtib etmiş olacaqsınız. Hər bir məsələ ilə bağlı mövqeyiniz aşkar etdiyiniz faktlar və məlumatlarla əsaslandırılmalıdır. Yazı tədqiqat xarakterli olduğundan bunu etmək vacibdir.

IV MƏRHƏLƏ

Planın hər bəndi ilə bağlı qeydlərin götürülməsi

- Tərtib etdiyiniz planı qarşınıza qoyun.
- Planın hər bəndi üzrə toplanmış məlumatları nəzərdən keçirin.
- Araşdırıb tapdığınız fakt və məlumatlara tənqidi yanaşın: “Bu məlumat nə qədər tutarlıdır? Onunla hansı fikri əsaslandırmaq olar?”

- Tutarlı hesab etdiyiniz məlumatların etibarlılığını və dəqiqliyini bir daha yoxlayın. (*Hansı mənbədən əldə edilib? Qeydlər düzgün və dəqiq aparılıbmı?*) Ən müasir, nüfuzlu mənbələrdən istifadə etməyə çalışın.
- Topladığınız məlumatlar arasında elələri ola bilər ki, onlar sizin fikirlərinizi təsdiqləməsin, əksinə, inkar etsin. Topladığınız məlumatları bir daha nəzərdən keçirin. Fikrinizi təsdiqləməyən faktları aşkar edin, öz mövqeyinizi müdafiə edən tutarlı faktlar əsasında həmin fikri təkzib edin.
- Başa düşmədiyiniz və ya mövzunuzla əlaqəsi olmayan məlumatları dərhal kənara qoyun.
- Başqalarının yazısını köçürüb öz yazınız kimi təqdim etməyin.

Təkzib etmək hər hansı bir məlumatın doğru olmadığını əsaslandırmaqla bəyan etməkdir.

İlkin nümunənin hazırlanması

V MƏRHƏLƏ

Yazının ilkin variantını hazırlayın

- Planınızdakı birinci bənddən başlayın.
- Həmin bəndlə bağlı apardığınız bütün qeydlərinizi oxuyun.
- Qeydlərdən istifadə etməklə inşada diqqətə çatdırmaq istədiyiniz fikirlərin inandırıcılığını *sitatlar* və *istinadlarla* təmin edin.
- Planın hər bəndi üzrə iş başa çatdıqca qarşısında işarə qoyun.
- İnşanın ilkin nümunəsi hazır olandan sonra yazıya bir daha nəzər salın.

İnşanın hissələrini tərtib edərkən onlara verilən tələblərə riayət edin.

GİRİŞ – plan üzrə bu hissəyə aid müddəalar açıqlanır. Yazının məqsədi aydın şəkildə təqdim edilir. “Bu yazını yazmaqda əsas məqsəd nədir?” sualına cavab verilir. Həmin məqsədə çatmaq üçün hansı məsələlərə toxunacağınız barədə də qısaca məlumat vermək lazımdır. İnşa hər hansı bir əsərin, müəyyən problemin, hadisələrin təhlilinə həsr olunma bilər. Bu baxımdan əvvəlcədən yazının hansı məsələ ilə bağlı

olması barədə qısaca şərh verilir. Məhz bu məqam elə tərtib edilməlidir ki, oxucuda maraq doğursun.

ƏSAS HİSSƏ – bu hissədə aydınlaşdırılması nəzərdə tutulan məsələlər plandakı ardıcılıqla təqdim edilir. Hər bir müddədə irəli sürülən fikir müxtəlif mənbələrdən əldə edilmiş fakt və məlumatlarla dəstəklənir. Hər bir müddəə üzrə fikirlərinizi sübut edən iki-üç faktın olması məsləhətdir. Bununla siz irəli sürdüyünüz fikri kifayət qədər əsaslandırmış olarsınız (bunun üçün əvvəlcə tutarlı, sonra daha tutarlı, sonda isə ən tutarlı fakt təqdim edilir).

NƏTİCƏ – diqqət bir daha araşdırılan məsələyə yönəldilir. İnşa yazılarkən fikirlər ümumiləşdirilir. Nəticə təqdim edilir. Sonda gəldiyiniz nəticənin səbəbi izah edilir. (*Nə üçün mən belə qənaətə gəldim?*)

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

VI MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

1. Səhvləri yoxlamaq məqsədi ilə yazını oxuyun. Fakt və məlumatları bir daha yoxlayın. Ehtiyac olarsa, fikir ardıcılığının gözlənməsi üçün yenidən iş aparın. Zəruri hallarda planda dəyişikliklər edin. Bu zaman yazının məqsədini unutmayın.

Əvvəl elə məsələlər araşdırılır ki, onlar araşdırılmadan ikinciləri araşdırmaq mümkün olmur.

Yoxlama vərəqi 1

1. Bu inşada fikirləriniz qısa və aydın ifadə edilibmi?
2. İş plan üzrə aparılıbmı? Heç bir bəndi yaddan çıxarmamısınız ki?
3. Fikirlərinizi əsaslandırmaq üçün istifadə etdiyiniz fakt və məlumatlar məntiqi ardıcılıqla düzülübümü?

4. İstifadə etdiyiniz məlumatların mənbəyi (kitab, qəzet, jurnal, internet səhifəsi və s.) göstərilibmi? Əmin olun ki, mənbə göstərilmədən heç bir məlumat yazıya daxil edilməyib.
5. İnşada ifadə edilmiş fikirlər müxtəlif nüfuzlu mənbələrə əsaslanıbmi?
6. İnşada nəzərdə tutduğunuz məqsədə nail ola bildinizmi?

VI-II MƏRHƏLƏ

Yazının şagirdlər tərəfindən yoxlanması

2. Qrammatik səhvləri aşkar etmək üçün yazınızı bir də oxuyun. Ehtiyac yaranarsa, orfoqrafik lüğətdən, yaxud izahlı lüğətdən istifadə edin. Orfoqrafik qaydalar baxımından yazınızı bir daha yoxlayın. Aradan qaldırılması mümkün olan bütün səhvləri düzəldin. Yaxınlarınızdan xahiş edin ki, sizin yazınızı oxusun. Bəzən sizin görə bilmədiyiniz səhvləri başqaları asanlıqla görə bilər.

☑ Yoxlama vərəqi 2

1. Hər yeni abzas uyğun cümlə ilə başlanıbmı?
2. Yazılmasına ehtiyac olan, lakin yazılmamış, yaxud bitirilməmiş heç bir fikir qalmayıb ki?
3. Yersiz yazılmış, yaxud təkrar işlənmiş söz varmı?
4. Cümlələr həddən artıq uzun deyil ki?
5. Orfoqrafik, yaxud qrammatik səhvlər yoxdur ki?
6. Yazıya daxil edilmiş sitatlar dəqiq verilibmi?
7. Durğu işarələrindən düzgün istifadə edilibmi?
8. Birinci şəxsin adı ilə ifadə olunan fikir yoxdur ki? (“elə düşünürəm ki”, “fikrimcə” və s.)
9. Düzgün tərtib edilmiş cümlələr nəzərdə tutduğunuz fikri ifadə edirmi?

VII MƏRHƏLƏ

Düzəlişlər bitəndən sonra son variantı yazın və ya çap edin

Yoxlamalar başa çatdıqdan sonra düzəlişlər nəzərə alınmaqla mətni yeni vərəqə köçürmək lazımdır. Diqqətli olun ki, köçürmə zamanı yeni səhvlərə yol verməyəsiz. Köçürəndən sonra mətni bir daha oxuyub müəllimə təhvil verin və ya yoldaşlarınıza təqdim edin.

ZƏLİMXAN YAQUB. “BİR DAHİ DOĞULUB
GƏLDİ DÜNYAYA”
(Ümumiləşdirici dərslər)

Tapşırıq 1. Əsəri oxuyun. Sınıf yoldaşlarınızla müzakirə edin. Əsərin nəqli, yoxsa təsviri mətn olduğunu müəyyən edin. Əsərin mövzusu, ideyası, əsərdəki obrazlar, hadisələrin ardıcılığı, əsərin hissələri və elementləri (xəritəsi), istifadə edilmiş təsvir vasitələri və s. üzərində düşünün. Fikirlərinizi əsaslandırın.

BİR DAHİ DOĞULUB GƏLDİ DÜNYAYA

Naxçıvanda doğuldu
23-ün mayında.
Güllü bahar fəslinin
ən işıqlı ayında.
Anası İzzət xanım,
atası Əlirza
Şükürlər oxudular
onlara oğul verən
Tanrıya, İlahiyə,
bu bahara, bu yaza.
Ata-ana ad qoyub
adına Heydər dedi,
Bu həyatın barını
dərdikcə, hey dər, dedi.
O boy atıb böyüdü
gündə bir darı boyda,
Ona layla çalanın
xoş arzuları boyda.
Hər anla, hər saatla,
hər fəsillə böyüdü.
Damar-damar bərkidi,
pillə-pillə böyüdü.

Bir gün əskik olmadı
laylası, oxşaması,
Atanın yeridiyi
yerişlə, tərپənişlə,
Ananın danışdığı
şirin dillə böyüdü...
Ana onu bir dəfə
doğub verdi dünyaya,
O, hər gün bir nəğmədən,
bir səsdən doğulurdu.
Dar komadan, daş evdən,
məbəddən, məqbərədən,
Sıldırımdan, keçiddən,
aşırımdan, bərədən,
Məsciddən, minarədən,
haqqın ona verdiyi

İlahi bir vergidən,
eyhamdan, işarədən,
Yoldan, cığırdan, izdən,
Atabəy Eldəgizdən,
Möminə xatun adlı
türbənin naxışından,
Günəşin işığından,
buludun yağışından,
Çəmənlərin dumduru
şehindən doğulurdu.
Kimdi Məhəmməd Cahan,
kimdir Memar Əcəmi,
Bu yurdun memarından,
şahından doğulurdu...

Naxçıvan torpağının
şəhdindən, şirəsindən,
Qayaların ağızından
çıxan od kürəsindən,
Qədim tikililərin
bağından-bağatından,
Şəhər səlqişindən,
köhnə kənd həyatından,
Günlü güneylərindən,
qarlı quzeylərindən,
Allahın yaratdığı
qaya muzeylərindən,
Ürəyə işıq salan
günəşdən doğulurdu,
Şimşəkdən, ildırımından,
atəşdən doğulurdu.
Kim deyə bilərdi ki,
bugünkü körpə uşaq,
Sabahkı bir dahidi,
biz kimik hökm verək,
Hökmü verən-çıxardan
Tanrıdı, İlahidi.

Zəlimxan Yaqub

L A Y İ H Ə

İki qrupa bölünün. 28 May Respublika Günü münasibəti ilə təqdim olunan əsərlər üzrə layihəni işləyin.

Əsərlərdən biri nəqletmə, digəri təsviredici xarakterlidir.

I qrup. 1. Məmməd Namazın “Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır” nəqletmə xarakterli əsərini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərdəki obrazlar və onların başlıca xüsusiyyətlərini təsvir edin.
- Əsərdəki obrazları müqayisə edin.
- Əsərdə hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.
- Əsəri hissələrə ayırın.
- Əsərin elementlərini müəyyən edin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

II qrup. 1. Tofiq Bayramın “Alqış deyim” təsviredici xarakterli şeirini aşağıdakı məsələlər baxımından təhlil edin:

- Əsərin ideyasını müəyyən edin.
- Əsərdə bədii təsvir vasitələrini müəyyən edin.
- Əsərdə hissləri və faktları təsvir edən məqamları göstərin.
- Əsərin hissələrini müəyyənləşdirin.

2. Nəticələrinizi əks etdirən kiçik təqdimat hazırlayın.

VƏTƏNİ ÇİÇƏKLƏNDİRMƏK LAZIMDIR!

Sumqayıtda qoca bir kişi yaşayır: torpağı sevən, əkib-becərən, hamıya yaxşılıq edən nurani bir qoca.

Təqaüdcü olduğundan, qocaldığından işləyə bilmirdi. Amma əli işdən soyumamışdı. Hey işləmək, əkib-becərmək həvəsi ilə yaşayırdı.

Şəhər rəhbərliyindən torpaq sahəsi istəsə də, onu razı salan yox idi.

Bu nurani kişi düşünüb-daşınıb qərara aldı ki, boş bir sahədə ağac, gül əkib-becərsin.

Belə də etdi. Yaxşı meynələr, şitillər, güllər alıb boş bir sahədə əkdi. Gözəl bir bağ saldı. Yaz fəslə bu ağaclara sığal çəkdi. Çiçəklər yazın nəfəsi ilə günəşə boylandılar.

Adamlar baxıb deyirdilər:

– Sağ olsun bu kişini, yüz adamın işini görüb. Necə də gözəl bağ salıb!

Amma... Amma günlərin bir günü şəhər rəhbərliyindən gəlib dedilər ki, bu bağı sökmək, dağıtmaq lazımdır.

– Qanunsuz bağ salmışsan. Ağacları da kəs at getsin!

Bu qoca bağban bağda oturub dərin fikrə dalmışdı. Balaları kimi sevə-sevə böyütdüyü ağacları, gülləri kəsib tökməyə nə əli gəlirdi, nə də ürəyi. Oturub hey fikirləşirdi. Sanki ağaclar da bunu duyub kədərlənirdilər. Güllər saralıb-solmaqdaydı...

Bu zaman qocanın yanında bir maşın dayandı. Maşından ucaboylu, gülərüzlü sanki hamıya və bu qocaya da tanış olan bir kişi düşüb bağa doğru gəldi: kişiyyə əl uzadıb salam verdi.

– Salam, qoca! Niyə kefsiz oturmuşsan burada?

Nurani qoca ağacları göstərdi:

– Balalarım ilə vidalaşmaq mənə çətindir.

– Nə olub, de?

– Bu ağacları kəsdirirlər. Qanunsuz əkibsən, deyirlər. Təqaüdçü bayam, əlim işsiz əsir. Bura boş yer idi. Təmizləyib bağ saldım, gül-çiçək əkdim... Nə xeyri, indi gəlib deyirlər ki, dağıt bu bağı.

– Kim deyir dağıt?

– Kim deyəcək? Şəhərin böyükkləri...

Elə bu zaman beş-altı maşın gəlib onların yanında dayandı. Maşından enən adamlar onların yanına gəldilər.

– Bunlar deyir, bağı dağıt, ağacları kəs, gülləri qopar?! Yox, elə iş görmə. Sonra şəhər rəhbərlərinə tapşırıdı:

– Bu torpağı, bu sahəni verirəm bu qocaya. Qanuniləşdirin. Torpağı onu əkib-becərənə verin! – dedi rəhbər.

– Oldu, yoldaş Əliyev! Baş üstə! Oldu!

Bizim nurani qoca bağban eşitdiklərinə o qədər sevindi ki, sanki ürəyində gün doğdu, cavanlaşdı. Yaxınlaşıb rəhbərin əllərindən öpmək istədi. Lakin rəhbər onu qucaqlayıb sinəsinə sıxdı.

– Lazım deyil, – dedi. Bir də gələndə görüm ki, daha yaxşı güllər əkmisən... Vətəni çiçəkləndirmək lazımdır...

Rəhbər getdi. Lakin onun məhəbbəti bağbanın ürəyində qaldı, ağacların da, güllərin də!

Məmməd Namaz

ALQIŞ DEYİM

Alqış deyim bu torpağın nemətinə,
Elin halal qismətinə alqış deyim.
Ürəklərin birliyinə, vəhdətinə,
Hünərinə, zəhmətinə alqış deyim.

Bu zəfərin işığıyla gözlər nurlanır,
Qürurlanır insan oğlu uca dağ kimi.
Ana vətən gözəlləşir, ellər varlanır,
Qızıl payız nübarlıdır ilk bahar kimi.

Xalqın şirin zəhmətini, əməyini
Ümman edən hər damcıya alqış deyim.
Məşəl kimi yandırır öz ürəyini,
Yol göstərən sükançıya alqış deyim.

El qeyrəti damarlarda coşub-daşıb,
Elə bil ki hər birimiz beş nəfərik.
Şəhərimlə, kəndlərimlə qucaqlaşıb,
Gecə-gündüz səfərbərlik, səfərbərlik.

Bayraq rəngli, nur çələngli qələbənin,
Bəhrəsini görənlərə alqış deyim.
Bir cərgədə kəndli qızla tələbənin,
Axıtdığı halal tərə alqış deyim.

Hər biriniz bu torpağın şah əsəri,
Hər biriniz şöhrətsiniz bu həyata
Ən sərvətli bir ölkənin sahibləri,
Layiqsiniz min alqışa, mükafata.

İlham sizin, şeir sizin, sənət sizin,
Yer də, göy də eşqinizlə vəcdə gələr.
O mis kimi yanan isti əlinizin
Atəşindən doğulmuşdur bu kəlmələr.

Azərbaycan xoş xəbərlər məkanıdır,
Azərbaycan – şadlıq yeri, toy diyarı.
Qələbələr bu torpağın ünvanıdır,
Ey insanlar, geniş açın qapıları.

Küçələrdə tar səslənsin, kaman dinsic,
Haqqımız var yallı gedib, qanad açacaq.
İgidlərin səcdəsinə günəş ensin,
Qədəmlərə gül səpilsin qucaq-qucaq.

Ana Vətən, qadir xalqım, gözün aydın,
Mübarəkdir bu bayramın, bu təntənən.
Alnın açıq, başın uca, üzün aydın,
Bir müqəddəs bayraq kimi ucaldın sən.

Tofiq Bayram

SİNİFDƏNXARİC OXU

MÜƏLLİMİN ARZUSU

Zəng çalındı. Zəhranın ürəyi şiddətlə çırpındı. “İndi gələcək. Deyim, deməyim?! Görəsən, yazar, ya yox?!”

Zəhra orta cərgədə müəllimin stoluna bitişik partada otururdu. Keçib əyləşəndə rəfiqəsi dedi:

– Albomu gətirmisən?

– Gətirmişəm.

– Müəllimə verəcəksən?

Zəhranın çiyinləri qalxıb-endi:

– Nə bilim.

Rəfiqəsi ürək-dirək verdi:

– Yox, verginən, sevimli müəllimimizdir, yaxşı bir şey yazar... Nədən utanırsan eee?!

Uşaqlar Zəhranın sevimli müəllimlərinə xatirə üçün avtoqraf yazdırdığını bildirdilər. Artıq onun albomunda iki müəllimin avtoqrafı vardı. İndi Zəhra belə bir xahişlə ana dili müəlliminə müraciət etmək istəyirdi. Xəyalından da şeir yazdırmaq keçirdi. “Amma yazsa, nə yaxşı olar, həmişə bu albomu saxlaram, həmişə!..”

Saniyələr keçdikcə Zəhra daha çox həyəcanlanırdı: “Birdən yazmadı?! Yox, albomu heç göstərməsəm yaxşıdır...”

Qapı açıldı, iyirmi beş-iyirmi altı yaşlarında, ortaboylu, qarabuğdayı bir adam içəri girdi. Bir göz qırpmında hamı ayağa durdu. Müəllimin tanış, mehriban səsi ətrafa yayıldı:

– Salam, uşaqlar!

Sınıf yüksək dağın zirvəsindən gurultuyla tökülən şəlalə kimi səsləndi:

– Salam!!!

– Əyləşin, əyləşin.

Uşaqlar əyləşdilər. Elə sükut əmələ gəldi ki, onların nəfəslərini belə eşitmək olardı. Maraq dolu baxışlar müəllimə zillənmişdi. Müəllim də özünə dikilən gözləri iri qonur gözləri ilə süzür, sanki onları oxumağa çalışırdı. Birdən iti baxışları qarşısında oturmuş Zəhranın nəzərlərinə sataşanda dedi:

– Hə, Zəhra qızım bu gün yaman sözlü adama oxşayır. De görüm, qızım, utanma!..

Zəhranın yanaqları allandı, özünü itirdi. Elə itirdi ki, yanında oturmuş yoldaşının pıçılısını belə eşitmədi: “Ver albomu, Zəhra, ver!..”

Pıçılıtını Zəhra eşitmədisə də, müəllim yaxşı eşitdi. Dedi:

– Qızım Zəhra, deyəsən, mənə nə isə təqdim etmək istəyir, ancaq utandığından tərəddüd edir. Gəlin birlikdə xahiş edək, utanmasın.

Zəhra özü də bilmədi ki, nə vaxt ayağa durdu, nə vaxt partanın altından albomu götürdü, nə vaxt müəllimin stolunun üstünə qoyub çəkinə-çəkinə:

– Müəllim, bura bir şey yazarsınız? – dedi və özünə də elə gəldi ki, indicə sir-sifəti od tutub yanacaq.

Müəllim albomu götürüb maraqla o tərəf-bu tərəfinə baxdı. Vərəqlərini çevirdi, sonra da təmkinlə:

– Yaxşı, qızım, sən get sinif jurnalını gətir, mən də səninçün bir şey yazaram, – dedi.

Bu sözlər Zəhraya qanad olub, bir göz qırpımında onu sinifdən müəllimlər otağına uçurdu. Jurnalı gətirməsi beş-altı dəqiqə belə çəkmədi.

O tövşüyə-tövşüyə jurnalı müəllimə verəndə müəllim də albomu ona uzatdı. Zəhra albomu alanda pərt oldu. Bayaqqı sevincindən üzündə əsər-əlamət qalmadı. Yerində oturanda fikirləşdi: “Yəqin, şeir yazmaq istəməyib. Yazmaq fikri olsaydı, albomu özü ilə aparardı. Nə pis oldu. Gərək heç deməyəydim...”

Zəhra albomu açmadan partanın altına qoydu və pərt olduğunu müəllimə hiss etdirməməyə çalışdı. Ancaq onun müəllimi elə müəllimlərdəndir ki, gözündən heç nə qaçmazdı. Bu da qaçmadı; düymə dodaqları xəfifcə qımışdı, lakin özünü elə apardı ki, guya Zəhranın pərtliyini əsla görmür...

* * *

Müəllim sinifdən çıxan kimi uşaqlar Zəhranın başının üstünü aldılar. Rəfiqəsi hamını qabaqladı:

– Hə, albomu ver, görək müəllim nə yazıb?

Zəhra könülsüz cavab verdi:

- Heç nə yazmayıb, nəyini çıxardım?!
- Necə heç nə yazmayıb? Mən gördüm. Tez-tez nəsə yazırdı.
Uşaqlar da yoldaşlarının sözünə qüvvət verdilər:
– Düzdü, düzdü, biz də gördük.

Zəhra albomu partanın altından çıxarıb tələsik vərəqlədi. Müəlliminin xətti ilə yazılmış şeiri görəndə iri ala gözləri işıqlandı. Rəfiqəsi cəld albomu onun əlindən alıb, şeiri ucadan oxumağa başladı:

Zəhra üçün

İrəli qoş, irəli,
Ey mənim gözəl qızım.
Qalma həyatdan geri,
Oxu mükəmməl, qızım.

Uca dağlardan atlan,
Hər çətinliyə qatlan.
Bir quş kimi qanadlan,
Göylərə yüksəl, qızım.

Mehriban ol insana,
Bir yuxarı baxsana,
Göydə günəş, ay sana
Eyləyir “gəl, gəl”, qızım.

Albom əldən-ələ gəzdi...

1934-cü il martın 11-də Bakıdakı 18 nömrəli məktəbin beşinci sinif şagirdləri evlərinə dağılışanda müəllimlərinin yazdığı şeiri bir-birlərinə əzbər deyirdilər.

Bu müəllim sevimli şairimiz Mikayıl Müşfiq, albomuna xatirə üçün şeir yazılan şagird isə indi tibb elmləri doktoru olan Zəhra Salayeva idi.

MÜƏLLİM

Müəllim! Bu sözün mənası dərin,
Onun hər ürəkdə öz yeri vardır.
Odur ilhamçısı gənc nəsillərin,
Fikri, düşüncəsi bir ilk bahardır.

Müəllim! Bu ada min dastan desəm,
Nə sözüm tükənər, nə qəlbim susar.
Ona canımı da mən qurban desəm,
Bir şair qəlbinin buna haqqı var.

Ağsaçlı, mehriban müəllimimi,
İndi də arabir hərdən görürəm.
Özümü itirib bir uşaq kimi,
Ayağa qalxaraq salam verirəm.

Dünyanın ən böyük dahilərini,
Müəllim yetirmiş parta dalından.
Onun qayğısını, alın tərini,
Dostlar, unutmayaq gəlin heç zaman.

Deyirəm, görəsən cahanda kimin,
Bir müəllim tək xidməti vardır.
Dahilər dərslər deyən bir müəllimin,
Milyon könüllərdə hörməti vardır.

Onun şərəfidir, onun öz adı,
Neçə gənc mühəndis, neçə həkim qız.
Cavan pilotlardır onun qanadı,
Odur ki göyləri gəzir qayğısız.

Müəllim! Böyükdür, yüksəkdir bu ad,
Onu uca tutmaq şərəfidir bizə,
O, öz qayğısıyla firavan, azad,
Nəsillər yetirir ellərimizə.

Gəlin alqış deyək, dostlar, ürəkdən,
Əsl müəllimtək yaşayanlara.
Şeirimlə gül dəstə bağlayıram mən,
Bu adı şərəflə daşıyanlara!

GÖYGÖL

Çiskinli bir gündə gəldim bu yerə,
Dumanda görünməz – dumandı Göygöl.
Tənha qayalara, lal meşələrə
Zülmət gecələrdə hayandı Göygöl.

Bir səhər gördüm ki, durulub yatır,
Kəpəzin dibində burulub yatır.
Qovulan ceyrantək yorulub yatır,
Daş atdım, diksinib oyandı Göygöl.

Döşünü qayıqlar düymətək bəzər,
Dedim bu görkəmlə Xəzərə bənzər –
Qızını yaylağa köçürüb Xəzər;
Baxdı, cilvələndi, nazlandı Göygöl.

Yel əsdi, yarpaqlar suya töküldü,
Göy çitə tünd-sarı güllər tikildi...
Buludla ağladı, günəşlə güldü,
Deyəsən, bir kövrək insandı Göygöl...

YAXŞILIĞA YAMANLIQ

Sıx meşələrdə
Bir pələng varmış.
Kimi görərsə,
Tez parçalarmış.
Keçib düzlərdən,
Aşıb dağ-dərə
Hücum çəkərmiş
Axşam kəndlərə.
Tapıb ovunu,
Dönərmiş geri,
Hind torpağının
Cəngəllikləri,
Məskənmiş ona.
Pələng bahar, qış
Mağarasında,
Sayıq durarmış.
Bir gözəl səhər
Qızarılanda dan
Həmən pələngi
Görüb uzaqdan,
Ovçular nişan
Aldılar onu.
Meşədən qaçqın
Saldılar onu.
Pələng meşədən
Çıxıb sürətlə,
Bir kəndə doğru
Böyük qüvvətlə,
Qaçdı, nə qaçdı.
Elə bil quşək
O qanad açdı.
Elə bu zaman
Tarla boyunca

Arabasıyla
Arıq bir qoca
Un daşıyırdı.
Sevindi pələng:
– Burda bir kələk
İşlədim gərək.
Sonra yanaşdı
Pələng qocaya
Dedi: – And olsun
Ulduza, aya.
Yemərəm səni
Bir fəlakət var
Odur, ardımca
Düşmüş ovçular.
Un kisəsində
Gizlət məni sən,
A kəndli qardaş,
Xeyir görərsən.
Axşam düşəndə
Aşıb dağ-dərə
Hücum çəkmərəm
Bir də kəndlərə.
Onun sözlünə
İnandı kəndli.
Yamanca yerdə
Aldandı kəndli.
Dedi: – Yazıqdır,
Xilas edim mən
Yaxşılıq gəlmiş
Hər vaxt əlimdən.
Qoca kəndliyə
Gələrək kələk
Un kisəsində

Gizləndi pələng.
Kəndli sürətlə
Kəndə yollandı
Qulaqlarında
Pələngin andı,
Səsləndi hər an.
Bir dəstə ovçu
Elə bu zaman
Yanaşdı ona
Dedi: – Əmi, siz
Xallı pələngi
Görməmişsiniz?
Qoca söylədi:
– Görməmişəm mən
O qaça bilməz
Əsla gözümdən.
Düzəlib yola
Getdi ovçular.
Qoca söylədi:
– Nə günahım var –
Yaxşılıq etdim
Mən bu heyvana.
Yenidən həyat
Vermişəm ona.
Kisəni açıb,
Qoca sevincək
Dedi: – Ay pələng,
Artıq azadsan.
Bir xahişim var:
Ellərə dost ol,
Olma ziyankar.
Pələng qəzəblə
Kəndliyə baxdı,
Dedi: – Doğrudan,
Qoca axmaqdı,
Heyrətə salmış,

Bu hindli məni.
O xilas etmiş,
Öz düşməni.
Dedi: – Ay qoca,
İndi isə mən
Səni bir anda,
Məhv edəcəyəm.
Qoca söylədi:
– Sən düşün bir az.
Səni düşməndən
Mən etdim xilas.
Bəs nədəndir sən
Bu yaxşılığa
Pislik edirsən?!
Pələng dilləndi:
– Bu, adətimdir.
Yırtıcı olmaq
Xasiyyətimdir.
Xilaskarımsan,
Danmayıram mən.
Lakin yaxşılıq
Qanmayıram mən.
İndi, ay qoca,
Yeməsən səni,
Pələng dostlarım
Qınayar məni.
Qoca yalvarıb
Kömək istədi.
Pələng qocanı
Yemək istədi.
Bir tülkü çıxıb
Bu zaman koldan
Dedi: – Keçirdim
İndicə yoldan.
Gördüm səs gəlir.
Nə olmuş, nə var?

Yoxsa siz dava
Edirsiz, dostlar?
Qoca danışdı
Öz əməmindən.
Dedi: – Pələngi
Bu kisədə mən
Xilas eylədim,
Rəhmə gələrək.
Tülkü söylədi:
– Kələkdir, kələk.
İnanmayıram
Sözlərinizə.
Yalan danışmaq
Yaraşmaz sizə.
Düşünün bir az,
Un kisəsinə
Pələng sığışmaz.
Pələng qaldırdı
Öz pəncəsini:
– Bu, yalan deyil,
Tez kəs səsini!
Elə bu saat
Sübut üçün mən
Həmən kisəyə
Girə bilmərəm.

– Ey igid pələng,
Göstər gücünü,
Məharətini.
Qoy hamı bilsin,
Bu qüdrətini.
Pələng kisəyə
Girdi qəzəblə.
Tülkü söylədi:
– Bax, belə, belə!..
Kisəni tezəcə
Bağladı onlar
Pələng qışqırdı:
– Sizə sözüüm var.
Gəlin dost olaq,
Yoldaş olaq biz.
A kəndli qardaş,
Sirdaş olaq biz.
Qoca söylədi:
– Sən səsini kəs.
İlan sancmasa,
Dayana bilməz.
Mən aldanmaram
Artıq yalana.
Qoy lənət olsun,
Sən tək ilana.

PAYIZ MƏNZƏRƏSİ

Dəyişib donunu yenə ağaclar,
Budaqlar mərcandır, yarpaqlar qızıl.
Dumana bürünüb dağlar, yamaclar,
Xəzəldən görünür torpaqlar qızıl.

Əyib budaqları bağlardakı bar,
Odlu şəfəq kimi almalar yanır.
Heyva ətir saçır, şirələnib nar,
Vüqarla göylərə çinar boylanır.

Buludlar bənzəyir kişnəyən ata,
Yuyur obalarda yağış kolları.
Dodaqlarda gülüş, əllərdə çanta
Uşaqla doludur məktəb yolları.

Bəzən əsən külək incə ney çalır,
Bəzən uğuldayır, səs düşür bağa.
Durnalar qatarla göyə ucalır,
Yarır buludları, uçur uzağa.

Budur, dəstə-dəstə qızlar, gəlinlər
Dərir ağaclardan yetişmiş meyvə.
Tutur nəğmə səsi bağları səhər,
Şənlik gətiribdir payız hər evə.

HƏZRƏTİ İSMAYIL

Həzrəti İbrahim peyğəmbərin həyat yoldaşının adı Sara idi. İbrahimlə Sara mehriban yaşayırdılar. Yaşları ötsə də, hələ oğul-qız sahibi olmamışdılar. Bir gün Sara İbrahimə dedi:

– Yaxşı olar ki, başqa bir qadınla da evlənəsən. Bəlkə, o zaman Allah sənə övlad bəxş edər.

Həzrəti İbrahim razılaşdı və Hacər adlı mömin bir qadınla evləndi. Tezliklə Hacərlə İbrahimin oğlu oldu. Uşağın adını İsmayıl qoydular. İbrahim yeganə oğlu İsmayılı çox sevirdi. O, İsmayıldan ayrılmır, onu qucağından yerə qoymurdu. İbrahimin bu hərəkətləri Saraya təsir edirdi. Nəhayət, bir gün Sara İbrahimdən xahiş etdi ki, Hacərlə İsmayılı evdən uzaqlaşdırsın.

Həzrəti İbrahim ailədə qanqaralıq düşməsin deyə, Hacərə tapşırırdı ki, körpə İsmayılı da götürüb səfərə hazırlaşsın. Onlar üçlükdə yola çıxdılar. Keyli yol getdikdən sonra Ərəbistan torpağına çatdılar. İndiki Məkkə şəhərinin yaxınlığına yetişəndə İbrahim Hacərlə İsmayılı orada qoyub özü geri döndü.

İbrahim gedəndən sonra Hacərlə İsmayıl üçün qoyduğu su qurtardı. Balaca İsmayıl susuzluqdan ağlamağa başladı. Hacər birdən gördü ki, möcüzə baş verdi: İsmayılın ayağının altında torpaq yarıldı və yerdən bulaq çıxdı. Hacər həmin bulağın suyundan İsmayılı içirdi, sonra özü də içdi. O, bulağa “Zəm-zəm” adını verdi. Çox-çox sonralar Zəm-zəm bulağının yerində quyu qazdılar. Həmin quyu indi də durur. Məkkəyə ziyarətə gedən hacılar Zəm-zəm quyusunun suyundan içirlər. Hacərlə İsmayıl Zəm-zəm bulağının yanında ev tikib yaşamağa başladılar. Tezliklə başqa qəbilələr də orada köç saldı. Həzrəti İbrahim tez-tez gəlib İsmayılı baş çəkirdi.

İsmayıl böyüyüb yaraşlıq bir oğlan oldu. Atası onu çox sevirdi. Bu vaxt Allah-taala İbrahim peyğəmbəri sınağa çəkmək istədi. Allah-taala yoxlamaq istədi ki, görəsən, İbrahim Allahı çox sevir, yoxsa İsmayılı?

Bir gecə İbrahim peyğəmbər yatmışdı. Allah yuxuda ona əmr etdi ki, İsmayılı Allah yolunda qurban kəssin. Həzrəti İbrahim üç dəfə eyni yuxunu gördü, yuxunun doğruluğuna inandı.

Səhər o, İsmayılı da özü ilə götürüb Məkkədən çıxdı. Ata və oğul birlikdə şəhər kənarındakı Mina adlı yerə yollandılar. İbrahim öz məqsədini hələ oğluna açıb deməmişdi.

Minaya çatanda İbrahim İsmayılı söylədi:

– Oğlum, yuxuda Allah mənə əmr edib, ona görə də səni buraya gətirmişəm.

İsmayıl atasına ədəblə belə cavab verdi:

– Ata, sən peyğəmbərsən. Nə etmək lazım olduğunu yaxşı bilirsən. Mən heç vaxt Allahın əmrindən və sənin sözündən çıxmaram. Allah sənə nə əmr edibsə, onu yerinə yetir. Mən Allahın yolunda hər şeyə, hətta ölümə də səbirlə dözərəm.

Bu zaman Allah-taala Cəbrayıl adlı mələyi iri bir qoçla İbrahimin yanına yolladı. Cəbrayıl İbrahimə dedi:

– Ey İbrahim! Allah sənə sədaqətini yoxlamaq istəyirdi. Sən sübut etdin ki, doğma oğlunu da Allaha qurban verməyə hazırsan! Bu bir imtahan idi. Allah istəmir ki, İsmayıl ölsün. Gətirdiyim bu qoçu İsmayılın əvəzində Allaha qurban kəs!

İbrahim Allah yolunda qoçu qurban kəsdi. Bu hadisə Qurban bayramı günü baş vermişdi. İndi də hacılar Qurban bayramında Məkkədə Həzrəti İbrahimin hərəkətlərini təkrar edir, Allah yolunda qurban kəsirlər.

İsmayıl böyüdükdən sonra da İbrahim peyğəmbər tez-tez gəlib ona baş çəkirdi. Müsəlmanların ən müqəddəs yeri sayılan Məkkədəki Kəbə evini də Həzrəti İbrahimplə İsmayıl tikmişdilər. Kəbəni tikərkən İsmayıl atasına kömək edir, daş daşıyır, divar hörürdü.

Allah-taala Həzrəti İsmayılı da peyğəmbərlik verdi. O, Ərəbistan torpağında fəaliyyət göstərir və camaatı İbrahimin tapşırıqlarına əməl etməyə çağırırdı.

Həzrəti İsmayılın çoxlu oğul-uşağı var idi. Onun nəslə min illər boyunca davam etdi. Sevimli peyğəmbərimiz Həzrəti Məhəmməd də İsmayıl peyğəmbərin nəslindən doğuldu. Beləliklə, Həzrəti İsmayıl Məhəmməd peyğəmbərin ulu babasıdır.

**HƏMRƏYLİK BAYRAMIN
MÜBARƏK OLSUN!**

*31 Dekabr Dünya Azərbaycanlılarının
Həmrəyliyi Gününə*

Salam, Azərbaycan oğlu, salam, a qardaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun.
Yetər təklənmişik, gəl olaq sirdaş,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Birləş yumruq kimi, dünyaya səs sal,
Gir meydana, qılınc oynat, zəfər çal,
İrəli dur, düşmənindən qisas al,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Qalx ayağa, sil gözünün yaşını,
Daha bəsdir, artıq dik tut başını,
Ulu öndər qoydu təməl daşını,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Sən coşqun dənizsən, ləpələnmisən,
Bir uca dağ idin, təpələnmisən,
Bütün yer üzünə səpələnmisən,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

Zəngəzur, Naxçıvan, Təbriz, Qarabağ,
Bu birlikdən gətir bizə bir soraq,
Başın üstündəki üçrəngli bayraq,
Həmrəylik bayramın mübarək olsun!

BİZİ VƏTƏN ÇAĞIRIR!

İndi bizim ölümlə,
Çarpışan çağımızdı.
Ölümün boğazından,
Yarısan çağımızdı.
Ölümlə tərcümansız
Danışan çağımızdı.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, ölüm-qan yoludur,
Ölümdən, qandan keçir.
Bir qolu da qıvrılıb
Azərbaycandan keçir.
Dövrən bizdən bac alır,
Şöhrət bizdən yan keçir.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu yolda əyilənə:
“Ölüm haqdı”, – deyirik.
Əbədi məzarımız
Bu torpaqdı, deyirik.
Vətən göyü dəyişməz
Göy bayraqdı, deyirik.
Qılinc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Bu, səhra məhkəməsi,
Bu onun qərarıdı:
“Bircə addım arxada
Son ümid divarıdı!”
Bu yurdda yaşamağa
Haqqı yox, – fəraridi!

Qılınc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!

Gücünə qəzəbini,
Zəhmini də qata bil,
Düşmənin marlığında
Pələng kimi yata bil.
Bu dağları baba bil,
Bu daşları ata bil!
Qılınc qap, Vətən oğlu,
Bizi Vətən çağırır!
Bizi Vətən çağırır!!!

AZƏRBAYCAN CAVANLARI

El çalangi

Azərbaycan cavanları,
Yeriyin düşmən üstünə!
Koroğlular, Cavanşirlər,
Mərd gedin meydan üstünə!

At salın, girin meydana,
Cəng edin, mərdi-mərdana,
Boyansın düşmən al qana,
Hər biriz bir xan üstünə!

Səttarxan da keçib candan,
Qorxusu yox bəydən, xandan,
Tülkülər qaçar meydandan,
Gələmməz aslan üstünə!

XOCALI

Tək qalıb vuruşdun darda, çətində,
İki müqəssir var müsibətində:
Daşnak canilərlə daxili qurdlar...
Mərmi yağdırdılar, pusqu qurdular.
Döndün yaralanmış mərdə, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Neçə gənc ananın, məsum körpənin
Sinəsi atəşə hədəf, tuş oldu;
Bakıya çatanda harayın sənin
Sandım ki, mənim də dərim soyuldu.
Alışdı səma da, yer də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

Birləşib qələbə çalmasaq əgər,
Sənin qisasını almasaq əgər,
Demək nə dövlətik, nə xalqıq onda;
Batarıq zamanın burulğanında...
Bir də söyləyirəm, bir də, Xocalı!
Bu qan qalmayacaq yerdə, Xocalı!

BƏRK AYAQDA

(İxtisarla)

Vaqiflə bir məhəllədə oluruq. Bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyuruq. Bizə V “b”-nin uşaqları deyirlər. Əbəttə, məktəbdə.

Çox vaxt dərsə Vaqiflə bir gedib gəlirik. Ya o mənə çağırır, ya mən onu. Bu kimin tez durmasından asılı olur.

Bu səhər mən onu çağırdım:

– Vaqif!.. Vaqif!..

– Gəldim!.. Bu saat!..

Gəldi:

– Gecikməmişəm ki?..

– Yox, hələ vaxta iyirmi dəqiqə var.

– Nə yaxşı! Onda tələsməyə dəyməz. Asta-asta gedək. Çatarıq.

– Nə deyirəm, gedək.

– Saatımız iki gündür işləmir. Anamın vaxtı yoxdur aparıb düzəlt-dirsən.

Vaqifin atası keçən il ölmüşdür. Anası toxucu kombinatında işləyir. Toxucudur.

– Dərslərini bilirsən, Vaqif?

– Eh, hardan, ana dilindən tapşırığa baxmağa heç vaxtım olmayıb. Sən, yəqin, həmişəki kimi hamısını öyrənmisən.

Vaqifin sözündə kinayə duysam da, özümü o yerə qoymadım. Dedim:

– Həmişəki kimi.

– Sənə nə var... Sinfimizin gözüsən. Bütün qiymətlərin “5”-dir.

– İstəsən, sən də ala bilərsən.

– Məndə o səbir hanı?! Oturum sənə kimi gecə-gündüz kitab üstündə, oxu ha, oxu. Yorulmaq-zad bilmirsən aaa, Arif!

Vaqif bunu elə dedi ki, guya mən kitab oxumaqla dağı-dağ üstünə qoyuram. Onun hərdən belə şişirtməsi olur.

* * *

Sinifdə bildim ki, uşaqların da bir neçəsi ana dilindən tapşırılan mətni öyrənməmişdir. Qorxu-hürkü canlarını götürmüşdü. Ancaq iş elə gətirdi ki, ana dilindən əvvəlki dərşimiz boş keçdi.

Bir də onu gördüm ki, uşaqlar dövrəmi alıblar. Məndən dərsi danışmağımı xahiş edirlər. Etiraz edə bilmədim. Mətni danışmğa başlarkən Vaqifi də çağırdım.

O, pəncərə qabağında durmuşdu, küçədən keçənlərə tamaşa eləyirdi. Mənim səsimə lovğalıqla əlini havada yellədi:

– Onlara danış, onlara, mən... mən...

Mənə elə gəldi ki, o “bilirəm” demək istəyirdi. Ancaq sözünü tez uddu, yadına düşdü ki, səhər dərsə gələndə mənə “bilmirəm” deyib.

– Mən necə olsa, çulumu sudan çıxara bilərəm.

Uşaqlardan hansısa onu sancdı.

– Birdən çulun ağır oldu. Səni batırdı?!

– Öz dərdini çək eyyy... Nə əcəb Arif varmış. Yoxsa neynərdiniz?!

Uşaqlar da onun sözünü cavabsız qoymadılar:

– Küçədən keçənlərə tamaşa eləyərdik, sənin kimi.

Mən dərsi danışib izah elədim. Sonra uşaqlar növbə ilə bir-birlərinə danışdılar. Mətn hamı üçün aydın oldu. Hamı onu öyrəndi. Bircə mənim məhəllə yoldaşım, dostum Vaqifdən savayı.

* * *

İşin tərsliyinə bax!..

Müəllim dərs soruşmağa başlar-başlamaz birinci Vaqifi çağırdı.

O, inamsız addımlarla yazı taxtasına gedəndə söylədiyi “yaman ilişdim...” sözləri aydınca eşidildi. Ancaq bilmədim bunu müəllim də eşitdi, ya yox. Müəllim jurnalı yazırdı. Bu, Vaqifi, deyəsən, bir az ürəkləndirdi. Addımlarını yeyinlətdi. Özünü mənim oturduğum skamyanın yanına verdi (mən sol tərəfdə birinci skamyada otururam), müəllim eşitməsin deyə pıçıldadı:

– Arif, vayımdı, kömək elə, qulağım səndədir. Asta-asta de gəlsin, eşidərəm.

Mən də ona dedim:

– Mən ki səni dərs öyrənməyə çağırdım.

– Nə biləydim ki, içəri girən kimi məni çağıracaq.

Daha mən dinmədim.

Müəllim başını qaldırıb:

– Hə, Vaqif, danış, səni eşidirəm, – dedi.

Nə danışacaqdı? Nəzərlərim bayaq onun lağ elədiyi uşaqlara sataşdı. Arxayın-arxayın, bir az da istehzal nəzərlərlə Vaqifə baxırdılar. Mənə elə gəldi ki,

onlar bu baxışları ilə deyirlər: “Onlara danış, onlara danış... İndi necəsən, lovğa qardaş?! Hə, necəsən?! Deyəsən, çulunu sudan çıxara bilmirsən?!”

Bəlkə də, onlar bu cür fikirləşmirdilər. Bəlkə, mənə elə gəlirdi. Kim bilir?!

Lovğa qardaş... Bu hardan mənim ağılıma gəldi... Amma Vaqifə necə yaraşır.

Dəli şeytan deyir ki, bundan sonra onu elə belə çağırım: “Lovğa qardaş”. Yox, inciyər. Onsuz da hər şey üstündə inciyir.

Atam deyir ki, lovğalıq çox pis şeydir. Deyir ki, lovğa adamın pendirindən tük çıxır. Bu atalar sözündən onun yaman xoşu gəlir.

İndi budur, lovğa qardaşın da pendirindən tük çıxır.

Ona yazığımı gəlməyə başlayırdı. Mən onu heç belə aciz və yazıq bir halda görməmişdim. Bayaqqı lovğalanmaq hara, indiki büzüşmək hara?! Nə elə lovğalan, nə belə büzüş!..

Müəllim məsələni başa düşmüşdü. Vaxtı uzatmağa dəyməzdi.

– Vaqif, belə görürəm sən dərs öyrənməməkdə birinci yerə çıxacaqsan. Keç otur, “2”.

Ana dili müəlliminin xasiyyəti idi. Jurnalaya yazdığı qiyməti həm də ucadan deyirdi.

Müəllimin qanı qaralmışdı. Dərs danışmağa bu dəfə məni çağırırdı. Danışdım. Dedi:

– Yaxşı, bəs dostuna niyə kömək eləmirsən? Vaqifi deyirəm. Görürsən, heç nə bilmir. Belə getsə, sinifdə qala bilər. Onunla bir məşğul ol-sana... Keç otur, “5”.

Mən müəllimə deyə bilmədim, deyə bilmədim ki, dostuma kömək eləməyə hazırım, ancaq onun özü bundan boyun qaçırır. Yox, deyə bilmədim.

* * *

Tənəffüsdə ona yaxınlaşdım. Məni acıladı:

– Adamı tanımaq olmazmış. Hələ bir utanmır, dost da deyir...

– Mən elə indi də sənə dost deyirəm.

– Dosta bax!.. Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənin adın budur!

Mən daha dözə bilmədim:

– Nə danışdığını heç bilirsən?!

– Səninlə danışmaq istəmirəm. Sən də məni danışdırma, bildin?!

Bundan sonra mənim Arif adında dostum yoxdur, vəssalam!

Söhbəti daha davam etdirmək olmazdı.

O gün ilk dəfə olaraq məktəbdən evə bir yerdə qayıtmadıq.

Yolda onun öz hərəkəti barədə fikirləşib-fikirləşmədiyini deyə bilmərəm, amma mən çox fikirləşirdim. Onun da, özümün də hərəkətlərimi götür-qoy edirdim.

Niyə Vaqif məndən küsdü? Təqsirim nə idi ki?.. “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan”. O mənə nə üçün belə dedi? Ona suflyorluq eləmədiyimə görə, hə?! Bəs onun özü bir o qədər yoldaşına lağ eləyib “Onlara danış, onlara danış” deyəndə yaxşı idi?!

Ona görə də ona dərsi pıçıldamadım. Lovğalanmasaydı, bəlkə də, deyərdim. Yox, müəllimin acığına gəlsəydi də, deyərdim. Bircə lovğalanmasaydı!

* * *

İki həftə idi ki, Vaqiflə küsülü idik. Məktəbə ayrı gedir, ayrı qayıdırdıq. Nə mən onlara gedir, nə o bizə gəlirdi.

Üç gün bundan qabaq çörək dükanında anasına rast gəldim. Məni çox mehriban dindirdi.

– Arif, necəsən, bala?!

– Yaxşıyam, Səadət xala.

– Bizə niyə gəlmirsən? Olmaya, Vaqiflə aranız dəyib?!

– Yox, niyə ki?!

– Ondan da soruşuram, belə deyir. Bəs onda niyə görünürsən? Srağagün sinif rəhbəriniz məni məktəbə çağırtdırmışdı. Vaqifdən çox şikayətləndi. Deyir, çox pis oxuyur. Ciddi çalışmasa, sinifdə saxlamalı olacayıq. Deyir, imtahanqabağıdır, gərək evdə çalışmasına göz olasan. Mən də, ay bala, başıma haranın külünü töküm, evdə oluram ki, üstündə də gözüm olsun. Səhərdən axşamacan düşüb kombinatda qalmışam. İki saatcan elə gedib gəlməyə vaxtım itir. Evə gələndə də bişir-düşür, yır-yığış... bir də görürsən ki, gecə yarı oldu.

Biz çörək alıb evə gələncən Səadət xala mənə iş-gücündən, oğlunun dərəcə fikir vermədiyindən, futbol azarına tutulduğundan danışırdı.

– O gün də ki futbol topuynan yazıq, kimsəsiz Xanımqız nənənin pəncərəsinin bir gözünü çilik-çilik eləyib. Şüşəsalan çağırıb düzəltməyə məcbur olmuşam.

Səadət xala danışıdıqca ona elə yazığım gəlirdi ki...

Ayrılanda xahiş elədi ki, ayağımı onlardan kəsməyim. Bir də...

– Bir də, bala, qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə. Müəllim səni yaman tərifləyirdi...

Mən Səadət xalaya da deyə bilmədim ki, oğluna kömək etməyə hazır idim, amma onun özü bunu istəmədi. Küsülü qalmağımı da açə bilmədim. Fikirləşdim ki, Vaqif bunu eləməyibsə, mən niyə eləyim?!

İndi budur, üç gündür, Səadət xalanın sözləri başımdan çıxmır. “Qadan alım, imkanın olanda Vaqifə dərslərini öyrənməkdə kömək elə”.

İmkanım var, Səadət xala, var! Kömək də eləyə bilərəm. Ancaq biz küsülüyük. Özü də oğlunuz məndən küsmüşdür, “məni danışdırma” demişdir.

Bu gün də rus dilindən “2” aldı. Qanım lap qaralmışdır. Qəribədir, “2”-ni alan o, qanı qaralan mən.

Axşam evdə başa düşdüm ki, ona görə yox, Səadət xalaya görə qanım qaralmışdır. Yazıq arvad bilsə, görəsən, indi neyləyəcək? Mənə ümid oldu, məndən də oğluna bir kömək yetişmədi. Heç yaxşı olmadı.

Vaqifə də heç bilmirəm nə oldu, günü-gündən dala gedir.

Fikir məni götürmüşdü. Atamın mehriban səsini eşitdim:

– Oğul, yaman fikirli görünürsən, nə olub bəyəm?

– Heç, elə bir şey yoxdur, ata.

– Yox, sən nəsə məndən gizlədirsən. Gözlərindən görürəm. Sən ki məndən heç bir şey gizlətməzdin!.. Bir də Vaqif neçə gündür gözümə dəymir. De görüm, küsüb eləməmisiniz ki?!

Mən susurdum. Atam yaman yerdə məni yaxalamışdı. İşin nə yerdə olduğunu öyrənməyincə məni rahat buraxmayacaqdı. Xasiyyətini bilirdim. Bir də mənim özümün ürəyim dolmuşdu. Danışmağa elə adam axtarırdım. Atamdan yaxşı məsləhətçi kimi tapacaqdım ki?! Odur ki olub-keçənləri başdan ayağacan danışdım. Hətta Səadət xalanın oğluna kömək üçün məndən xahiş elədiyini və bu gün Vaqifin yenə “2” qiymət aldığı da söylədim.

Atam məni diqqətlə dinləyəndən sonra dedi:

– Hə, yaxşı olmayıb. Gör nə vaxtdan küsülüsünüz, mənə də deməmişən.

– Ata, bilirsən, utandım. Bir də mən küsməzdim. Mənim belə şeydən xoşum gəlmir. Ondan oldu.

– Başa düşürəm, oğul, başa düşürəm. Ancaq iki həftə küsülü qalmaq... Bu heç mənim xoşuma gəlmir. Özü də Vaqifin belə ağır vaxtında: axı özün deyirsən ki, müəllim deyib, belə getsə, sinifdə qala bilər. Sən onun yoldaşısən, ona indi kömək əlini uzatmasan, nə vaxt uzadacaqsan?!

– Ata, mən kömək eləmək istəyirdim, lap sinifdə dərsi ona pıçıldardım da, ancaq bircə onun bu lovğalığı olmasaydı.

– Yox, sinifdə dərsi pıçıldamaq, suflyorluq eləmək yaxşı deyil. Bunun ona bir köməyi dəyməz. Burdan sən deyəcəksən, o da tutuquşutək təkrar edəcək, oradan da yadından çıxıb gedəcək. Yaxşı eləmişən ki, özün dediyin kimi dərsi pıçıldamamısan. Vaqifə köməyi evdə, dərslərini hazırlayanda eləmək lazımdır. Əsl yoldaşlıq köməyi bu olar. Mənə elə gəlir ki, sən onunla barışmalısən.

– Ata, axı o özü indi məndən üz döndərüb, mən necə onun yanına gedim?!

– Mənə elə gəlir ki, oğul, indi, yəqin, o da pəşman olub. Bir də deyirsən ki, o lovğadır, qürurludur. Elə buna görə də o sənin yanına gəlməyəcək. Onun isə indi ağır vaxtıdır. Səadət xalanın da vaxtı yoxdur onun üstündə göz olsun. İşə gedən kimi o da evdə oturub dərslər öyrənmir, küçəyə qaçır, onun-bunun pəncərəsini sındırır. Yaramaz işlərlə məşğul olur. Sən onlara getsən, ya onu bizə çağırısan, belə olmaz. Oturub səninlə birlikdə dərslərini öyrənər. Bir də oğul, gərək sən heç vaxt unutmayasan ki, atasının yoxluğu Vaqifə çox pis təsir eləyir.

Atam düz deyirdi. Ancaq Vaqifin uşaqların yanında mənə “Bərk ayaqda adamı qoyub qaçan – sənin adın budur” deməsindən sonra onun ayağına getmək mənə çox ağır gəlirdi. Çox ağır!

Bunları atama da dedim. Cavabı bu oldu:

– Hamısını başa düşürəm, oğul. Bil ki, əgər o, yaxşı oxusaydı, mən, bəlkə də, səni onun ayağına göndərməzdim. Deyərdim ki, gözlə, o, sənin ayağına gəlsin. Ancaq indi vəziyyət başqa cürdür. O özü də başa düşmədən sinifdə qala bilər. Halbuki yaxşı oxumaqda indi sən ona kömək edə bilərsən. Özün də deyirsən ki, o, korafəhm deyil, ancaq lovğa və tənbəldir. Mən sənin yerində olsam, elə günü sabah gedib onunla barışaram. Günü sabah.

QOY DANIŞSIN TƏBİƏT

Günəş gah görünür, gah görünməyir,
Duman gah sürünür, gah sürünməyir.
Dərələrdən axan suların səsi,
Yalqız bulaqların kövrək nəğməsi,
Gah batır, gah da ki, çıxır aşkara.
Ürəyim bürünür xoş duyğulara,
Susmaq istəmirəm, susuram fəqət.
Qoy danışsın təbiət!

Başımın üstündə çətirli meşə,
Yuyunmuş, daranmış ətirli meşə.
O yazda yaşıldı, payızda əlvan.
Bir ağac kəhraba, bir ağac mərcan.
Bir yarpaq Günəşin şöləsində zər,
Bir yarpaq buludun gözünü silər.
Dinim, ya dinməyim, dinləyim əlbət,
Qoy danışsın təbiət!

Dağdan göz ağardır əvvəlinci qar,
Qorxudan saralır çiçəklər, otlar.
Üfüq qıpqırmızı, zirvə bəmbəyaz.
Bəhsəbəhs eyləyir yaqutla almaz
Rəng verir, rəng alır göylərin tağı.
Rənglər ovsunlayır ana torpağı.
Şeirdə, rəsmdə hanı bu cürət?
Qoy danışsın təbiət!

Qalxır talalarda ot qarış-qarış.
Qalxır, dizə çıxır yağdıqca yağış.
Yağışdan yaranan xırdaca göllər
Mürgülü, yuxulu gözlərə bənzər.
O gözlər gah dolur, gah da boşalır.
Pərişan-pərişan xəyala dalır.
Dindirmək istəyir məni bu möhnət.
Qoy danışsın təbiət!

NOVRUZ BAYRAMI

Bahara deyirlər Novruz bayramı.
Ana dilimizdə – təzə yaz günü.
Bu sözü əzəldən deyib el, hamı,
Səadət gətirən bizə yaz günü.

Bizə hər neməti eləyən sovqat,
Yuxudan oyanır cümlə nəbatat;
Bollanır, çoxalır, gəlir məhsulat,
Ruzi verir elimizə yaz günü.

Bağlar bara çatır, bağça gül olur,
Bülbüllərdə şirin nəğmə, dil olur.
Əriyir çöllərin qarı, sel olur,
Suya dönür – baxsa buza yaz günü.

Lüt meşələr don geyinir yarpaqdan,
Nərgiz gülə-gülə çıxır torpaqdan,
Bənövşəni asmaq üçün buxaqdan
Töhfə verir gəlin-qıza yaz günü.

Aləmin bayramı, xoş gələn bahar,
Cahanın zivəri, hamı səndə var.
Hayqırır havada qara buludlar,
Yağış müyəssərdir sizə, yaz günü.

Dəhana dad verir quzuqulağı,
Şehli qərənfil, yarpız yarpağı,
Moruq çiyələyə qarışan çağı,
Dərman olur dərdimizə yaz günü.

Qarışqa dən yığır, arı bal çəkir,
Barama yarpaqdan ipək xal çəkir;
Bu ləzzəti bizim el-mahal çəkir,
Yetişirik çox muraza yaz günü.

Qartal uzaq baxır, kəklik çalır ney,
Qaranquş, sığırçın, bülbül tutur mey.
Quzey al bürünür, bəzənir güney,
Səndə vardır işrət, məzə, yaz günü.

Taleyin kəskindi, iqbalın yeyin,
Şadlıq bayramını edirik bu gün.
Kəkili qabarır şanapiriyin,
Çox gözəl görünür gözə yaz günü.

Çoban şiş tərədə tütək çalanda,
Çiçək dərib sağ əlinə alanda,
Sürülər göy ota çəhlim salanda
Quzular yayılır düzə yaz günü.

Şəmşirin istəyi, ürəyi sənsən,
Dörd fəslin gözəli-göyçəyi sənsən,
Göyün də, yerin də çiçəyi sənsən,
Layiqsən söhbətə, sözə yaz günü!

Əliağa Kürçaylı

BİZİM PLANET

Meteor selini keçib sürətlə
Lacivərd göylərə insan saldı iz,
Baxıb ucalıqdan Yerə heyrətlə,
Dedi: – Nə gözəldir planetimiz!

Gözünə işıqlar dəydi birinci,
İşıqlar – qırmızı, yaşıl, ağ, sarı,
Hərəsi bir yaqut, zümrüd, bir inci,
Süzdü gözdolusu bu işıqları.

Gözünə silsilə dağlar göründü
Karvana düzülmüş dəvələr kimi.
Dağların döşündən duman süründü
Təzə iməkləyən nəvələr kimi.

Göründü insana dənizlər, göllər
Yeni qalaylanmış tava kimi ağ,
Göründü arpalı, buğdalı çöllər, –
Sanki zəfərandır Yerdə bir tabaq.

İnsan bir qürurla süzdü bunları,
Süzdü ulduzların bərabərindən.
Dedi: – Nə gözəldir bizim Yer şarı!
Baxdı, köks ötürdü insan dərindən.

Birdən çöhrəsini bürüdü kədər,
Dolandı başına onun kosmos da.
Qorxdu – bu gözəllik məhv ola bilər,
İynə batmış kimi partlar bu “kos” da!

İnsan bilirdi ki, Yer kürəsində,
Qucağı doludur arsenalların.
Ölüm qorxusu var buz nəfəsində,
Qarımış, qartımış generalların.

Səmadan görünən zümrüd meşənin,
Qoynunda torpaq var – insan bilirdi.
Düzlərə çiçək yox, raket döşənib,
Raketlər danışar – insan bilirdi.

Bilirdi neytron, atom haçaqdır,
Yatır yuvasında bir ilan kimi.
Töküb zəhərini sıçrayacaqdır,
O, “qış yuxusu”ndan ayılan kimi.

Bilirdi altında qayıqlar üzür,
Qalaylı tavaya bənzər dənizin.
Bilirdi od yüklü təyyarə süzür,
Lacivərd qoynunda göylərimizin.

Bunları görmüşdü insan min kərə,
O, Yerdən gəlmişdi, burda uçsa da.
Bilirdi yenə də dönəcək Yerə,
Ulduz aləmində qanad açsa da.

Kimsəsiz qoynundan uçan daşların,
İnsan var səsiylə qışqırdı birdən:
Ey Yer kürəsinin vətəndaşları,
Kosmosdan seyr etdim bu torpağı mən.

Necə də sakitdir meşə, dəniz, dağ!
Kaş bu ucalıqdan görəydiniz siz.
Gəlin onu belə sakit saxlayaq,
Nə qədər gözəldir planetimiz!

ŞUŞA
(İxtisarla)

Burda nəğmə yaz çiçəyi kimidir:
Tez dayanır, tez gül açır, boy atır.
Burda səhər yuxusundan adamı
Bülbüllərin cəh-cəh səsi oyadır.

Burda hava körpə uşaq kimidir,
Gah tutulur, gah ağlayır, gah gülür.
Burda səhər buludların döşündən
Qayalara qızılgüllər tökülür.

Göylərində at oynadır şimşəklər,
Bir an olur gur yağışı, dolusu...
Əlvan çiçək xalıları yamacda
Baş qaldırır nərgiz, gözü dolu su.

Qayalarda tərlanları qıy vurur,
Dan atanda maral gəlir çeşməyə.
Qız-gəlinlər gün doğmamış oyanır;
Dəstə-dəstə bulaq üstən keçməyə.

Mən torpağın qüdrətinə heyranam,
Yüz ziynəti, yüz rəngi var hər ildə.
İnsan vaxtsız nə qocalar, nə ölər
Torpaq kimi gücü olsa könüldə.

KİÇİK QƏHRƏMAN

Azayın atası Böyük Vətən müharibəsinin lap birinci ilində əsgər getmişdi. Anası da dəmiryolunda işə düzəlmişdi. Atasının ayrılığı Azaya çox təsir edirdi, onu hər yadına salanda faşistlərə lənət oxuyurdu.

Bir gün Azay yuxudan həyəcan içində oyandı. Çox halsız və nəşəsiz idi. Anası oğlunun bu vəziyyətindən narahat oldu:

– Oğlum, niyə qəmlisən, nə olub?

– Heç!

– Necə heç, rəngin qaçmış, üz-gözünə qəm, kədər tozu çökmüş, yoxsa atanın xiffətini edirsən?

Azay başını köksünə dikərək bir az sakit durdu, sonra başını qaldırmadan dedi:

– Ana, atamı əsgər paltarında cəbhəyə göndərdiyimiz gün yadımdadırmı?

– Yadımdadır oğlum, o gün həm şən, həm də o kədərli idi. Əsgər paltarı isə ona gözəl yaraşır. Qatar yola düşəndə gülə-gülə səni qucaqladı: “İgid oğlum, mərd ol”, – dedi, – atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et, o, mənim üçün hər şeydən – atadan, anadan da əzizdir.

Azay anasının sözünü bitirməyə imkan vermədi:

– Yadımdadır... mən onun boynunu qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayırdım. O məni qucaqlayıb öpəndə yaşlı kirpikləri üzümü islatdı. Qatar hərəkət etmək üzrə idi. Məni zor-güc sakit edib vaqona atıldı. Qatar fit çala-çala hərəkət etdi. O, pəncərədən bizə baxırdı, mən də ona... Bunlar yadımdadırmı?

–Yadımdadır oğlum!..

– Bu gecə olduğu kimi bunları yuxuda görmüşəm. Qatar hərəkət edərkən, sənə baxıb hönkür-hönkür ağlarkən öz səsimə oyandım.

– Xeyirdir oğlum, ağlamaq sevinməkdir, inşallah, müharibə zəfərlə başa çatar, atan da sağ-salamat qayıdar.

Azayın gecədən bəri köksünə sığmayan kədəri elə bil bir qədər sovuşdu...

Sərin, buludlu bir gün idi. Azay dəmiryolunun şimala doğru uzanan yaşıl çəmənliyində çiçək dərə-dərə gedirdi. Əlvan çiçəklərdən bir dəstə bağladıqdan sonra dincəlmək üçün bir komanın ətəyində uzandı.

Azay gözlərini dəmiryoluna dikərək nə işə düşünürdü. Atası bu yolla getmiş, bu yolla da qayıdacaqdı. Bu yollar nə qədər Azay kimi oğulların atasını

cəbhəyə aparmışdı; günlərin bir günündə bu yollar həmin ataları öz ailələrinə, balalarına qovuşduracaqdı. Bu zaman Azayın gözlərinə bir kölgə ilişdi. Diqqətlə baxıb gördü ki, tanımadığı bir adam dəmiryoluna yaxınlaşıb şübhəli nəzərlərlə ətrafa baxdı. Sonra relslərin altını sürətlə qazaraq oraya nə isə qoyub qorxa-qorxa sürətlə geri çəkildi. Azay yad adamın bu hərəkətlərindən çox şübhələndi, dərhal ayağa qalxıb onu qarşıladı. Yad adam Azayı görün kimi yolunu dəyişərək ondan uzaqlaşmaq istədi. Azay buna imkan vermədi:

– Ey kimsən?

Yad adam gülümsəməyə çalışdı:

– Neyləyirsən? Mən də sən kimi bir vətəndaş! De görüm, sən kimsən?

Azay cavab verməyib şübhəli nəzərlərlə ona baxdı. Yad adam söhbətin səmtini dəyişmək istədi:

– Sənin də atan cəbhədədir?

– Bəs harda olacaq? Göndərsələr, mən də gedərəm.

Kişi fürsəti fövtə verməməyə çalışdı:

– Eh...h... Atalar neylədi ki, sənin kimi südəmər oğullar neyləsin.

Azay acıqlı-acıqlı ona baxdı. Yad adam buna əhəmiyyət verməyib sözüünə davam etdi:

– Yazıq, sənin vətəninmi var?.. Bu gün, sabah almanlar onu da alacaq, vətənsiz qalacaqsan...

Azayın gözləri kəlləsinə çıxdı. Dərhal atasının sözləri yadına düşdü: “Atanı düşünmə, mənim üçün darıxsan, ana vətənə qulluq et! O, mənim üçün hər şeydən – atadan da, anadan da əzizdir”. Bu sözləri xatırlayıb Azay qəhərləndi, gözləri doldu özünü saxlaya bilməyib, ondan uzaqlaşmağa çalışan yad adamın üstünə atıldı, iki əli ilə boğazından yapışdı:

– Ay xain, mənimmi vətənim yoxdur... Nə? Mənim vətənim yoxdur?!

Yad adam boğazını zor-güc Azayın əlindən qurtarıb kənara çəkildi:

– Şeytan oğlu, bu saat səni atavın yanına göndərəcəyəm – deyə cibindən bir fin bıçağı çıxardı. Hücüm etmək istədikdə Azay yerdən böyük bir daş götürüb onun əli qarışıqlı fin bıçağına vurdu. Kişinin əli bərk əzildi, bıçaq əlindən yerə düşdü. Azay cəld bıçağı götürüb dikəldi:

– İndi, sənin canın mənim əlimdədir. Xain, satqın, mənim vətənim yoxdur?

Elə bu zaman yoldan keçən iki hərbi nəfər onları görüb yaxınlaşdı:

– Niyə vuruşursunuz?..

– Bu adam deyir ki, sənin vətənin yoxdur!.. Bu gün-sabah almanlar bu yerləri də alacaq, sən vətənsiz qalacaqsan.

– Yalan deyir! – deyə yad adam artıq söz söyləyə bilmədi.

– Yalan demirəm, bax, bu fin bıçağı ilə məni öldürmək istəyirdi. Daş ilə vurub əlini əzdim, bıçaq əlindən yerə düşdü. Xain, mənimmi vətənim yoxdur, atam gedəndə vətəni mənə tapşırıb.

Hərbi geyimdə olan bu iki nəfər lap əvvəlcədən elə bu qəribə adamın hərəkətlərindən, danışığından şübhələnmişdilər. Odur ki onu özləri ilə aparacaqlarını bildirdilər. Arada Azayın da kim olduğunu soruşdular:

– Mən dəmiryolu keşikçisi Gülxanımın oğluyam. Adım da Azaydır – deyərək o qürurla cavab verdi. Onlar şübhəli qonağı apardılar. Azay da anasının yanına qayıtmaq üçün dəmiryolun qırağı ilə yola düzəldi. Anasının keşikçi daxmasına yüz addım qalmışdı ki, gördü uzaqdan qatar gəlir. Anası da əlində kiçik göy bayraq tutmuşdur. Azay yad adamın dəmiryolu relsləri altına gizli bir şey qoyduğunu ancaq indi xatırladı, ayılan kimi oldu. Qaç-aqa tez özünü anasına çatdırdı. Qatar yaxınlaşırdı. Azay anasının cibindən kiçik qırmızı bayrağı çıxarıb göstərə-göstərə:

– Ana, yol təhlükəlidir, yol təhlükəlidir... Sonra sənə danışaram, – deyərək ucadan bağırırdı.

Qatar yaxınlaşınca dayandı. Vaqonlardan bir neçə zabit və qatar rəisi düşüb Gülxanıma yanaşdılar. Ondən qırmızı bayraq göstərməyin səbəbini soruşunca Azay gördüyü adamın relslərin altına nə isə qoyduğunu, onunla aralarında olan hadisəni anlatdı. Zabitlər tez Azay ilə bərabər hamən yerə getdilər. Doğrudən da, relslərin altına dinamit qoyulmuşdu. Onu Azay görəb xəbər verməsəydi, qatarla cəbhəyə gedən bütün əsgərlər və zabitlər tələf olacaqdı.

Zabitlər Azayın bu hərəkətindən çox məmnun qaldılar, onu qucaqlayıb öpdülər, göyə atıb-tutdular, minlərlə döyüşçünün xilaskarı adlandırıldı. Zabitlərdən biri dedi:

– Kiçik vətəndaş, sağ ol, bizi böyük bir təhlükədən qurtardın, bu mərdliyin əvəzində sən böyük mükafata layiqsən.

Azay cavab verdi:

– Mən öz vətəndaşlıq vəzifəmi yerinə yetirmişəm. Sizdən ancaq bir şey istəyirəm. Düşməni vətənimizdən tez qovun, atamı da götürüb zəfərlə vətənimizə qayıdın.

Kiçik Azayın bu vətənpərvərliyi hamıda ruh yüksəkliyi oyatdı.

Qatar hərəkət etdi. Pəncərədən uzanan əllər Azayı alqışlayırdı. Bu əllər, gülər üzlər elə bil Azaya deyirdi:

– Balaca qəhrəman, çox darıxma, sən kimi oğulların ataları məğlub olmaz, çox çəkməz ki, sən istəkli atanla görüşərsən.

QƏNİRSİZ GÖZƏL

Səni bu qədər sevməyim səbəbsiz deyildir. Əlvan çiçəkli Cıdır düzündə axşamlar gəzməyə çıxanlar heç vaxt unutmazlar ki, havan loğmandır. Boy-buxunları müxtəlif, yarpaqları cürbəcür olan ağacları ilə vüqarlanan, İsa bulağı ilə öyünən, Xəlifəli meşəsində dincələnlər təsdiq eləyərlər ki, may-sentyabr aylarında ətrafin gülüstan qoxuyur, suyun şərbət dadır. Növbənöv quşların ürəkaçan mahnılarını dinləyənlər, Ərimgəldidə oturub Qarabağın aran tərəflərindən uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, nə yüksək, nə ucasan, Şuşa! Uzanan dolayı yollara göz dikənlər bilirlər ki, Sarıbaba dağlarından saxsı tünglə çəkilməmiş “Xan qızının suyu ilə məşhurlaşmış bulaqlardan gələn su şəfa qaynağı, dərdlər dərmanıdır. Böyük və kiçik yərmanlardan adlayıb, Korun karvansarasında Zarıslı qaymağı yeyənlər, bir az dincələndən sonra Sağsağanlı yaylağında istirahət edənlər sözümə haqq verərlər ki, Turşsu təbiətin əvəzsiz nemətidir.

İmtahana hazırlaşdığımız vaxt dan üzü yuxudan qalxır, sənin zümrüd sinənə sərilir, oxuyub-yazırdıq. Səhər açılınca cavanların və uşaqların səsi quşların cəh-cəhinə qarışb bizi valeh edirdi. Müəllim dostlarımdan birisinə üz tutub sual elədim:

– Nədəndir ki, Şuşadakı cavanların hamısı məlahətli səsə malikdir və gözəl oxuyurlar?

Dostum müxtəsər cavab verdi:

– Şuşanın suyu ilə havası səs üçün ən dəyərlı dərmandır.

Hərçənd mən dostumun cavabından o qədər də razı qalmadım, ancaq bu sözdə həqiqət çox idi.

Dostumla bərabər Xan qızının bulağına sarı getdik. Krantlar sınımış, novlar xarab olmuş, binanın divarları çatlamış, üstü tökülmüşdü. Eşitdik ki, şirin su hamamı bağlanmış, meydandakı bulağın suyu dəyişdirilmişdir. Xan qızının evinin altında oturub üzüaşağı baxırdıq. Hava aydın və sərin idi. Birdən məlahətli bir səs diqqətimi cəlb elədi. Mən dərhal dostumu üstələməyə çalışdım:

– Yadındadırmı deyirdin Şuşanın suyu ilə havası xəstə üçün ən dəyərlı dərmandır?!

Dostum vüqarını pozmadan dedi:

Mən sözümdən qaçmıram.

– Oxuyanın səsi xoşuna gəlirmi?

– Hədsiz dərəcədə.

– Özün gördün ki, Şuşanın suyu quruyub. Ancaq havası qalıb. Demək səs üçün suyun əhəmiyyəti yoxdur.

Dostum üzümə mənalı-mənalı baxıb başını buladı:

– Səsi diqqətlə dinlə, sonra nəticə çıxart.

– Hər kimdirsə, yaxşı səsi var, heyif ki, Bülbülü yamsılayır...

Bu zaman başqa bir səs də ucaldı. Eynən Cabbar Qaryağdıoğlu kimi zildən oxuyurdu.

– Bu da Cabbarı yamsılayır...

Dostum əlini çiynimə qoyub gülə-gülə dedi:

– Gözümün nuru! Əvvəlcə oxuyan Bülbül, indi oxuyan isə Cabbardır.

– Mənim əzizim, Bülbüllə Cabbar həyatda yoxdur.

Dostum əllərini ölçə-ölçə davam elədi.

– Cabbarla Bülbülün səsi həmişə eşidiləcəkdir. Vallara yazılmış bu səslər heç vaxt unudulmayacaq. Azərbaycan xalqı yaşadığıca, Şuşa şəhəri durduqca sevimli nəğməkarların səsi ölkəmizin hər guşəsindən ucalacaqdır.

Dostuma ciddi nəzər salıb dedim:

– Sözlərinin hamısı doğrudur. De görüm Şuşadan yeni Cabbarlar, Bülbüllər çıxacaqmı?

Dostum qəmgin çöhrəsini yana çevirdi. Güclə eşidilə biləcək tərzdə cavab verdi:

– Məncə, Xan Şuşa xanəndələrinin, yəni parlaq nəğməkarların son nümayəndəsidir.

Mən bir sual da verdim:

– Belə çıxır ki, daha şaqraq səsə həsrət qalacağım?

– Mən o fikirdə deyiləm.

– Hərgah Sarıbaba suyu bu şəhəri sirab eləsə necə?

Dostum gözünü Xəlifəli meşəsinə zilləmişdi. Cabbarla Bülbülün səsi məni məst eləmişdi.

Başımız söhbətdən ayazıyanda yük maşınında istirahətdən dönməyən bir dəstə cavan gördük. İki oğlan “Qarabağ şikəstəsi”ni elə yanıqlı oxuyurdu ki... Mən dostuma baxanda o əvvəlcə başını tərپətdi, sonra gülümsündü.

Mən Azərbaycan musiqi üzüyünün bahalı qaşığı olan nəğməkarları düşünür, ürəyimdə deyirdim: “Unudulmaz səs, unudulmaz söz, unudulmaz rəng təbiətin insanlara bəxş etdiyi ən qiymətli nemətidir...”

ELM HAQQINDA

Bilik oyaqlıqdır, bilməmək yuxu,
O səni gizlədər, aşkar edər bu.
Bilən ruh hamıyla olsa da yoldaş,
Bədənlə göylərdə uçar o birbaş.
Bu uzaq göylərin sirlərini biz
Dərk edə bilmərik, bil ki, elmsiz.
Elm ilə sularda üzər gəmilər,
Həm elmin güc ilə gəmi düzələr.
Elm ilə dost olsan bu dünyada sən,
Sudan gəmisiz də keçə bilərsən.
Elmli it artıqdır nadan öküzdən.
Keçmişdir şəhər də kəndi bu üzdən.
İnsanı süst, tənbel edər cəhalət,
Bilik qüvvə verər, bir də cəsarət.
Göylərin hərəkət etməsi, de bir,
Elm ilə deyilsə, bəs nə ilədir!?
Bu qədər gördüyün işlər, peşələr,
Elmdən, düşüncədən doğmamış məgər!?
Bilik insanları ucaldar aya,
Nadanlıq korlartək salar quyuya.
Elm ilə açarsa ürək gözünü,
Bil ki, yaradana tutar üzünü.
Bir kəs öz elminə inansa əgər,
İşi, əməl ilə daim yüksələr.

Tərcümə edənlər:

Qulamhüseyn Beqdeli, Xəlil Yusifli

OĞRU

Məktəb üzrə keçirilən idman yarışlarında ayağımı bərk zədələmişdim. Qapanıb qalmışdım evdə. Yamanca darıxırdım. Baş qatan bir məşğuliyyət vardsa, o da televizora baxmaqdı.

Kanallardan biri ermənilərin pis, murdar xasiyyətləri haqqında verilmiş hazırlamışdı. Studiyadakılar növbə ilə onların əcaib-qəraib yaltaqlığından, ikiüzlülüyündən, yalançılığından, satqınlığından danışır, oğru olduqlarını isə daha artıq qabardırıdılar. Oğurluq qeyri-insani, həm də baş ucalığı gətirməyən bir xüsusiyyətdir. Lakin ermənilərin oğurluğu adi yox, tayı-bərabəri olmayan, bənzərsiz oğurluqdur. Ən böyük oğurluqları da türklərdən elədikləridir. Ermənilər adlarımızı, musiqimizi, musiqi alətlərimizi, xalçalarımızı, abidələrimizi, yeməklərimizi, ən başlıcası, torpaqlarımızı oğurlamışdılar. Birdən yox, tədricən, tarixboyu, nəzərə çarpmadan, həm də qeyri-adi yollarla. Sonra da hamısını utanmaz-utanmaz, vicdansızcasına öz adlarına çıxmış, bizi danmışdılar...

Ermənilərin namərdliyi məni hiddətləndirmişdi. Axırda hissələrimi ci-lovlaya bilməyib bərkdən bağırırdım:

– Pah atonnan! Bu ermənilər nə oğru xalq imiş!..

Elə bu zaman otaqda tək olmadığımı xatırladan cırıltı səsi eşitdim. Nənəmdə, divanda qurcalanırdı. Bayaقدan yarıuzanmış halda gözücu televizora baxırdı.

Handan-hana xəfifcə qımışaraq:

– Ermənilər binayi-qədimdən oğrudular, bala, – dedi.

– Sən hardan bilirsən, ay nənə? – sadələvhlüklə soruşdum.

– Eh, mən onların dabbağda göünə bələdəm! Amma bunları, sadəcə, bilmək yox, yaxşıca yadda saxlamaq lazımdır, bala!..

Sonra nənəm mənə şahidi olduğu köhnə bir erməni oğurluğundan danışdı.

* * *

Baban kənd məktəbində dərs deyirdi. Sayılıb-seçilən tarix müəllimi idi.

Bir dəfə atan sinif yoldaşları ilə dağa çıxmışdı. Qayıdanda özü ilə bir bağlama gətirmişdi. İçi insan sümükləri, saxsı qab-qacaq qırıqları, qədim dəmir pullarla dolu idi. Hansısa mağaradan tapmışdılar.

Səhərişi baban atanı da özünə qoşub həmin mağaraya yollandı. Əlavə bir neçə məişət əşyası-filan da yığıb gətirdi. Onları səliqə ilə bir qutuya yerləşdirib mənə verdi:

– Arvad, – dedi, – bunu elə yerə qoy ki, uşaq-muşaq əli dəyməsin. Bakıya, Elmlər Akademiyasına aparacağam. Alimlərə göstərəcəyəm.

Savadsız arvad idim.

– A kişi, – dedim, – sür-sümük alimlərin nəyinə gərəkdi? Nə danışdığımı heç özüm də bilmirdim.

– Sənin belə şeylərdən başın çıxmaz, arvad. – Baban səsinə qaldırdı. – Bunlar adi, yaxın keçmişin sür-sümüyü deyil. Tarixdir! Həm də qədim tarixdir!..

Yenə heç nə qulağıma girmədi.

– Nədi, buna görə indi bir də durub burdan Bakıya gedəcəksən? Belə vacibdir, nə çoxdur Bakıya gedib-gələn, ver birinə aparəsən də...

– Yox, bu işi hər adam yarıtmaz! Özüm getməliyəm. Gördüklərimi alimlərə ətraflı danışmalıyam. Onlarda maraq, həvəs oyatmalıyam. Yoxsa Allah bilir, alıb hara atacaqlar.

Qutunu qaldırıb şkafın üstünə qoydum.

Baban bayıra çıxanda qapının ağzında erməni qonşumuz Siranuş arvadla az qala toqquşacaqdı. Demə, bayaqdan qapının dalında durub gizlicə bizə qulaq asırmış...

Tək qalanda Siranuş arvad hərləyib-fırlayıb məndən soruşdu:

– Qutudakı nədir?..

– Bekara şeydi, – dedim.

– Bekara şeydisə, niyə göstərmirsən? – Siranuş qır-saqqız olub qopmadı.

Arvadın inadkarlığı məni həm təəccübləndirdi, həm də cin atına mindirdi. Qutunu gətirib açdım.

– Hə, bax, gözüyün qurdu ölsün! – dedim. – Yoxsa gecə yuxunu qarışdırarsan.

Sür-sümüyü görəndə kimi Siranuşun çəkiləcəyini düşünürdüm. Əksinə oldu. Arvad sür-sümüyə, saxsı qırıqlarına, paslı dəmir pullara çox həris gözlərlə baxırdı.

Onları bir-bir o tərəf-bu tərəfinə çevirə-çevirə öz-özü ilə danışmış kimi mızıldandı:

– Hə, doğrudan da, bunlar qədim erməni dövlətinin qalıqlarına oxşayır.

– Onu sənə kim dedi, ay Siranuş? – Mat-məttəl soruşdum.

– İndicə ərinə sən demirdin? Özcə qulaqlarımla eşitdim.

Mənim də təəssübkeşliyim tutdu.

– Bəs onu eşitmədin ki, ermənilər bu torpaqlara dünən-srağagün gəliblər? – Hirsələ qutunun qapağını örtüb ortalıqdan götürdüm.

Bakı səfərinə hazırlaşan baban səbirsizliklə yay tətlini gözləyirdi. Deyirdi, Akademiyadakı alimləri yığıb elimizə-obamıza gətirəcəyəm. Gəlib gəzib-dolansınlar, görüb-götürsünlər, araşdırsınlar. Tariximizin daha bir qaranlıq səhifəsini də işıqlandırsınlar. Bir daha erməniyə anlatsınlar ki, bu torpaqlar türk torpaqlarıdır...

Yay tətlinə az qalmışdı. Bir gün baxdım ki, qutu şkaflın üstündə yoxdur. Fikirləşdim ki, yəqin, baban özü götürüb harasa qoyub. Babandan soruşan kimi barmağını dişlədi. Siranuş arvaddan şübhələndi.

– Havayıdan maraqlanmış, – dedi. – Gərək qutunu açıb ona göstərməyəydin.

Saymazyana güldüm.

– A kişi, sən də oğru tapdın. Sür-sümük Siranuşun nəyinə gərəkdir?..

– Arvad, ermənini öz arşınımla ölçmə, – baban dedi. – Erməni bizim düşündüyümüzdən də biddir. Elə şeylərin qədir-qiymətinə yaxşı bilir...

Vallah, heç cür inanmırdım ki, Siranuş arvad qutudakılardan nəşə bir şey qana. Axı o da mənim kimi savadsızın biriydi. Bircə elə sür-sümüyü çatmırdı!..

Qaranəfəs Siranuşun üstünə qaçdım. Dili topuq çalsa da, heç nəyi boynuna almadı. Baban sözündə möhkəm adam idi. Siranuşu yoxlamaq üçün təzə bir qutu hazırladı. İçini də zir-zibillə doldurdu. Dedi, Siranuşa xəbər ver ki, kişi mağaradan keçən dəfəkindən də artıq sür-sümük, saxsı qırıqları, qədim pullar yığıb gətirib. Amma çalış, şübhələndirmə. Guya sözgəlişi ağzından qaçırdırsan...

Siranuşla qarşı-qonşu, lap bir evli kimiydik. Qarımız qıfıl tanımazdı. Həmişə üzünə açıqdı. Evdə oldum-olmadım, haçan istəsə gələr, gedər, nə istəsə aparar, gətirərdi. Oğurluğunu-filanını da hələ görməmişdim...

Bir gün əvvəl Siranuşu aldatdım ki, qonaq gedəcəyik, ev-eşikdən göz olsun. Samanlıqda gizlənib erməni axçiyini güdməyə başladım.

Siranuş özünü çox gözlətmədi. Arxayınca evə girib qutunu götürdü. Qoltuğuna vurub bayıra çıxanda qapının ağzında qəfildən yaxaladıq. Özünü itirdi. Qızarıb-bozardı. Çək-çevirdən, hədə-qorxudan sonra o biri qutunu da oğurladığını boynuna aldı. Arvadın hərəkətinə matım-mutum qurumuşdu.

– Bəs qutunu neynəmişən, harda gizlətmisən, ay imansız-dinsiz? – Baban ermənini təzədən sıxma-boğmaya saldı.

– Yerevandakı qardaşıma göndərmişəm, – dedi.

Siranuşun qardaşı İrəvanda adlı-sanlı, məşhur alimdi. O, mağaradan tapılan şeylərin şəkillərini İrəvanda çıxan qəzetlərdə, jurnallarda çap etdirmişdi. Palazqulaq-palazqulaq məqalələr yazmışdı. Gündə bir televizora çıxıb, aləmə səs salmışdı ki, bəs tapdığı mağara (guya özü tapmışdı) qədim erməni məskənlərindəndir. Deməyəsən, bu torpaqların əzəli sakinləri ermənilər imiş.

Moskva, dünya alimləri mağaraya baxmaq üçün tökülüb gəldilər, yazdılar, pozdular, axır çıxıb getdilər. Amma səs-səmirləri eşidilmədi. Elə bil qurbağa gölünə daş atmışdın.

– Səbəbini bilmədiniz, ay nənə?.. – Maraq yenə üstün gəldi.

– Baban soraqlayıb hamısını öyrəndi. Vicdanlı alimlər uzun araşdırmalardan sonra aydınlaşdırmışdılar ki, mağara qədim türklərə məxsusdur. Erməni aliminin yazıb-pozduqları cəfəngiyyatdan başqa bir şey deyilmiş. Demə, Siranuşun qardaşı da elə bacısı ağıldaymış...

– Nənə, bəs sonra babam bizim alimləri Bakıdan çağırmadı?..

– Çağırdı, bala, amma ermənilər aranı qatdılar, bizi dədə-baba torpaqlarımızdan qovdular. Əvvəl Qarabağa pənah apardıq. Ermənilər Qarabağı da əlimizdən aldılar. Bakıda qərar tutduq. O torpaqların adı babanın son nəfəsində də dilindən düşmədi.

Nənəm dərinə köksünü ötürdü:

– Bilirsən, oğul balası, türkün ta qədim dövrlərdən bəri hər şeyi olub. Gözü-könlü tox yaşayıb. Erməni kimi heç nəyin həsrətini çəkməyib. Bəlkə, elə buna görə çox zaman sahib olduğunun qədir-qiymətini qədrincə bilməyib...

DƏVƏNİN BALASIYLA SÖHBƏTİ

Dəvənin boz balası,
Özütək düz balası
Bir gün öz atasına
Söylədi yana-yana:
– Ay ata, yoldaşlarım,
Ay ata, tay-tuşlarım
Mənə lağ eləyirlər,
Mənə belə deyirlər:
– Nə eybəcər belin var,
Belində qozbelin var.
Tənə edib o ki var
Məni kiçik sanırlar.
Dəvə dedi: – Qadası,
Atasının balası,
Ürəyini qısmasın
Qəlbə toxunanların
Bu cür dedi-qodusu!
Öyün, atan kimi sən,
Uzaqsan hər hiylədən.
Çaqqal kimi hinlərə
Girmək adətin yoxdur.
Qurdtek acgöz deyilsən,
Gözün həmişə toxdur.
Sürünün qoyununa,
Quzusuna dəymirsən.
Tülkütək tülkülüklə
Heç kəsə baş əymirsən.
İlan kimi bir kəsi
Çalmaq deyil adətin.
Ayıtek arıdan bal
Ummaq deyil sənətin.

Cilddən cildə girmirsən
Buqələmun sayağı.
Qırxayaqtək hər səmtə
Addımlamır ayağın.
Qarışqayeyən kimi
Kiçikləri yemirsən.
Porsuqtək piylənərək
“Mən var olum” demirsən.
Donuz kimi eşmirсэн
Palıdın kökünü sən.
Nolar, əyri belin var,
Nə olar, qozbelin var.
Fəxr et, atan kimi sən
Hər vaxt xasiyyətinlə.
Daimi adətinlə
Əyrü-üyrü deyilsən.
Atan kimi çətin yol
Seçməyinlə fəxr elə,
Hərdən səhranı susuz
Keçməyinlə fəxr elə.
Əlinin əməyilə,
Zəhməti sevməyinlə
Fərx elə, mənim balam,
– Heç vaxt kiçik sanılmaz
Bax, bu yolla ucalan!

AZƏRBAYCAN

Axdı qulağıma dan söküləndə
Çoban bayatısı Azərbaycanın.
Üfüq qızaranda, Günəş güləndə
Başqadır səfası Azərbaycanın.

Aranı dolaşdım, dağı dolaşdım.
Bu yurddan o yurda neçə yol açdım.
Qışın çilləsində zirvələr aşdım
Başımda sevdası Azərbaycanın.

Hər odlu sinədən bir geniş ürək
Öpdüm balaları balalarımtek
Nə qədər mənimlə kəsdi düz-çörək
Cavanı, qocası Azərbaycanın.

Çaylar dərələrdən şütüyüb gedir,
Sellər palıdları döyüb titrədir.
Ürkək maralların görüş yeridir
Yamyaşıl talası Azərbaycanın.

“Çiçi”, “Pirəbədil” dillər əzbəri;
Toxudu xalqımın öz gözəlləri.
Gəzdi ölkələri, gəzdi elləri
İpəyi, atlazı Azərbaycanın.

Babalar zövqlə yaratdı, getdi,
Dəmiri qaynadıb, misi ərıtdi,
Şərqi heyran qoyub, Qərbi mat etdi,
Bəzəkli dolçası Azərbaycanın.

Tək deyil Nizami, o böyük insan,
Nəsimi ömrü də bir canlı dastan.
Çıxıb əsrlərin imtahanından
Yüz sənət ustası Azərbaycanın.

Füzuli həsrəti tutdu aləmi,
Yaşadı Vaqifin sevinci, qəmi,
Könülsüz könüllər fəth edərdimi
Qəzəli, qoşması Azərbaycanın?

Azmi göydən yerə od ələnidir.
Şadlıq sükut edib, kədər dinibdir.
Bir dövrün hökmüylə bəstələnibdir
Bir ana laylası Azərbaycanın.

Daşlar naxış-naxış qaralı, ağılı,
Naxışlar necə də qollu-budaqlı.
Bir qalın kitabdı sirli, soraqlı
Hər qədim qayası Azərbaycanın.

Güllər alışdıqca ulduzlar kimi,
Şırşırılar oxuyur nəğmələr kimi.
Durur babalardan yadigar kimi
Cavanşir qalası Azərbaycanın.

Qəzəbi tufandır, sevinci dəniz.
Vicdanı boyasız, eşqi ləkəsiz.
Günəşlə yaşıddır, gündüzlə əkiz
Həyat simfoniyası Azərbaycanın.

Döyüşdə büdrəyib, cəngdə pozulmaz,
Girsə hər meydana tək də pozulmaz.
Çətində boşalıb, bərkdə pozulmaz
Qardaşlıq dünyası Azərbaycanın.

Cəfər səhnəmizin zinəti oldu,
Üzeyir musiqi şöhrəti oldu.
Vurğun qələminin qüdrəti oldu,
Nəriman – dühası Azərbaycanın.

Başıma qaxıncmı, başımın dəni?..
Ağrılar, acılar sarsıtmaz məni.
Hələ indən belə yüz il Hüseyini
Yaşadır havası Azərbaycanın.

ABŞERON BAĞLARINDA

Şirin xatirələrim təzədən dilə gəldi,
Çiçəklər ləçək-ləçək nəğmələrimdə güldü.
Yarpaqların üstünə səhər şəhi töküldü
Abşeron bağlarında.

Çinar, söyüd, qələmə, qovaq cərgə-cərgədir,
Quşlar budaqlar üstə nəğmə deyir, rəqs edir.
Hər ağac elə bil ki, bir yaşıl düşərgədir
Abşeron bağlarında.

Əncir yarpaqlarını açar, bizə gəl deyər,
Gəl, isti qumlar üstə bir uzan, dincəl deyər.
Əncirin hər dənəsi min-min məlhəmə dəyər
Abşeron bağlarında.

Xəzri də bir nəğmədir, gilavar da bir nəğmə,
Oxuyar bu nəğməni Xəzər də ləpə-ləpə.
Qonağın yollarına külək qızıl qum səpər
Abşeron bağlarında.

Meynələr qumlar üstə yatarlar şirin-şirin,
Titredir yarpaqları küləklər sərin-sərin.
Bir şəfa qaynağıdır hər qarışı bu yerin
Abşeron bağlarında.

Yayar neftin ətrini əsən meh sola, sağa,
Günəş oyadar eli dənizdən qalxa-qalxa.
Görəndə bu lövhəni ürəyim dönər dağa
Abşeron bağlarında.

Uzaqdan buruqların sırası gülər üzə,
İşıq seli, nur seli tökülər qəlbimizə.
Göylər açar köksünü təzə nəğməyə, sözə
Abşeron bağlarında.

Bir şeyirdi o çinar, o körpə zərif ot da,
O zümrüd səmadakı bəyaz, pəmbə bulud da.
Bir şeyirdir haray da, bir şeyirdir sükut da
Abşeron bağlarında.

Gözəldir göy suların o zərif ağ yelkəni,
Gözəldir dalğalarda süzüb gedən o gəmi.
Gözəldir şirin-şirin xəyal aparsın mənə
Abşeron bağlarında.
Abşeron bağlarında...

Hüseyn Arif

QIZ QALASI

Gərilmış qabağa qaya sinəsi,
Qaralmış küləkdən, dumandan, sisdən.
Canında illərin ox nişanəsi,
Qərinələr keçib başının üstən.

Gah günəş alovdan biçmiş donunu,
Gah xəzan səyirdib çapmış atını.
Tufanlar araya alanda onu
Sular ayağının eşmiş altını.

Qışın çilləsində, qışın qarında
Çevirmiş üzünü üfəqə sarı.
Nəğmətək səslənmiş qulaqlarında
Xəzərin əsrlik pıçıltıları.

Sağında, solunda qədim binalar,
Nizami ordutək cərgə-cərgədir.
Dayanıb altında əzəmət, vüqar,
Sanki daşa dönmüş bir sərkərdədir.

İ Z A H L I L Ü Ğ Ə T *

A

Acımaq – yazığı gəlmək, ürəyi yanmaq, rəhmi gəlmək
Aciz – bacarıqsız, qabiliyyətsiz, əlindən iş gəlməyən
Ağlma batmaq – məsələnin doğruluğuna inanmaq
Ağnavaz – ağarmış, solğun
Ah-fəğan – ah-nalə, fəryad, ağlama
Anadangəlmə – lap doğulandan xas olan, yaradılışında olan
Alaçıq – çubuqdan qurulub, üstü keçə örtülən köçəri mənzil, çadır
Aram-aram – asta, yavaş-yavaş, aramla
Ardic – çox zaman qayalıqlarda bitən iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl kol
Arşın – metrik ölçü sistemi qəbul olunanaqədək işlədilən uzunluq ölçüsü (0,71 metrə bərabərdir)
Aşırım – dağın beli, dağın aşılıb keçilən yeri
Avtoqraf – bir müəllifin özü tərəfindən yazılmış əlyazması
Ayin – dini mərasim
“**Azadlıq**” – burda radiostansiyanın adı mənasındadır

B

Bab – tay, bərabər, uyğun, münasib
Bac almaq – vergi almaq, keçmişdə qalib gələn hökmdarın məğlub olan hökmdardan təzminat almağı
Barrikada – küçə vuruşmasında müxtəlif şeylərdən (şalban, daş, ağac və s.-dən) düzəldilən səngər; küçə səngəri
Bədii nümunə – bədii əsər
Bədəməl – pis işlər görən
Bədgüman – həqiqəti bilmədən, zənn və təxminə görə bir şey haqqında pis fikirdə olan, şübhə edən
Bəhsetmə – bir şey haqqında ətraflı danışma

Bənzərsiz – oxşarı olmayan, tayı-bərabəri olmayan

Bihüşdarı – bihüşedici maddə

Boran – çovğun, qasırğa, küləkli qar

Bordür – yolu səkidən ayıran nisbətən hündür sərhəd

Bölgə – müəyyən əlamətə görə seçilən ərazi

Buqələmun – mühitə görə dərisinin rəngini dəyişdirmək qabiliyyətinə malik olan sürünən heyvan

Bülənd – göyə qalxmaq, yüksəlmək, ucalmaq

C

Cahangir – dünyanı tutan, ölkələr fəth edən

Ceyranbatan – Azərbaycan Respublikası ərazisində su anbarı

Cədd – ata və ya ananın atası, baba

Cəfəngiyyət – boş, mənasız, dəyərsiz sözlər

Cələf – çəlimsiz, zəif

Cəllad – ölüm hökmünü icra edən adam – qaniçən, qəddar, mərhəmətsiz adam mənasında da işlənir

Cəng – dava, müharibə, vuruş, döyüş

Cəngi – qəhrəmanlıq və cəngavərlik ruhunda hava

Cərgə – sıra, nizamlı düzülüş

Cığır – gediş-gəlişdən əmələ gələn ensiz, dar yol

Cırlıtı – cır-cır səsi, cırldayan, cırlıtı səsi verən

Cilalandıran – yaxşılaşdıran, təkmilləşdirən, gözəlləşdirən

Cilov – qoşqu ləvazimatının qayıqdan (ya ipdən) ibarət olan və qoşulmuş atı idarə etməyə xidmət edən hissəsi

Cin atına mindirmək – bərk hirsəndirmək

Ciyərpara – övlad mənasında işlədilir

Cövhər – hər hansı maddənin əsasını təşkil edən şirə; məhlul

* Bu lüğət “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” (dörd cildlə. “Şərq-Qərb”, Bakı, 2006) əsasında tərtib olunmuşdur.

Cüssəli – boy-buxunlu, gövdəli, cəsamətli, qamətli

Ç

Çağ – vaxt, zaman

Çaş – əyri, çəp

Çəlimsiz – ariq, sısqqa, bədəncə zəif

Çəmənqah – çəmənlik yer

Çəngə – bir ovuc

Çillə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı (60 gün)

Çillə qarpızı – çillədə kəsmək məqsədilə saxlanılan qarpız

Çolma-çocuq – övladlar, uşaqlar, oğul-uşaq

Çovğun – küləkli qar, boran, qasırğa

Çul – üstündə oturmaq və ya soyuqdan qorunmaq üçün atın və bəzi başqa heyvanların belinə salınan toxunma qalın örtük

Çuval – böyük kisə, xaral

D

Dabbaqda gönünə bələd olmaq – bir adamın keçmişinə və hər cür gizli işlərinə yaxşı bələd olmaq, keçmişini, iç üzünü bilmək

Dan – sabah açılarkən havanın işıqlanması

Daun sindromu – xəstəlik adı. Belə xəstələr boyca qısa olur, əqli inkişafdan geri qalırlar

Dehqan – kəndli, əkinçi

Dəbilqə – döyüşçülərin başlarına qoyduqları metaldan tökülmüş papaq

Dəhan – ağız

Dərgah – Allah qarısının ağızı, qarı öünü

Dib – dəniz, çay, göl və s. suyunun altındakı torpaq səthi

Dikdir – dik yer, kiçik təpə

Dinamit – partlayıcı maddə

Dinşəmək – sakitcə tərəfi dinləmək

Doğruçu – düz danışan, düzlük sevən, düzünü deyən

Dolanmaq – bir şeyin ətrafında fırlanmaq, hərlənmək, dövrə vurmaq

Dolaşa – qarğa cinsindən kiçik qara rəngli quş

Dolanbac – dolaşmaq, əyri-üyrü

Dudkeş – üstüçəkən boru

Duyğu – ətraf aləmi qavrama, hiss etmə qabiliyyəti

Dübarə – ikinci dəfə, təkrar

DTK – Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsi

E

Ehmalca – yavaş, yavaşca, sakit, asta

Emalatxana – istehsal və ya təmir müəssisəsi

Erkən – 1. səhər tezdən, sübhədən, ertə; 2. vaxtından əvvəl, tez

Eyham – ikimənəli, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə

Ə

Əcaib-qəraib – çox qəribə, qeyri-adi, görünməmiş

Ədəb-ərkan – qanacaq, mərifət, tərbiyə

Ədl – ədalət

Əhd – öhdəsinə alma, söz vermə, üzərinə götürmə; and

Əks-səda – qayalara, bina tağlarına və s. toxunandan sonra təkrar qayıdan səs

Əl-qol çırmamaq – işə başlamaq

Əməllicə – olduqca yaxşı, bütün tələbata cavab verən, mükəmməl

Əməlisaleh – əməlində, işində, hərəkətində düz olan, doğru hərəkət edən, əyriyyəklə işi olmayan

Əsər etmək – təsir etmək

Əsər-ələmət – iz, nişanə, əlamət

Əsna – vaxt, zaman, an

Ərəstun – yunan alimi Aristotel, Şərq mənbələrində onu Ərəstun adlandırırlar

F

Fağır – yoxsul, kasıb, yazıq, aciz

Fəqan – nalə, fəryad, inləmə

Fəqir-füqara – cəmiyyətin aşağı, yoxsul təbəqələri, kasıblar

Fəraq – ayrılıq

Fərli – 1. layiqli, yaxşı, yararlı. 2. bacarıqlı, qabiliyyətli

Fərari – qaçıb aradan çıxan

Fəryad – acı-acı qışqırmaq

Firavan – bol, varlı

G

Gicgah – kəllənin qulaqdan alın sümüyünə qədər olan hissəsi
Gizir – Azərbaycan ordusunda rütbə
Gövdə – bədənin, ağacın, cihazın və s-nin əsas hissəsi
Gözlərini oymaq – kor etmək.
Gurultu – çox bərk qarışıq səs
Güdmək – birini gözdən qoymamaq, gizləmək
Günəş sistemi – Günəş və onun ətrafındakı planetlər
Günbatan – Qərb
Güney – Cənub

H

Haray-həşir – hay-küy, səs-küy
Havayı – işləmədən, zəhmət çəkmədən, zəhmətsiz
Hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq
Heyrət – qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə bir şeydən, hadisədən çaşqınlıq; təəccüb
Həmdəm – yaxın yoldaş, yaxın dost, sirdaş
Hərərət – istilik
Həris – bir şeyə həddindən artıq can atan, onun düşkünü olan, gözdöyməz
Həsəd aparmaq – paxıllıq etmək
Hidayət – islam dininə görə doğru yol, haqq yol
Hikmət – müdrik söz, dərin fikir, dərin mənə
Hilal – təzə çıxmış, bir-iki günlük ay; aypara
Hislərini cilovlamaq – özünü saxlamaq, hisslərini boğmaq
Hövlək – qorxu, təlaş içərisində, həyəcanla
Hövl etmək – qorxmaq, dəhşətə gəlmək
Hülqum – ağız boşluğunu qida borusu ilə birləşdirən əzələ borusu
Hünər – bacarıq, məharət, ustalıq, qabiliyyət, fərsət

X

Xarabalıq – dağılmış, sökülmüş yer
Xəfif – mülayim, yüngül, yumşaq

Xəndək – torpaqda uzununa qazılmış dərin çuxur
Xərac almaq – vergi almaq, bac almaq
Xərçəng – suda yaşayan heyvan
Xəsil – göy taxıl
Xəzri – Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək
Xırhaxır – xırıltılı səs
Xiffət – fikir, dərd, qəm, qüسسə, fikir çəkmə
Xislət – xasiyyət
Xof – qorxu
Xurd-xəşil – əzilmiş, sağ-salamat yeri qalmamış, sınıq-sınıq olmuş

İ

İləri qoşmaq – irəli getmək
İlham – həvəs
İmansız-dinsiz – Allahsız, kafir
İnadkar – tərs, dediyindən əl çəkməyən
İnci – ağ və ya çəhrayı, nadir hallarda qara rəngli qiymətli sədəf maddəsi; mirvari
İntiqam – qisas, heyif alma
İntizam – qayda-qanun, nizam, möhkəm qayda
İşğal etmək – tutmaq, zorla soxulmaq
İyid – igid mənasında verilmişdir

K

Karıxmaq – çaşmaq, fikrini çaşdırma
Kamal – yetkinlik, elm, ağıl
Kasad – az, kifayət qədər olmayan
Kazarma – hərbi hissələri yerləşdirmək üçün xüsusi bina
Kəmənd – qədim müharibələrdə düşməni tutmaq üçün uzaqdan atılan ucuilməkli uzun ip
Kəramət – xeyirxahlıq, mərhəmət, səxavət
Kərən – yonulmamış ağac, dirək
Kəsə – ən yaxın, ən qısa
Kirimışcə – sakit
Kirvə – 1. uşaq sünnət olunarkən onu tutan adam; 2. yaxın adama, kişiyyə müraciətdə işlənilir
Korafəhm – yaddaşı zəif olan, zehinsiz, küt, gec anlayan
Korluq çəkmək – maddi cəhətdən çətinlik çəkmək

Kor-peşman – peşman olmuş halda
Kor şeytan – dinə görə insanlara pislik gətirən qüvvə
Kosmodrom – kosmik gəmiləri və süni peykləri havaya buraxmaq üçün meydança
Köks – köks qəfəsi, sinə
Könül – qəlb, ürək
Köstəbək – torpaq altında yaşayan xəz-dərilili heyvan
Kreslo – dirsəklənmək üçün qoltuqluğu olan geniş stul
Küdrü – Araz və Kür çaylarının arasına əhali Küdrü düzü deyir
Küknar – qozaları olan həmişəyaşıl ağac.
Külfə – işıq düşmək üçün tikilinin (dəyəninin) damında baca, işıq yeri, işıqlıq
Külüng – daş çıxarma və torpaq qazma işlərində istifadə edilən bir ucu sivri, o biri ucu enli alət
Küp – gildən düzəldilən iri saxsı qab
Kürək – 1. torpaq, qar təmizləmək və s. atmaq üçün uzundəstəkli alət; 2. bədənin arxa hissəsi
Kürsü – yanları və söykənəcəyi olmayan stul
Kəhrəba – müxtəlif xırda bəzək əşyaları düzəldilən qətranlı, şəffaf, sarı rəngli bərk maddə

Q

Qabarmaq – yüksəlmək, daşmaq
Qabartmaq – köpürtmək, şişirtmək
Qafiyə – şeirdə misranın sonundakı səslərin təkrarı: mənaca müxtəlif sözlərin son hecalarının uyğunlaşması ilə yaranır
Qanmaq – anlamaq, başa düşmək
Qarabuğdayı – qaraşın, qarabəniz
Qarabaqara – izi ilə getmək, ardınca düşmək, izləmək
Qara qızıl – neft
Qarğış – birisinin pis hallara düşməsinə diləmək
Qaranəfəs – çox tələsik, birnəfəsə, çaparaq, tövşüyə-tövşüyə
Qapanıb qalmaq – 1. içəridə oturub qalmaq; 2. ətrafda heç nəyə maraq göstərməmək

Qarmoşka – *burada*: iki avtobusu birləşdirən rezin qatlar (qarmon musiqi alətinə bənzədiyi üçün belə adlanır)
Qasırğa – çox şiddətli, sürətli külək; tufan
Qayğısız – heç nəyin fikrini çəkməyən, heç nəyin qeydinə qalmayan
Qədir-qiyət – dəyər, qiymət, hörmət
Qəfil – gözlənilmədən, birdən-birə
Qəlb – könül, ürək
Qərar – bir məsələni müzakirə etdikdən sonra hamı tərəfindən gəlinən nəticə
Qərar tutmaq – bir yerdə, yaxud bir işdə sabitlənmək, dayanmaq
Qərinələr – 33 illik dövr, əsrin 1/3-i
Qərzək – təzə qoz, fındıq kimi meyvələrin dəydikcə yarılib tökülən üst qabığı
Qət etmək – həll etmək, ayırd etmək
Qəzəb – hiddət, acıq, hirs
Qəzəblənmək – acıqlanmaq, hirsəlmək
Qığıldamaq – qığıltı, körpə uşağın çıxardığı səs
Qımıldamaq – yerində yavaşca tərpənmək
Qımışmaq – dodaqaltı gülmək, gülümsəmək
Qımız – turşumuş at südündən hazırlananan qidalı içki
Qınamaq – danlamaq, məzəmmət etmək, təqsirləndirmək
Qırıb tələf etmək – məhv etmək, yox etmək
Qırmanc – qamçı, şallaq
Qır-saqqız – yapışaraq əl çəkməyən, adamı tənqə gətirən
Qısır – doğmayan
Qibleyi-aləm – müsəlman şərqində hökmdara müraciət forması
Qibləgah – qiblə yeri, qiblə tərəf
Qilü-qal – söz-söhbət, dava-dalaş
Qovut – qovrulmuş buğda, noxud və s. unundan hazırlanan və bəzən şəkər tozu ilə qarışdırılıb yeyilən çərəz
Qozbel – beli donqar olan
Qu deyəndə qulaq tutulan – tam səssizlik olan yer
Qumaş – ipək, yun, kətan və s.-dən toxunmuş parça; ümumiyyətlə parça
Qumral – açıq şabalıdı rəngdə olan
Qundaq – 1. körpə uşaqları bələmək üçün parça, 2. tüfəngin ağac hissəsi

Qurbaga gölünə daş atmaq – birdən-birə sükut çökməsi, səslərin kəsilməsi
Qurşaq – belə sarınan uzun və ensiz parça
Qüdrət – böyük qüvvə, güc
Qüdsiyyət – müqəddəslik, təmizlik, paklıq
Qürub etmək – Günəşin batması, günbatan vaxt

L

Lacivərd – tünd-mavi rəngli qiymətli daş
Lağım – yeraltı yol
Laləzar – lələlik, çiçəklik, güllük
Lələ – 1. Keçmişdə kübar və varlı ailələrdə oğlan uşağının tərbiyəsi ilə məşğul olan adam. 2. Böyüyə, yaşlı kişilərə müraciət zamanı işlədilir
Ləngər vurmaq – yırğalanmaq, o tərəf-bu tərəfə yellənmək
Ləngimək – bir yerdə lazım olduğundan artıq qalmaq
Ləpə – 1. kiçik dalğa; 2. dənli bitkilərin (qoz, fındıq) içi
Lərzə – titrəmə, titrəyiş, əsmə
Loğman – klassik ədəbiyyatda və canlı dildə bütün dərdlərə çarə edən, adamlara yol göstərən şəxs mənasında işlənir
Lovğa-lovğa – özünü öyərək, dikbaşlıq edərək
Lopa-lopa – topalarla (məs: lopa-lopa buludlar)
Lütf etmək – mərhəmət etmək, bağışlamaq, alicənablıq etmək

M

Macal – imkan, fürsət, vaxt
Madyan – dişi at
Maqqaş – çox xırda şeyləri tutub götürmək, sıxmaq və ya qoparmaq üçün alət
Mancanaq – qədim müharibələrdə qala divarlarını dağıtmaqdan ötrü daş, yanar maye dolu çəllək və s. atmaq üçün işlədilən qurğu
Mariğa durmaq – pusquda durmaq, güdmək
Matı-qutu qurumaq – donub qalmaq, heyrət içində olmaq
Mayak – gəmilərə yol göstərmək üçün signal işığı olan hündür qüllə
Melodiya – nəğmə, hava
Meteor – səmada sürətlə hərəkət edən kosmik cisim

Meydan oxumaq – müharibəyə, döyüşə, mübarizəyə çağırmaq, hədələmək
Məbəd – ibadətgah, ibadət yeri
Məchul – bilinməyən, naməlum
Məhəllə – bir şəhər və ya qəsəbənin bölündüyü hissələrdən biri
Məğrur – qürurlu, vüqarlı
Məqbərə – qəbirlərin üzərində xüsusi tikili
Məlul – qəmgin, məyus, kədərli
Məmləkət – ölkə, dövlət
Mərcan – dənizin dibində qayalara yapışaraq dəstələr şəklində hərəkətsiz yaşayan dəniz heyvanı
Mərhəm – məlhəm, səfa verən dərman
Məskən – insanın yaşadığı yer, yurd, ev
Məyus – ümitsiz, ümidini kəsmiş, ruhdan düşmüş; qəmli, qüssəli, bikef, pərişan, pərt
Məzəmmət – danlama, qınama, töhmət
Mısmırmaq sallamaq – sifətinə narazı ifadə vermək, qaşqabağını sallamaq
Miyana – orta, babat
Möhtac – bir şeyə çox ehtiyacı olan
Möhlət – bir işin görülməsi üçün verilən vaxt, müddət
Muraz – arzu, istək, dilək
Muzdurluq – muzdurun işi, peşəsi
Müdam – daim, həmişə, aramsız, fasiləsiz
Müdrək – dərrakəli, çox ağıllı, çox dərin düşünən; aqıl, dünyagörmüş
Mühərrik – motor
Mükəddər – kədərli, qəmli, qüssəli, qəmgin
Müskül – çətin, zor, çətin başa gələn, çətin həll edilən
Müyəssər – başa gələn, imkan daxilində olan; mümkün, asan

N

Namərd – etibarsız, sədaqətsiz, xəbis, pislik etməkdən zövq alan
Nemət – yeyilməyə və içilməyə yararlı şeylər, ərzaq
Ney – qarğıdan, qamışdan düzəldilən, nəfəslə çalınan musiqi aləti
Nəbadə – birini bir işdən, bir hərəkətdən çəkəndirmək üçün işlədilən söz
Nəbatat – bitki, bitki aləmi
Nəbi – xəbər verən, xəbər gətirən (peyğəmbər)

Nəfs – şiddətli istək, tamah, tamahkarlıq
Nəhayət – son, axır, qurtaracaq
Nəsil – əcdadı bir olan qohumlar
Nəzər – 1. baxma, baxış. 2. gözdəymə
Nizam – qayda, üsul
Nüfus – əhali, camaat
Nüfuzlu – hörmətli, sözükeçən
Növ – su və s. axıtmaq üçün dəmirdən, ağacdan, daşdan yarım dairə şəklində düzəldilmiş axıntı yolu, su yolu; arx, kanal

O

Oğlaq – körpə, südəmər keçi balası; çəpiş
Operator – müəyyən istehsal prosesinin icrasına cavabdeh olan şəxs
Ovunmaq – ovulmuş
Oyulaq – məskən, yer
Oymaq – el-oba, kənd

Ö

Öndər – rəhbər, başçı, lider
Örüş – gəl-qara otarılan yer

P

Pak – təmiz, saf
Peyk – planetin ətrafında fırlanan göy cismi
Pərvanə – işığın ətrafına dolanan xırda kəpənək
Pilot – təyyarəçi
Pirani – qoca, ağsaqqal, nurani
Porsuq – xəzli yırtıcı heyvan
Post – bir şeyi və ya şəxsi müşahidə altında saxlamaq üçün yer
Pöhrə – ağac və kolların dibindən göyərən zoğ, cavan budaq, qol
Pörtmüş – 1. istidən qızarmış. 2. nədənsə pərt olmuş
Pusquda durmaq – bir yerdə gizləniib adamı və ya ovu gözləmək

R

Ram – özünə tabe etmək, özünə alıxdırmaq, baş əydirmək
Rəfiqə – qız yoldaşı (dostu)
Riz – cığır, iz
Ruzi – azuqə, ərzaq

S

Sadəlövh – hər şeyə tez inanan
Sağsağan – ağ-qara rəngli quş

Saqi – kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam
Sal – 1. iri, bütöv, yastı daş. 2. suda hərəkət etmək üçün ağacdan düzəldilən vasitə
Sayaq – cür, kimi, tək
Seyr – 1. baxmaq, görmək. 2. əylənmək və istirahət məqsədilə gəzinti
Səxavət – əliaçıqlıq
Səksəkə – həyəcan, təlaş, narahatlıq
Səqf – tavan
Səngər – güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazılan çuxur, xəndək
Sərmayəsiz – mayasız, kapitallsız
Sərv – həmişəyaşıl ağac
Sığınmaq – bir təhlükədən etibarlı bir yerdə gizlənmək
Sıldırım qaya – cılpaq, dik, qaya
Sıyıq – südlə və ya su ilə bışirilən duru xörək
Siftə – qabaqca, əvvəlcə, əvvəl, ilk dəfə olaraq
Sinə-sinə – gizlənə-gizlənə
Sirkan – sarı çiçəkli kol bitkisi
Soldat – əsgər
Soraqlamaq – soruşa-soruşa axtarmaq, ondan-bundan soruşaraq öyrənmək
Sövq-təbii – özündən asılı olmadan, qeyri-ixtiyari
Srağagün – dünəndən əvvəlki gün
Sufflor – tamaşa zamanı aktyorlara rolların sözlərini yavaşca danışan teatr işçisi
Sükan – gəmidə, avtomobildə, təyyarədə və s.-də istiqamət götürmək üçün qurğu
Sükut – susma, danışmama, dinməmə
Süst – həlsiz, taqətsiz

Ş

Şaxı sınımaq – azca istilənmək
Məs: havanın şaxı sındı
Şanı – çox şirin, şirəli, ətirli üzüm növü
Şəfəq – Günəş çıxarkən və batarkən səmada yaranan işıq, qızartı, parıltı, şölə
Şəhd – bal, şirə
Şığmaq – sürətlə hücum etmək, üzərinə atılmaq
Şırran – şələlə

Şövkət – cəlal, dəbdəbə
Şumlamaq – torpağı yumşaltmaq
Şümşad – çox möhkəm oduncaqlı
həmişəyaşıl ağac
Şüvərək – nazik, uzunboylu

T

Tamarzı – yeməli, içməli bir şeyin
arzusunda, həsrətində olma
Tapdalamaq – ayaqlamaq, ayağı ilə
basdalamaq
Təbil – iri nağara
Təcəddüd – yenilənmə, təzələnmə
Təcavüz etmək – soxulmaq, zəbt etmək
Təcrid – ayırma, təkləmə
Tədricən – yavaş-yavaş, az-az
Təəssübkeş – 1. təəssüb çəkən, fanatik;
2. qeyrət çəkən, namusunu qoruyan
Təklif – irəli sürülən fikir
Tələş – həyəcan, narahatlıq
Tələtüm – tufan, bərk ləpələnmə,
dalğalanma, coşma
Təməl – 1. bünövrə, özü. 2. bir şeyin
əsas, kökü
Təmənnəsiz – özü üçün fayda, mənfiyyət
güdməyən
Tənə etmək – danlaq, məzəmmət
Tənək – üzüm ağacı, meynə
Təntimək – tələsmək, darıxmaq,
hövsələsini itirmək
Tərəddüd – bir işi görməkdə, bir məsələni
həll etməkdə qətiyyət göstərməmə, qəti
qərara gələ bilməmə
Tərcüman – tərcüməçi
Tətik çəkmə – odlu silahdan atəş açmaq
Təşrif buyurmaq – öz gəlişi ilə bir şəxsi
və ya yeri şərəfləndirmə; gəlmə, gəliş
Tifil – uşaq
Ting – calağ üsulu ilə yetişdirilən ağac şitili
Topuq – ayaqda oynaq
Torağay – əsasən, çöldə yaşayan oxuyan quş
Toran – səhər hava işıqlanan və ya axşam
hava qaralmağa başlayan vaxt; alaqaranlıq
Tozağacı – ağ qabığı olan enliyarpaqlı ağac
Töhfə – hədiyyə, bəxşiş, pay
Tövbə – etdiyi pis əməldən peşman olub
bu işi daha etməyəcəyinə söz vermə
Tullamaq – bir şeyanı yavaş, yaxud sərt
hərəkətlə atmaq
Türbə – qəbir, məzar

U

Ustad – elm və ya sənət sahəsində dərin
məlumatı və qabiliyyəti olan şəxs

Ü

Üfüq – göyün uzaqda sanki yer və ya su
səthi ilə bitişik kimi görüldüyü yer
Üzüqoylu – üzü üstə

V

Vahimə – xəyala gələn qorxulu şeylər
Vasil olmaq – çatmaq, yetişmək, qovuşmaq,
nail olmaq
Verimli torpaq – bol bəhrəli torpaq
Vəfadar – vəfalı, dostluğunda sabit və
sədaqətli olan, dostunu unutmayan
Vəzn – şeir ölçüsüdür. Vurgulu və vurğusuz
hecaların, yaxud uzun və qısa hecaların
düzülüş qaydasıdır
Vurnuxmaq – boş-boşuna o tərəf-bu tərəfə
getmək

Y

Yabanı – çöldə özbaşına bitən, vəhşi
Yağmur – yağış, yağıntı
Yalın – çılpacaq, açıq, heç bir şeylə örtülü
olmayan
Yamac – dağın, təpənin zirvəsindən aşağı
məli səthi
Yarğan – su axınlarının əmələ gətirdiyi
dik yamaclı çuxur
Yarıuzanmış – bədənin yuxarı hissəsinin
bir qədər dik və bir şeyə söykənməmiş
vəziyyəti
Yayma – mayasız xəmirədən bişirilən nazik
çörək
Yer-yurd – yaşayış yeri, bir adamın
yaşadığı yer, vətən
Yovşan – kəskin qoxulu çöl bitkisi
Yüyürmək – qaçmaq, qaça-qaça getmək

Z

Zağ – qılınca, bıçağa itiləməklə verilən
parlaqlıq
Zəm-zəm – Məkkə yaxınlığında suyu
müsəlmanlar tərəfindən müqəddəs sayılan
quyunun adı
Zirvə – dağın təpəsi
Zümrüd – yaşıl rəngli qiymətli daş

Aşağıda təqdim edilən İnternet səhifələrindən əlavə məlumat ala bilərsiniz

Aleksandr Puşkin

www.Google.az: açar söz: Aleksandr Puşkin
https://az.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Pushkin

Bəxtiyar Vahabzadə

www.Google.az: açar söz: Bəxtiyar Vahabzadə
az.wikipedia.org/wiki/Bextiyar_Vahabzade
www.vahabzade.net

Boris Polevoy

www.Google.az: açar söz: Boris Polevoy
Google.az-açar söz-Boris Polevoy.

Ələmdar Quluzadə

www.Google.az: açar söz: Ələmdar Quluzadə

Əliağa Kürçaylı

www.Google.az: açar söz: Əliağa Kürçaylı
az.wikipedia.org/wiki/Əliağa_Kürçaylı
youtube.com (açar söz: Əliağa Kürçaylı)

Əzizə Əhmədova

www.Google.az: açar söz: Əzizə Əhmədova
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Əhmədova
www.youtube.com Toplan və kölgəsi (film, 1977)
(açar söz: Əzizə Əhmədova)

Əzizə Cəfərzadə

www.Google.az: açar söz: Əzizə Cəfərzadə
az.wikipedia.org/wiki/Əzizə_Cəfərzadə
[www.kataloq.net/v2/shexsler/ Əzizə-Cəfərzadə-100](http://www.kataloq.net/v2/shexsler/Əzizə-Cəfərzadə-100)
youtube.com Aziza Jafarzade-Əzizə Cəfərzadə (açar söz: Əzizə Cəfərzadə)
www.masalli-mks.az/kitalblar/Cefertzade%20Ezize.pdf

Fuad Tanrılı

www.Google.az: açar söz: Fuad Tanrılı
az.wikipedia.org/wiki/Fuad_Tanrılı

Hikmət Ziya

www.Google.az: açar söz: Hikmət Ziya
az.wikipedia.org/wiki/Hikmet_Ziya

İbrahimbəy Musabəyov

www.Google.az: açar söz: İbrahimbəy Musabəyov
az.wikipedia.org/wiki/İbrahim_bəy_Musabəyov
www.gomap.az

Lev Tolstoy

www.Google.az: açar söz: Lev Tolstoy
https://az.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoy

Mikayıl Rzaquluzadə

www.Google.az: açar söz: Mikayıl Rzaquluzadə
az.wikipedia.org/wiki/Mikayıl_Rzaquluzadə

Mustafa Çəmənli

www.Google.az: açar söz: Mustafa Çəmənli
az.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Çəmənli

Mixail Prişvin

www.Google.az: açar söz: Mixayıl Prişvin
Google.az-açar söz-Mixayıl Prişvin

Rəşid bəy Əfəndiyev

www.Google.az: açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev
az.wikipedia.org/wiki/Rəşid_bəy_Əfəndiyev
www.gomap.az
youtube.com (açar söz: Rəşid bəy Əfəndiyev)

Sabir Əhmədli

www.Google.az: açar söz: Sabir Əhmədli
az.wikipedia.org/wiki/Sabir_Əhmədli

Süleyman Rüstəm

www.Google.az: açar söz: Süleyman Rüstəm
az.wikipedia.org/wiki/Süleyman_Rüstəm
youtube.com (açar söz: Süleyman Rüstəm)

Səməd Vurğun

www.Google.az: açar söz: Səməd Vurğun
az.wikipedia.org/wiki/Səməd_Vurğun
edebiyat.info/
youtube.com (açar söz: Səməd Vurğun)

Teymur Elçin

www.Google.az: açar söz: Teymur Elçin
az.wikipedia.org/wiki/Teymur_Elçin

Tofiq Bayram

www.Google.az: açar söz: Tofiq Bayram
az.wikipedia.org/wiki/Tofiq_Bayram

Zahid Xəlil

www.Google.az: açar söz: Zahid Xəlil
http://az.wikipedia.org/wiki/Zahid_Xəlil meneviservetimiz.az

Zəlimxan Yaqub

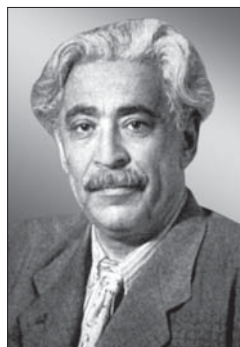
www.Google.az: açar söz: Zəlimxan Yaqub
az.wikipedia.org/wiki/Zəlimxan_Yaqub
kultaz.com/2008/02/23/zelimxan-yaqub-yeni-seirler/
youtube.com (açar söz: Zəlimxan Yaqub)

DƏRS LIYƏ DAXİL EDİLMİŞ ƏSƏRLƏRİN MÜƏLLİFLƏRİ HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Rəşid bəy Əfəndiyev 1863-cü ildə Şəkiddə anadan olmuşdur. XIX–XX əsrlər Azərbaycan müəllimi maarifçisi və yazıçısıdır. Ömrünü məktəb işinə, dərsliklərin və uşaq pyeslərinin yaranmasına həsr etmişdir. Onun “Bəsirətül-əffal” kitabı Azərbaycanın ilk dərs kitablarından biridir. 1942-ci ildə Şəkiddə vəfat etmişdir. “Uşaq bağçası” (1818), “Bəsirətül-əffal” (1902) dərsliklərinin müəllifidir. “Qan ocağı”, “Saqqalın kəraməti”, “Pul dəlisi” və s. kitabları müxtəlif illərdə işıq üzü görmüşdür.

Səməd Vurğun (Vəkilov) 1906-cı ildə Qazax rayonunda anadan olmuşdur. Azərbaycan şeirinin ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Elə bir azərbaycanlı yoxdur ki, şairin “Azərbaycan” şeirini əzbər bilməsin. Xalqına, vətəninə məhəbbətlə dolu əfsanəvi və tarixi mövzularda poemaları müasir Azərbaycan ədəbiyyatının nadir inciləridir. “Xalq şairi” fəxri adı Azərbaycanda ilk dəfə Səməd Vurğuna verilmişdir. Tərcümə ilə də məşğul olmuş, tərcümə etdiyi əsərlərə görə yüksək mükafatlara layiq görülmüşdür. 1956-cı ildə 50 illik yubileyi təntənəsindən iki həftə sonra vəfat etmişdir.

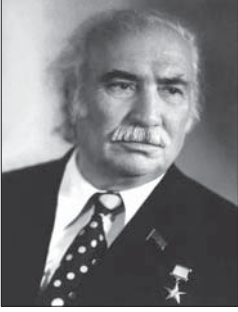

İbrahimbəy Musabəyov 1880-ci ildə Qutqaşəndə (indiki Qəbələ şəhərində) anadan olmuşdur. İlk təhsilini doğma Qutqaşəndə alan İ. Musabəyov Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasını bitirmişdir.

1913-cü ildən ədəbi fəaliyyətə başlayan İ. Musabəyov hekayələrini “Məktəb” jurnalında, iri həcmli əsərlərini isə müxtəlif nəşriyyatlarda kitabça şəklində çap etdirirdi.

Ən böyük əsəri ilk dəfə 1916-cı ildə kitab şəklində çap olunmuş “Neft və milyonlar səltənətində” povestidir. 1916-cı ildə həmin povestin əsasında “Filma” fransız kino şirkəti dörd seriyadan ibarət kinofilm çəkmişdir ki, burada məşhur Azərbaycan aktyoru Hüseyn Ərəblinski, xanəndə Cabbar Qaryağdıoğlu, tarzən Qurban Pirimov, Mirmahmud Kazımovski də iştirak etmişdilər.

1942-ci ildə Karaqanda şəhərində vəfat etmişdir.

Süleyman Rəhimov 1900-cü ildə Zəngəzur mahalının (hazırkı Qubadlı rayonu) Əyin kəndində anadan olmuşdur. Uzun müddət Zəngəzur mahalının müxtəlif rayonlarında müəllimlik etmişdir. Ədəbi fəaliyyətə 1930-cu ildən başlayan Süleyman Rəhimovun ilk əsəri “Şamo” romanıdır. O, 50 il bu əsərinin üzərində işləmiş və ona əlavələr etmişdir. “Saçlı” romanının, “Mehman”, “Məhtəban” povestlərinin, “Kəsilməyən kişnərti”, “Güzgü göl əfsanəsi”, “Arpaçay əfsanəsi”, “Gülən balıq”, “Ovqan və ilan” əsərlərinin müəllifidir.

1983-cü ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Aleksandr Puşkin 1799-cu il iyunun 6-da Moskva-da anadan olmuşdur. Puşkinin dünyagörüşünün formalaşmasında şairin nənəsi Mariya Alekseyevnanın (Hannibal), tərbiyəsində isə dayəsi Arina Radionovnanın rolu böyük olub. 1811-ci ildə Puşkin Çarskoselsk liseyinə qəbul olur. Liseydə oxuduğu 6 il onun şairlik istedadının inkişafına köklü şəkildə təsir göstərir. Həmin illərdə gənc Puşkin ədəbi fəaliyyətə başlayır. 16 yaşında Derjavinin qarşısında “Çar kəndində xatirələr” şeirini oxuyur. 1817-ci ildə liseyi kollec katibi rütbəsində bitirən şair Xarici İşlər Kollegiyasına təyinat alır, 1819-cu ildə isə dekabristlərin rəhbərlik etdiyi “Yaşıl çıraq” ədəbi-teatr cəmiyyətinə üzv olur. Rus romantik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Puşkin Rusiyanın “ən böyük şairi” və müasir rus ədəbiyyatının banisi sayılır. Puşkin 1837-ci il yanvarın 29-da vəfat etmişdir.

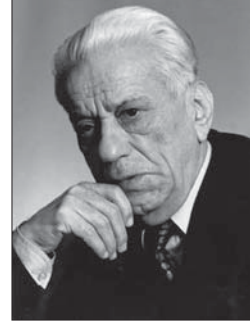

Süleyman Rüstəm 1906-cı ildə Bakıda anadan olmuşdur. Dramaturq, tərcüməçi, ictimai xadim, Azərbaycanın Xalq şairidir. “Ələmdən nəşəyə”, “Ulduzlar”, “Gecənin romantikası”, “Şairin səsi”, “Ananın ürəyi” kimi onlarla kitabın müəllifidir. Onun böyük oxucu rəğbəti qazanmış “Cənub şeirləri” adlı kitabında Cənubi Azərbaycanı tərənnüm edən şeirləri toplanmışdır.

1989-cu ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadə Azərbaycanın görkəmli ədibi, Xalq şairi 1925-ci il avqustun 16-da Nuxa şəhərində anadan olmuşdur. “İkinci səs”, “Vicdan”, “Yağışdan sonra”, “Yollara iz düşür”, “Fəryad” və “Hara gedir bu dünya”, “Özü müzi kəsən qılnc”, “Cəzasız günah”, “Dar ağacı”, “Rəqabət” pyeslərinin, “Muğam”, “Gülüstan” poemalarının, 70-dən artıq şeir kitabının müəllifidir.

Bəxtiyar Vahabzadə 13 fevral 2009-cu ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Nəbi Xəzri 1924-cü ildə Bakı şəhərində doğulmuşdur. Nasir, dramaturq, publisist, tərcüməçidir. Azərbaycanın Xalq şairidir. Nəbi Xəzrinin yaradıcılığı müasir Azərbaycan poeziyasının parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Yazıçı “İllər və sahillər”, “Ulduz karvanı”, “Torpaq sənə and içirəm”, “Əsrin qanlı laləsi” və s. kitabların müəllifidir. “Şöhrət” ordeni və “İstiqlal” ordeni ilə təltif olunmuşdur. Şeirlərinə çoxlu mahnılar bəstələnmişdir.

2007-ci ildə vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Teymur Elçin 1924-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbiyyat aləminə ilk cığırı “Qar qız” şeirlər kitabı ilə açmışdır. “Qulaq asın danışım”, “Laylalar”, “Torağayın nəğməsi”, “Balaca ulduzlar” kitablarının müəllifidir. Uşaqlar üçün yazdığı şeirlərinə gözəl uşaq mahnıları bəstələnmişdir.

1992-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Əzizə Cəfərzadə 1921-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Oxucu rəğbəti qazanmış “Aləmdə səsım var mənım”, “Vətənə qayıt”, “Yad et mənı” və başqatarixi romanlar yazmışdır. Uşaqlar üçün yazılmış “Qızımın hekayələri”, “Anamın nağılları”, “Çiçəklərim”, “Pişik dili” kimi hekayə və nağılların müəllifidir. 2001-ci ildə “Azərbaycan Anası” və Xalq yazıçısı kimi yüksək adlara layiq görülmüşdür.

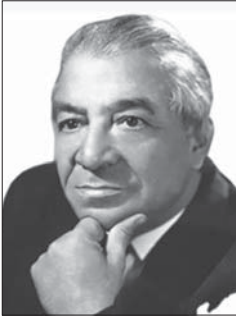
2003-cü ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

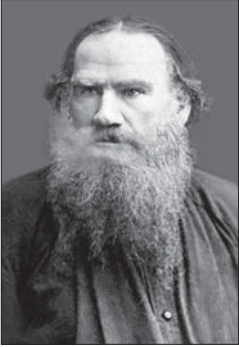
Hikmət Ziya 1923-cü ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa 1952-ci ildə “Azərbaycan pioneri” qəzetində çap edilən “Qeqola” adlı şeiri ilə başlamışdır. Çoxlu təmsilləri, “Atamın hədiyyəsi”, “Bahar gözəldir, ya qış?”, “Mılçək ürəyi” və s. kitabları nəşr olunmuşdur. Uşaqlar üçün buraxılan “Azərbaycan pioneri” qəzetində və “Göyərçin” jurnalında müxtəlif vəzifələrdə işləmişdir.

1995-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Tofiq Bayram 1934-cü ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. Şair, tərcüməçi kimi də fəaliyyət göstərmiş yüksək keyfiyyətli tərcümələri ilə oxucuların rəğbətini qazanmışdır. Yazıçı “Mənim şair xalqım”, “Azərbaycan deyəndə”, “Məsləkim-silahım” və s. kimi kitabların müəllifidir.

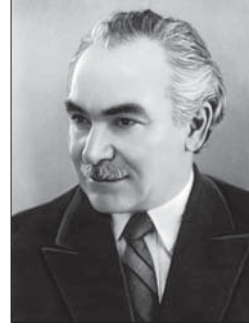
1991-ci ildə Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

Lev Tolstoy 9 sentyabr 1828-ci ildə Yasnaya-Polyanada anadan olmuşdur. Əsərlərində insanlığın cürbəcür məsələlərinə toxunan Tolstoyun dünya ölçüsündə bir sənət və fikir dəyəri vardır. Realist ədəbiyyatın ən böyük təmsilçilərindən olduğu qədər, bir filosof, bir maarifçi olaraq da şöhrət qazanmışdır. “Diriliş”, “Gəncliyim”, “Uşaqılıq”, “Hacı Murad”, “Ayaqlanış”, “Sergey ata”, “Tanrı Bizim İçimizdədir”, “Kazaklar”, “Təsadüf”, “İki Süvari” kimi əsərləri vardır. Dünyagörüşü və yaradıcılığında islam dini böyük yer tutur. L.Tolstoy 1910-cu il noyabr ayının 22-də Yasnaya Polyanada dəfn olunmuşdur.

Mikayıl Rzaquluzadə 17 mart 1905-ci ildə Bakıda anadan olmuşdur. “Qaranquş yuvası”, “El gücü”, “Qu gölü”, “Ölkənin çiçəkləri”, “Nəsillərdən nəsillərə” (seçilmiş əsərləri), “Quş dili bilən Orxan”, “Yaz günəşi” (seçilmiş əsərləri) əsərlərinin müəllifidir. O, yaradıcılığı boyu vətənin müqəddəsliyindən, onu yaraşığa mindirən uca dağların füsunkar gözəlliyindən, münbit torpaqların varından və bərəkətindən söhbət açmışdır.

Mikayıl Rzaquluzadə 10 noyabr 1984-cü ildə vəfat etmişdir.

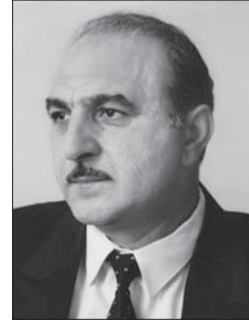

Əliğa Kürçaylı 1928-ci ildə Salyan rayonunda anadan olmuşdur. Şair, dramaturq, tərcüməçidir. “İnsan həsrəti”, “Uşaqlıq”, “Durnalar cənuba uçar”, “Adil adam”, “Ana” və s. poemaların müəllifidir. Əməkdar incəsənət xadimi adına, “Bütövlük” adlı son kitabına görə Azərbaycan Dövlət mükafatına layiq görülmüşdür.

1980-ci ildə vəfat etmişdir.

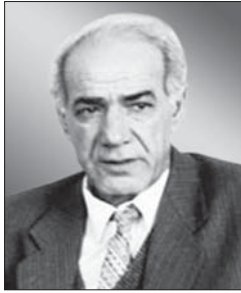
Mustafa Çəmənli 1947-ci ildə Ağdam rayonu Çəmənli kəndində anadan olmuşdur. Milli musiqi ifaçılığı sənətinin təbliğinə görə Mətbuat Fondunun “Dan ulduzu” mükafatına, “Xallı gürzə” tarixi romanına görə “Yaddaş” milli mükafatına, Milli Mədəniyyətin Təbliği Mərkəzinin “Uğur-2008” mükafatına, “Ölüm mələyi” tarixi romanına görə Mədəniyyət Nazirliyinin “Qızıl kəlmə” mükafatına, 2018-ci ildə isə “Əməkdar mədəniyyət işçisi” fəxri adına layiq görülmüşdür.

Zəlimxan Yaqub 1950-ci ildə Gürcüstanın Bolnisi rayonunda anadan olmuşdur. “Saz”, “Göyçə dərdi”, “Borçalıda qalan izlər”, “Ey vətən oğulları”, “Haqq-ədalət”, “Əbədiyyət dastanı”, “Peyğəmbər” və digər sanballı əsərləri ilə oxucuların qəlbinə yol tapmışdır. Haqqında ciddi elmi məqalələr yazılmış, filmlər çəkilmişdir. Azərbaycanın Xalq şairi fəxri adına layiq görülmüşdür.

2016-cı ildə Bakı şəhərində vəfat etmiş, Fəxri xiyabanda dəfn olunmuşdur.

Sabir Əhmədli 10 iyul 1930-cu ildə Cəbrayıl rayonunda anadan olmuşdur. O, ədəbi fəaliyyətə “Poçtalyon” hekayəsi ilə başlamışdır. “Bir payız axşamı”, “Toğana”, “Mavi günbəz”, “Gedənlərin qayıtmağı”, “Dünyanın arşını”, “Yanvar hekayələri”, “Axirət sevdası”, “Şəhid ruhu” və s. dəyərli kitabların müəllifidir. Xalq yazıçısı, Əməkdar incəsənət xadimi fəxri adlarına layiq görülmüşdür.

Sabir Əhmədli 19 aprel 2009-cu ildə Bakıda vəfat etmişdir.

Xəlilov Zəhid Abdulla oğlu (Zəhid Xəlil) 1942-ci ildə Yevlax şəhərində anadan olmuşdur. Uşaq yazıçısı kimi tanınır.

“Uşan çıraqlar”, “Qarışqalar”, “Mən rəngləri tanıyıram”, “Göydən üç alma düşdü”, “Quşlar, quşlar”, “Torağaylar oxuyur”, “Ballıca”, “Çıraq nənin nağılları” və s. kitabların müəllifidir. 2002-ci ildə “Qızıl qələm” mükafatına layiq görülüb.

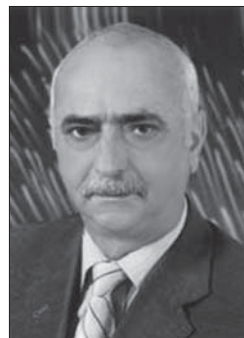

Əzizə Əhmədova 1932-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. “Xınalı qayalar”, “Yaz qarı”, “Onu çiçəklər sevdi”, “Bu ellərə vurulmuşam”, “O günlərə baxıram”, “Bir ürək sındırılmışam”, “Çiçəklərim” kitablarının və uşaqlar üçün yazılmış “Damda yaşayan Karlsonla bacada yaşayan Damdabacanın macərələri” əsərinin müəllifidir. Dünya ədəbiyyatından etdiyi tərcümələri ilə də tanınmışdır. Uzun müddət “Gənclik” nəşriyyatının direktoru vəzifəsində işləmişdir.

Əzizə Əhmədova 2003-cü ildə vəfat etmişdir.

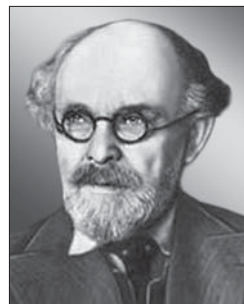
Ələmdar Quluzadə 1952-ci ildə Xocalıda anadan olmuşdur. Azərbaycan uşaq şeirinin maraqlı nümunələrini yaratmışdır. “Dağların yaddaşı”, “Ömür-gün qabaqdadır”, “Qarabağ oyunu”, “Şəhid şəhər”, “Alay komandiri”, “Qadan alım, Qarabağ” və s. kimi kitabların müəllifidir. Onun şeir və poemaları ilə yanaşı, nağıllarını, pyeslərini də oxucular böyük maraqla qarşılamışlar.

Fuad Tanrıli 1932-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olmuşdur. Ədəbi yaradıcılığa “Göyərçin” jurnalında çap olunan “Alma” adlı ilk hekayəsi ilə başlamışdır. Çoxlu sayda uşaq hekayəsi və tamaşaların müəllifidir. “Uçub səni taparam”, “Mənim günəşim”, “Gilavar-2 əməliyyatı”, “Elçinurun üç səyahəti”, “Mənim evim nağıldadır” və s. kitabları nəşr olunmuşdur.

Mixail Prişvin “Saşok”, “Sehrlı kürənin arxasında”, “Meşə damcısı”, “Təbiətin təqvimi” və s. xatirələr və nağıllar kitablarının müəllifidir. Onun “Bir qurtum su”, “Meşə həkimi”, “Qartal yuvası”, “Quşların və heyvanların danışığı” kimi hekayələri təsviri əsərlərin gözəl nümunələridir. Bu əsərlərinə görə M.Prişvini “rus təbiətinin nəğməkarı” adlandırırlar.

Boris Polevoy 1908-ci ildə Moskvada anadan olmuşdur. 1946-cı ildə yazdığı hərbi pilot A.P.Meresyevdən bəhs edən “Əsl insan dastanı” romanı geniş oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. “Biz sovet adamlarıyıq” hekayə və oçerklər kitabı, “Qızıl”, “Çılpaq sahil-də”, “Həkim Vera” romanları müharibə və dinc quruculuq illərində insanların həyatından bəhs edir.

1981-ci ildə Moskva şəhərində vəfat etmişdir.

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT 5

Ümumtəhsil məktəblərinin 5-ci sinfi üçün

Ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər

Afət Yaqub qızı Süleymanova
Təranə Böyükxan qızı Bağirova
İlhamə İbrahim qızı Muradova

Redaktor

Gülər Mehdiyeva

Bədi və texniki redaktor

Abdulla Ələkbərov

Dizaynerlər

Səadət Quluzadə, Firuzə İbrahimova

Rəssamlar

Arif Hüseynov, Azər Dadaşov

Korrektor

Ülkər Hüseynova

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2020-024)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi 12,6. Fiziki çap vərəqi 13,0. Formatı 70x100^{1/16}.

Kəsimdən sonra ölçüsü: 165x240. Səhifə sayı 208.

Şriftin adı və ölçüsü: jurnal qartinuru, 10-12 pt. Ofset kağızı. Ofset çapı.

Sifariş . Tiraj . Pulsuz. Bakı–2020.

Əlyazmanın yığıma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 30.06.2020

Nəşriyyat:

“Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya” MMC
(Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121a (149))

Çap məhsulunu istehsal edən:

PULSUZ

Əziz məktəbli!

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

